

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

**ZEYDİYYE FIKHINDA HAD SUÇLARI İLE İLGİLİ
HÜKÜMLER VE HANEFİ FIKHI İLE MUKAYESESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yasemin ÖZDOĞAN

BURSA-2019

T.C
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

**ZEYDİYYE FIKHINDA HAD SUÇLARI İLE İLGİLİ
HÜKÜMLER VE HANEFİ FIKHI İLE MUKAYESESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yasemin ÖZDOĞAN

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ

BURSA-2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı/, İslam Hukuku Bilim Dalı'nda 701523078 numaralı Yasemin ÖZDOĞAN'ın hazırladığı "Zeydiyye Fıkında Had Suçları İle İlgili Hükümler ve Hanefi Fıkı ile Mukayesesi" konulu (Yüksek Lisans/) ile ilgili tez savunma sınavı, ^{03.10}.../.../2019 günü ^{15.00-18.30}... saatleri arasında yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **BASARILI** (başarılı/başarısız) olduğuna **...OYBİRLİĞİ...** (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ

(Uludağ Üniversitesi)

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi Üniversitesi

Doç. Dr. Abdurrahim Kocak
BUÜ
[Signature]

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATEŞ

[Signature]

03.10/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 26/08/2019

Tez Başlığı / Konusu:

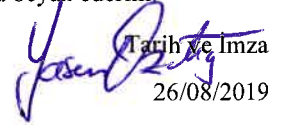
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin, 26/08/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15 'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
26/08/2019

Adı Soyadı:	Yasemin Özdoğan
Öğrenci No:	701523078
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	İslam Hukuku
Statüsü:	Yüksek Lisans

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ

Tarih: 26/08/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Zeydiyye Fıkında Had Suçları İle İlgili Hükümler ve Hanefi Fıkı ile Mukayesesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

26/08/2019

Adı Soyadı : Yasemin ÖZDOĞAN
Öğrenci No : 701523078
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : İslam Hukuku
Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Yasemin Özdoğan
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı	: İslâm Hukuku
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xi + 9:
Mezuniyet Tarihi	:.../.../2019
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ

ZEYDİYYE FIKHINDA HAD SUÇLARI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER VE HANEFİ FIKHI İLE MUKAYESESİ

İslam hukukunun doğru anlaşılmasında mukayeseli çalışmalar önemli bir yere sahiptir. Çünkü çağın getirdiği koşullar içerisinde zuhur eden güncel problemler, İslâm dünyasının değişim ve gelişmelere donuk kalmamasını ve ortaya çıkan mevzuları çözüme kavuşturmak için mezheplerin bir bahis etrafında ortaya koyduğu muhtelif hükümleri iyi analiz etmesini gerektirmektedir. Bu nedenle araştırmamızda, Zeydiyye mezhebine ait *Tecrîd* ve Hanefi mezhebine ait *Muhtasaru'l-Kudûrî* adlı fıkıh kitapları esas alınarak, mukayeseli bir inceleme yapılmıştır. Kitapların tüm bölümleri incelenmemiş olup araştırma “had suçları” bölümü ile sınırlı tutulmuştur. Bu çalışmayla, had suçları çerçevesinde; Şii fırkalarından sayılan ancak Sünnî mezheplere yakın olduğu ileri sürülen Zeydiyye fıkhi ile Hanefi fıkhi arasındaki benzerlik durumuna ilişkin bir kanaat elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde Zeydiyye fıkhiyla Hanefi fıkhi'nin teşekkülü ile literatürü genel olarak tanıtılmıştır. İkinci bölümünde *Tecrîd* ve *Muhtasaru'l-Kudûrî* eserleri hakkında bilgi verilip bunların şekil ve metot açısından mukayesesi yapılmıştır. Üçüncü bölümünde ise iki eserde bulunan; zina, zina iftirası (kazf), içki içme (şürib), hırsızlık (sirkat), yol kesme (kat-ı tarik) ve dinden dönme (irtidât) suçları ile ilgili hükümlerin mukayesesi yapıp iki mezhebin had cezaları bağlamında var olan ortak ve farklı hükümleri belirtilmiştir. Araştırma sonucunda esasen her iki eserde ortak hükümlerin varlığı yanında, farklılıkların da var olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler:

İslâm Hukuku, Zeydiyye, Hanefiyye, Had suçları, *Tecrîd*, *Muhtasaru'l-Kudûrî*

ABSTRACT

Name and Surname	: Yasemin Özdoğan
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Basic Islamic Sciences
Brach	: Islamic Law
Degree Awarded	: Master
Page Number	: xi + 9:
Degree Date	: .../.../2019
Supervisor	: Asst. Prof. Eren GÜNDÜZ

CRIMES OF AL-HUDŪD IN ZAYDĪ FĪQH AND COMPARISION WITH HANAFĪ FĪQH

Comparative studies play an important role in the proper understanding of Islamic law since it is necessary to analyze the different provisions of the sects in question. Because the current problems that emerge under the conditions of the nowadays world require the Islamic world not remaining static during changes and developments and to analyze properly the provisions put forward by sects in certain issues. For this reason, comparative analysis is the preferred method for this research. Regardingly, research was referred to the fiqh book “*Tacrīd*” belonging to the Hanafi sect and “*Mukhtasar al-Qudūrī*” belonging to Zaydiyya. Not all the chapters of the books have been examined and the work is limited to the topic of “had crimes”. In this study, the researcher attempted to determine the ratio of the claim of proximity between the Zaydiyya sect which is considered to be part of the Shiite sects. In the first part of the research, the forming and the literature of Zaydiyya jurisprudence and Hanafi jurisprudence are introduced in a general framework. In the second part, detailed information about *Tacrīd* and *Mukhtasar al-Qudūrī*'s works are given and their works are compared in terms of form and methods. In the third one, the common provisions regarding adultery, imorality slender (qazf), drinking (shurb), theft (sirkat), road cutting (qāt-ı tariq) and liaison crimes (irtidât) are examined and compared based on the ranking of the books utilized for this research. Different provisions of both sects are are stated in the context of “had” punishments and apart from this are also examined provisions that are not included in other works. As a result, the research showed that although there is a considerable convergence of factors in the two works, there are also significant divergences.

Key Words:

Islamic Law, Zaydiyya, Hanafi, Had crimes (al-hudūd), *Tacrīd*,
Mukhtasar al-Qudūrī

ÖNSÖZ

Zeydiyye mezhebinin, Yemen başta olmak üzere dünya üzerinde azımsanmayacak kadar çok mensubu bulunduğu ve mezhebin bugün de canlılığını koruduğu söylenebilir.

Bilindiği üzere, Zeydiyye mezhebinin Ehl-i Sünnete en yakın Şîî mezhebi olduğu iddia edilmektedir. Ancak yakınlık derecesinin, özellikle de hadler hususunda, hangi nispette olduğunu ortaya koymayı amaçlayan akademik araştırmalar henüz başlangıç düzeyinde bulunmaktadır. Halihazırda var olan ihtiyaca binaen bu araştırma kaleme alınmıştır. Ancak, bir yüksek lisans tezinin taşıması gereken nitelikleri de dikkate alarak araştırma tez amacını aşmayacak şekilde belirli konularla sınırlandırılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde iki mezhep genel özellikleriyle tanıtılmış ve mezheplerin fıkıh literatürü hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırmamızda mukayese yöntemi tercih edildiğinden, yöntemin gereklerine uygun olarak bilhassa aynı yüzyılda yaşamış ve aynı dönemin fikir ve görüşlerini yansıtan bir çerçevede yazılmış eserler tercih edilmiştir. Bu manada genel hatlarıyla Zeydî ve Hanefî mezheplerinin tarihî süreçleri de anlatılmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde araştırmamızda mukayese ederken temel aldığımız Zeydiyye fıkıhında Müeyyed Billâh Ahmed b. Hüseyin el-Hârûnî'nin (ö. 411/1020), *et-Tecrîd*'i ile Hanefî fukahadan Ahmed el-Kudûrî'nin (ö. 428/1037), *el-Muhtasar*'ı tanıtılmıştır. Kitapların iç sistematığı bu bölüm de incelenmiş, şekil ve metot mukayesesi yapılmıştır. Tezin son bölümü olan üçüncü bölümde ise had suçları bağlamında iki mezhepte yer alan ortak hükümler ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuş, ilgili bölümlerde yer alan farklı hükümler veya birbirlerinde var olmayan meseleler incelenmiştir.

Bu mütevazı çalışmamızla asıl gayemiz ise, iki mezhepteki had hükümlerini mukayeseli bir şekilde inceleyerek, İslam âleminin ilim hazinesine nacizane katkıda bulunabilmektir.

Araştırmamızda konu seçiminden tezin bitimine kadar bizlere destek olan, kıymetli görüş ve yardımlarını hiçbir zaman bizden esirgemeyen değerli tez danışmanı hocam Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca maddi ve manevi destekleri ile her zaman yanımda olan başta değerli eşim Mücahit ÖZDOĞAN, arkadaşım Meryem Merve AVCI'ya ve tüm aileme teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	v
YEMİN METNİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR.....	2
3. ZEYDİYYE MEZHEBİ HAKKINDA YAPILAN DİĞER ÇALIŞMALAR....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

MUKAYESE EDİLEN İKİ MEZHEP FIKHINA GENEL BAKIŞ

1. GENEL OLARAK ZEYDİYYE FIKHI.....	9
1.1. Zeydiyye Mezhebine Genel Bakış	10
1.2. Zeydiyye Fıkının Teşekkülü Ve Yayılması	11
1.3. Zeydiyye Fıkıh Literatürü	14
2. GENEL OLARAK HANEFİ FIKHI	17
2.1. Hanefi Mezhebine Genel Bakış	17
2.2. Hanefi Fıkının Teşekkülü Ve Yayılması	18
2.3. Hanefi Fıkıh Literatürü	20

İKİNCİ BÖLÜM

MUKAYESE EDİLEN *TECRİD* VE *MUHTASARU'L- KUDŪRÎ* KİTAPLARI

1. <i>TECRİD</i> VE MÜELLİFİ	24
2. <i>MUHTASARU'L-KUDŪRÎ</i> VE MÜELLİFİ.....	27
3. <i>TECRİD</i> VE <i>MUHTASAR</i> 'DAKİ HAD KONULARININ ŞEKİL VE METOT BAKIMINDAN MUKAYESESİ	30
3.1. Şekil Mukayesesi	30
3.2. Metot Mukayesesi	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TECRİD'DEKİ HAD VE TA'ZİR SUÇLARI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER VE *MUHTASAR* İLE MUKAYESESİ

1. HAD SUÇLARI VE CEZALARI	37
1.1. Zina Suçu Ve Cezası.....	39
1.2. Kazf Suçu Ve Cezası	56
1.3. İçki İçme Suçu Ve Cezası	62
1.4. Hırsızlık Suçu Ve Cezası	65
1.5. Yol Kesme Suçu Ve Cezası	76
1.6. İsyan Suçu Ve Cezası.....	77
1.7. İrtidat Suçu Ve Cezası	77
2. TA'ZİR SUÇLARI VE CEZALARI.....	78
3. BİR ESERDE YER ALIP DİĞER ESERDE BULUNMAYAN HÜKÜMLER.....	80
3.1. <i>Tecrîd</i> 'de Yer Alıp <i>Muhtasar</i> 'da Bulunmayan Hükümler	80
3.2. <i>Muhtasar</i> 'da Yer Alıp <i>Tecrîd</i> 'de Bulunmayan Hükümler	88
SONUÇ	91
KAYNAKLAR	93

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
B.E.Ü.İ.F.D.	: Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
c.c.	: Celle Celâlühü
C.	: Cilt
çev.	: Çeviri
Ç.Ü.İ.F.D.	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırma Merkezi
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a	: Radiyallahü anh
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve Sellem
ss.	: Sayfa Aralığı

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Araştırmamızın konusu Zeydiyye fikhî ile Hanefî fikhî arasında had suçları ve cezaları bağlamında verilen hükümleri inceleyip mukayese etmektir. Her ne kadar tezin başlığı geniş tutularak “Zeydiyye Fıkhdında Had Suçları İle İlgili Hükümler ve Hanefî Fikhî İle Mukayesesi” olarak adlandırılmış olsa da, bu araştırma iki mezhepten seçilen birer temel eser üzerinden sınırlandırılma yapılarak yürütülmüştür.

Bu kapsamda araştırmamızın konusu, itikat olarak Şîî mezhebini benimseyen ancak Ehl-i Sünnetin amelî mezheplerine yakın olduğu iddia edilen Zeydiyye mezhebinin, had suçları ile ilgili görüşlerini genel anlamda tanıtmak ve bu çerçevede Hanefî mezhebiyle had suçları kapsamındaki yakınlığını tespit etmeye çalışmaktır. Tezimiz, bu iki eserin had bölümlerini incelemeye odaklanmış bir araştırmadır.

Miladi VIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Kûfe’de ortaya çıkan Zeydiyye mezhebi, günümüzde Irak, Taberistan ve özellikle Yemen’deki mensupları sayesinde varlığını sürdürmektedir. Mensuplarının çokluğu sayesinde hususen Yemen’de Zeydiyye mezhebi hâlâ canlı tutulmaktadır ve bu mezhebin kaybolmasını engelleyecek kadar çok sayıda mensubunun var olduğunu söylemek mümkündür. Bu ve buna benzer nedenlerden dolayı birçok medrese ve üniversitede temel alınan ve okutulan Zeydiyye mezhebi¹ İslam ümmeti içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple araştırmamız da özellikle Zeydiyye mezhebi temel alınmış ve ülkemizde özellikle yaygın olan Hanefî mezhebi ile mukayese edilmiştir.

Bu çalışmamızla amacımız, iki mezhepte bulunan had suçları ile ilgili hükümleri mukayese ederek yakınlık oranlarını ve farklılıklarını tespit etmeye çalışmaktır. Mezhepleri mukayese ederken iki kitapla sınırlandırmamızın diğer amacı ise, fıkıh kitaplarındaki had suçlarındaki konu sistematliğini ortaya koymak, şekil ve metot mukayesesi yapabilmektir.

¹ Bkz. Yusuf Gökalp, “Zeydiyye”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2013, C. 44, ss. 328-31; Yusuf Gökalp, *Zeydilik ve Yemen’de Yayılışı*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006, s. 151-66.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Tezde Zeydiyye fikhında esas alınan eser, Ebü'l-Hüseyn el-Müeyyed-Billâh Ahmed b. el-Hüseyn b. Hârûn ez-Zeydî el-Alevî et-Tâlibî'nin (ö. 411/1020)², *et-Tecrîd fi Fıkhî'l-İmâmeyni'l-A'zameyni el-Kâsım b. İbrâhîm ve'l-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyn*³ adlı eseridir. Hanefi fikhında ise Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *Muhtasar*⁴ adlı eseri tercih edilmiştir. Araştırmamızda bu iki eseri tercih etmemizin sebepleri ise şunlardır:

Esas alınan bu iki eserlerin müelliflerinin aynı yüzyılda yaşamış olmaları sebebiyle yazdıkları eserler, çağdaş oldukları bu dönemin fikir ve görüşleri çerçevesinde yazılmıştır.

Hanefi mezhebinde *el-kitab* dendiği zaman akla gelen ilk eser Kudûrî'nin *el-Muhtasarı* olmaktadır. Aynı şekilde Zeydiyye mezhebinde de, *Tecrîd* el kitabı olarak bilinecek derecede meşhur bir eserdir. Dolayısıyla bu iki eser, muhtevaları bakımından birbirlerine yakın görüldükleri için mukayesede bunların esas alınması tercih edilmiştir.

Temel alınan iki kitabın ikisinde de mezhebin önemli imamlarının görüşleri derli toplu/özet bir şekilde sunulmuştur. *Muhtasar*'da Ebû Hanîfe'den (ö.150) sonra gelen iki talebesi, İmameyn olarak da tanınan İmam Ebû Yûsuf (ö.182) ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö.189) görüşlerine, *Tecrîd*'de ise Zeydiyye mezhebinin büyük imamları olan Kâsım er-Ressî ile Hâdî-ilelhak Yahya b. Hüseyin'in görüşlerine yer verilmiştir.

Mukayese yapılırken tezimiz yalnızca bu iki eserle ve sadece had suçları konularıyla sınırlandırılmıştır. Mezheplerin çok geniş fıkıh literatürünün olması ve bizim konuyu daha dar tutmak istememiz sebebiyle iki eserdeki had suçları tercih edilmiştir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında, araştırmanın konusu ve amacı, araştırmanın yöntemi ve araştırmada kullanılan kaynaklar

² Mustafa Öz, "Müeyyed-Billâh, Ahmed b. Hüseyin", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 31, s. 481.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Saffet Köse, "Hâdî-İlelhak, Yahyâ b. Hüseyin", *DİA*, İstanbul: İSAM, 1997, C. 15, s. 17.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Kudûrî", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2002, C. 26, s. 321.

ve daha önce Zeydiyye mezhebi hakkında yazılmış eserlerle ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Birinci bölümde, genel bir çerçeve çizilerek Zeydiyye fihkî ile Hanefî fihkînin teşekkülü ile literatürü tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, mukayese edilen iki eser, müellifleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde anlatılmış ve onlara atfedilen eslere yer verilmiştir. Yine bu bölümde *Tecrîd* ve *Muhtasar*'ın had konularının şekil ve metot açısından mukayesesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, tezin ana konusu olarak, *Tecrîd* ve *Muhtasaru'l-Kudûri*'nin had bölümlerindeki konular ele alınarak ortak ve farklı hükümlere değinilmiştir. Bunun dışında her iki eserdeki konuların başlıklandırılması ve konuyu işleyiş şekilleri gibi hususlarda bilgiler verilmiştir. Son olarak ise *Tecrîd*'de olup *Muhtasaru'l-Kudûri*'de bulunmayan hükümleri ve *Muhtasar*'da bulunan ama *Tecrîd*'de yer almayan hükümlere yer verilmiştir. Tezin bir diğer amacı da Zeydiyye fihkîndeki had suçları ile ilgili hükümleri, konunun işleyişini ve kapsamını ortaya koymak olduğu için *Tecrîd* kitabı *Muhtasaru'l-Kudûri*'ye göre biraz daha ön planda tutulmuştur.

Tecrîd'in tercümesi bulunmadığından dolayı, eserin had suçları bölümü Arapça aslından Türkçe'ye tarafımızdan tercüme edilmiştir. *Tecrîd*'deki ibareleri açıklamak için okuyuculara kolaylık olması açısından, *Tecrîd*'de yer alan hükümler tırnak içinde verilmiştir.

Konuyu ele alırken takip edilen sıra ise şu şekildedir:

İlk olarak konunun mahiyetine dair tez, makale ve ansiklopedi maddelerinden yararlanılarak bilgiler verilmiş, daha sonra *Tecrîd* kitabı öncülüğünde iki mezhep fihkînin had suçları bağlamındaki hükümler ele alınmıştır. Son olarak ise diğer fikhî kitaplardan yararlanılarak ve aynı zamanda da Kur'ân ve Sünnet'ten deliller zikredilerek konular anlatılmaya çalışılmıştır.

Hanefî fihkîndeki had suçları ile ilgili hükümler açıklanırken *Muhtasaru'l-Kudûri*'nin yanında bu kitabın şerhi olan *el-Lübâb fî şerhi Muhtasari'l-Kudûri* kitabından yararlanılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde Zeydiyye mezhebi ile Hanefi mezhebi arasındaki had suçları bağlamında benzerlikler ve farklılıklar ortaya konularak iki mezhebin yakınlık ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tezde yararlanılan kaynaklar aşağıda verilmiştir:

Birinci bölümde faydalanılan kaynaklar; Hasan Onat'ın *İslam Mezhepleri Tarihi*, Hayrettin Karaman'ın *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, Muhammed Ebu Zehra'nın *Mezhepler Tarihi* gibi eserlerdir.

İkinci ve üçüncü bölümde faydalanılan kaynaklar ise ağırlıklı olarak şu eserlerdir: el-Müeyyed Billah'ın *et-Tecrîd*'i, Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı, Abdülkâdir Üdeh'in *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, Mehmet Erdoğan'ın *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*. Abdülkerim Zeydan'ın *İslam Hukukuna Giriş*, Abdülgani b. Talib el-Meydânî'nin *Lübâb*'ı ve Serahsî'nin *Mabsût*'u.

3. ZEYDİYYE MEZHEBİ HAKKINDA YAPILAN DİĞER ÇALIŞMALAR

Zeydiyye mezhebinin tarihî, itikadi ve siyasi yönüne dair pek çok çalışmalar yapılmıştır; ancak mezhebin fıkına dair yazılan tezler sınırlı sayıdadır. Bu nedenle sadece İslam hukuku alanında değil mezhepler tarihi, İslam tarihi veya kelim gibi alanlarda da Zeydiyye mezhebi hakkında yazılan tezler aşağıda sıralanmıştır:

Taberistan Zeydileri (250-316/864-929): Hasan Yaşaroğlu tarafından 1998 yılında Marmara Üniversitesi'nde tamamlanmış olan bir doktora tezidir. Tezin birinci bölümünde Zeydî-Abbâsî mücadelesinin başlaması, Zeydîliğin Taberistan'a intikali ve Taberistan Zeydî Devleti'nin kuruluşu anlatılmıştır. İkinci bölümde ise Taberistan Zeydî Devleti'nin yeniden kuruluşundan bahsedilmiş, son bölümde ise Gılân-Deylem Zeydîleri ve Zeydîliğin ortadan kalkması anlatılmıştır.⁵

Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması: Yusuf Gökâlî tarafından kaleme alınmış olan bu çalışma, 1999 yılında Ankara Üniversitesi'nde tamamlanan bir yüksek lisans tezidir. Tez, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, takip edilen metod ve kaynaklar hakkında bilgi verildikten sonra birinci bölümünde Zeydiyye'nin doğuşu ve

⁵ Bkz. Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydileri: (250-316/864-929)*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1998.

oluşum süreci üzerinde durulmuştur. İkinci bölümünde ise, Zeydi liderlerin Taberistan bölgesinde hâkimiyet kurmak için yapmış oldukları mücadeleler ve faaliyetler gibi konular ele alınmıştır.⁶

Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi ve Kâsım er-Ressî: 2003 yılında Mehmet Ümit tarafından Ankara Üniversitesi İslam Mezhepleri Tarihi alanında tamamlanan doktora tezidir. Tezin ilk bölümünde Zeydiyye-Mu'tezile tarihçesinden bahsedilmiş, ikinci bölümünde bu etkileşimde etkili olan önemli şahıslar anlatılmıştır. Tezin son kısmında ise Zeydiyye-Mu'tezile irtibatında Kâsım er-Ressî'nin rolü ortaya konmuştur.⁷

Zeyd b. Ali ve Müsned'i: 2004 yılında Aytekin Yıldız tarafından Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı'nda tamamlanan yüksek lisans tezidir. Tez, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde Zeyd b. Ali'nin hayatı, ilmi, hocaları ve öğrencileri hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde ise Zeyd b. Ali'ye nispet edilen *Müsned* adlı eser, muhteva ve metot bakımından incelenmektedir.⁸

Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı: Yusuf Gökalp tarafından 2006 yılında Ankara Üniversitesinde tamamlanan doktora tezidir. Tez, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Zeydiyye'nin teşekkül süreci, ikinci bölümde Zeydiliğin Yemen'de yayılışı ve son bölümde Yemen Zeydiliğinin kurumsallaşma çabası konuları üzerinde durulmuştur.⁹

İmam Zeyd b. Ali, El-Mecmû'u'l-Fıkhî Adlı Eseri ve İslâm Hukuk Düşüncesindeki Yeri: Eren Gündüz tarafından Uludağ Üniversitesi'nde 2007 yılında tamamlanan doktora tezidir. Tezin birinci bölümünde Zeyd b. Ali'nin yaşamış olduğu dönem, hayatı, siyasî ve ilmî kişiliğinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde *el-Mecmû'u'l-Fıkhî* adlı eserin mahiyeti, Zeyd b. Ali'ye nispeti ve muhtevası incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise eserin bilimsel değeri ile İslâm hukuk düşüncesine katkı sağlayan yönleri

⁶ Bkz. Yusuf Gökalp, *Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1999.

⁷ Bkz. Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi ve Kâsım er-Ressî*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2003.

⁸ Bkz. Aytekin Yıldız, *Zeyd bin Ali ve Müsned'i*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2004.

⁹ Bkz. Yusuf Gökalp, *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006.

tespit edilmeye çalışılmıştır.¹⁰ Bu çalışma daha sonra yazar tarafından kitaplaştırılarak yayımlanmıştır.¹¹

Zeydî Usulcülerin Kaynak Anlayışı: 2008 yılında Ankara Üniversitesi İslam Hukuku alanında Fatih Yücel tarafından tamamlanmış olan doktora tezidir. Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Zeydiyye’de şer’i hükmün kaynaklarının gelişim ve değişim süreci incelenmiştir. İkinci bölümde, Zeydiyye’de aslî kaynak kabul edilen Kur’ân ve Sünnet ele alınmış, üçüncü bölümde ise Zeydî usulcülerde tâlî kaynaklarına yer verilmiştir.¹²

Zeydiyye Mezhebinin Usul-ü Fıkıh Kaynakları: Fırat Üniversitesi’nde Abdullah Kavalcıoğlu tarafından 2009 yılında tamamlanmış olan yüksek lisans tezidir. Eser, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde Zeydiyye mezhebinin kuruluşu ile Zeyd b. Ali, ikinci bölümde asli deliller başlığı altında Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas anlatılmış olup son bölümde ise Zeydî usulündeki fer’i delillere yer verilmiştir.¹³

Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Zeydiyye Fırkaları: Uludağ Üniversitesi’nde 2010 yılında İlmi Gura tarafından tamamlanan bir yüksek lisans tezidir. Tez, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde genel olarak Zeydiyye mezhebi anlatılmış, ikinci bölümde ise Zeydiyye mezhebinin fırkalarına yer verilmiştir.¹⁴

Eş-Şevkânî ve es-Seylü’l-Cerrâr Adlı Eserin Tanıtımı: Marmara Üniversitesi İslam Hukuku alanında Sümeyye Onuk tarafından 2010 yılında kaleme alınan yüksek lisans tezidir. Tez, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde Şevkânî’nin hayatı, ilim dallarıyla ilgili görüşleri ve ilmi şahsiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde

¹⁰ Bkz. Eren Gündüz, *İmam Zeyd b. Ali el-Mecmû’u’l-Fıkhî Adlı Eseri ve İslâm Hukuk Düşüncesindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2007.

¹¹ Eren Gündüz, *Zeyd b. Ali Hayatı, Eserleri ve İslâm Hukuk Düşüncesindeki Yeri*, 1. b., İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2008.

¹² Bkz. Fatih Yücel, *Zeydî Usulcülerin Kaynak Anlayışı*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2008.

¹³ Bkz. Abdullah Kavalcıoğlu, *Zeydiyye Mezhebinin Usul-ü Fıkıh Kaynakları*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2009.

¹⁴ Bkz. İlmi Gura, *Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Zeydiyye Fırkaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2010.

ise Şevkânî'nin İbnü'l-Mürtazâ'nın *el-Ezhâr* adlı eserine yazmış olduğu *es-Seylü'l-cerrâr* adlı şerhi incelenerek fıkıh anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır.¹⁵

Hâdevî Fıkının Doğuşu (el-Hâdî İlelhakk'ın el-Âhkam'ı çerçevesinde): Marmara Üniversitesi'nde 2013 yılında Muhammed Tâhir Büyükkörükçü tarafından tamamlanan yüksek lisans tezidir. Tez, üç bölümden oluşup ilk bölümünde el-Ahkâm fi'l-Halâli ve'l-Harâm adlı eser hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümünde el-Hâdî'nin furû-ı fikhî hakkında ve üçüncü bölümünde ise el-Hâdî'nin Kitap ve Sünnete dair görüşleri verilmiştir.¹⁶

Zeydiyye Fıkında Talak ile İlgili Hükümler ve Hanefî Fıkıyla Mukayesesi: Uludağ Üniversitesi'nde 2018 yılında Meryem Merve Avcı tarafından yazılan yüksek lisans tezi olup, İslam hukuku alanında Zeydiyye mezhebi ile Hanefî mezhebinin talak ile ilgili hükümlerinin mukayesesi açısından araştırması yapılarak tamamlanan tezdır. Tez, Zeydiyye mezhebinden *Tecrîd*, Hanefî Mezhebinden ise *Muhtasarü'l-Kudûrî* adlı eserlerle sınırlı tutularak talak hükümleri çerçevesinde mukayese edilmiştir. Tezin birinci bölümünde Zeydiyye mezhebi ile Hanefî mezhebi genel olarak tanıtılmış, ikinci bölümde iki mezhebe göre evliliğe son verme şekilleri mukayese edilmiştir. Son bölümde ise iki mezhepte evliliğin sona ermesinin şekilleri incelenmiştir.¹⁷

Zeydiyye'nin Teşekkülünde Kâsım er-Ressî: Erciyes Üniversitesi'nde 2018 yılında Salih Kalkan tarafından Mezhepler Tarihi alanında tamamlanmış yüksek lisans tezidir. Tezin birinci bölümünde Zeydiyye ve onun tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir. İkinci bölümünde Kâsım er-Ressî'nin fikirleri, yaşadığı dönemin sosyo-kültürel ve politik yapısı anlatılmıştır. Üçüncü bölümünde ise Kâsım er-Ressî'nin Zeydî düşünceye etkileri incelenmiştir.¹⁸

¹⁵ Bkz. Sümeyye Onuk, *Eş-Şevkânî ve Es-Seylü'l-Cerrâr Adlı Eserinin Tanıtımı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010.

¹⁶ Bkz. Muhammed Tâhir Büyükkörükçü, *Hâdevî Fıkının Doğuşu (el-Hâdî İlelhakk'ın el-Âhkam'ı çerçevesinde)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013.

¹⁷ Bkz. Meryem Merve Avcı, *Zeydiyye Fıkında Talak ile İlgili Hükümler ve Hanefî Fıkıyla Mukayesesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2018; Avcının bu çalışması, Zeydiyye fikhî ve Hanefî fikhî arasındaki yakınlık durumunu tespit etmeyi amaçlayan geniş bir projenin, halen devam etmekte olan bir kaç parçasından biri olarak daha erken tamamlanmış olduğu için, kaynakları ile metodu bakımından bu araştırmamıza benzer özelliklere sahiptir.

¹⁸ Bkz. Salih Kalkan, *Zeydiyye'nin Teşekkülünde Kâsım er-Ressî*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2018.

Zeydî Fıkhının Gelişiminde İmam Hâdî ve Hâdeviyye: 2019 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi İslam Hukuku alanında Ahmet Ekinci tarafından tamamlanmış olan doktora tezidir. Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Zeydiyye mezhebi ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, Zeydiyye'nin Şîa içindeki yeri, mezhebin tanımı ve imâmet anlayışı ile Zeydî fırkalar ve fikhî gibi konular incelenmiştir. İkinci bölümde, İmam Hâdî-İlelhak'ın yaşamış olduğu dönem, hayatı ve ilmi kişiliği ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise *Kitâbü'l-Ahkâm* özelinde Hâdevî Fikhî başlığı ile Hâdevî fikhının kurucusu İmâm Hâdî'nin tüm fikhî konularını kapsayan el-Ahkâm adlı eseri tanıtılmış ve bu çerçevede Zeydî-Hâdevî fikhinin delil anlayışı, içtihad yöntemi ve son olarak da mezhebin karakteristik özellikleri incelenmiştir.¹⁹

Bu konuyla ilgili olarak yapılmış pek çok araştırma bulunmaktadır; ancak biz, çalışmamız kapsamında yukarıda zikredilen araştırmalara yer vermekle yetindik. Zira bu araştırmaların pek çoğu Zeydiyye mezhebinin ya tarihi ile alakalı ya da fikhî ile alakalıdır.

¹⁹ Bkz. Ahmet Ekinci, *Zeydî Fıkhının Gelişiminde İmam Hâdî ve Hâdeviyye*, (Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUKAYESE EDİLEN İKİ MEZHEP FIKHINA

GENEL BAKIŞ

1. GENEL OLARAK ZEYDİYYE FIKHI

Araştırmamızda esas aldığımız eser Zeydiyye fikhına ait olduğu için genel olarak Zeydiyye fikhından bahsedilecektir. Bir sonraki başlığımızda Zeydiyye fikhı hakkında detaylı bilgiler verileceği için bu başlıkta daha çok eserin müellifi hakkında malumat sunulmuştur. *Tecrîd* başlığıyla açtığımız bölümde ise eserin kaleme alınış şekli ve genel özellikleri zikredilmiştir.

Tecrîd'in müellifi, Ebü'l-Hüseyn el-Müeyyed-Billâh Ahmed b. el-Hüseyn b. Hârûn ez-Zeydî el-Alevî et-Tâlibî'dir (ö. 411/1021).²⁰ Gîlân ve Deylem'de siyasi mücadelelerde bulunan Zeydî imamlardan biri olan Müeyyed-Billâh, birkaç kez isyan edip Gîlânlı ve Deylemlî birçok kişiden biat almıştır. Müeyyed-Billâh lakabı da isyan ederek biat alma yönteminden dolayı kendisine verilmiştir.²¹

333 (944) yılında Taberistan bölgesindeki Âmül'de dünyaya gelen Müeyyed Billâh'ın babası Hüseyin b. Hârûn, Zeyd b. Ali'nin neslindedir. Kelâm ve fıkıh alanındaki ilk tahsilini dayısı Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. İbrahim'den almıştır. Ebü'l-Hüseyn, Ali b. İsmâil b. İdrîs'in talebesi olarak Hanefî fikhını ondan tahsil etmiştir. İlmî birikiminden dolayı çevresindekiler tarafından takdir edilirken züht ve takvasıyla herkesin saygısını kazanmıştır.²²

Müeyyed Billâh'ın on civarında eserinin olduğu ve bizlere kadar ulaştığı bilinmektedir.²³ Fıkıh alanında yazmış olduğu eserlerden biri *Kitâbü'l-İfâde*'dir. Bu eseri çağdaşı Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Ali el-Hevsemî tarafından derlenmiş, İmâdüddin Ebû Mudâr Şüreyh b. Müeyyed tarafından ise şerh edilmiştir. *Tecrîd* adlı eserinde ise Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin'in tüm fikhî konulardaki görüşleri derlenmiştir. Daha sonra

²⁰ Öz, "Müeyyed-Billâh, Ahmed b. Hüseyin", s. 481.

²¹ Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydileri*, s. 150.

²² Öz, a.yer.

²³ Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydileri*, s. 154.

kendi eseriyle ilgili geniş bir şerh yazarak, *Şerhu't-Tecrîd* adlı eserini oluşturmuştur. *El-Emâlî* adlı eseri ise kelâm ve fıkıh konuları ile ilgili bazı açıklamalardan oluşmaktadır. Kaleme almış olduğu diğer eserler ise *İsbâtü nübüvveti'n-nebi*, *Siyâsetü'l-mürîdîn* ve *Kitâbü'd-da've* dir.²⁴

1.1. Zeydiyye Mezhebine Genel Bakış

II. yüzyılda Kûfe'de ortaya çıkan Zeydîlik Irak, Taberistan ve Yemen'de varlığını devam ettiren Şîî fırkalarından biridir.²⁵ Klasik mezhepler tarihi eserlerinde Zeydîlik şöyle tanımlanmaktadır: “Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib'e uyanlar ve imametini Ali Fatıma soyundan gelen, âlim, cesur, zahid ve bizzat kılıca sarılıp imametini ilan ederek mücadele meydanına çıkan kişilerin hakkı olduğuna inanan kişi ve toplulukların müşterek adıdır.”²⁶

Zeydîlik, siyasî ve sosyo-kültürel şartlar neticesinde siyasî bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Aslında tarih kitaplarını incelediğimiz zaman, Zeydîlik düşüncesinin zeminini hazırlayan sebeplerin çok eskiye dayandığını söylememiz mümkündür. Nitekim Zeyd b. Ali'nin büyük dedesi Hz. Ali (r.a.) ve dedesi Hz. Hüseyin'in (r.a.) şehit edilmeleri Zeydîliğin temellerinin atılmasında, Emevîlerin Ali oğullarına davranış şekilleri ise bu zeminin hızlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Zeydîliğin ortaya çıkışı ile ilgili klasik kitaplara baktığımızda daha çok Zeyd b. Ali'nin, dönemin halifesi Hişam b. Abdilmelik (ö. 125/743) ile olan tartışması ve ikinci sebep olarak da Zeyd'in eski Irak valisi Halid b. Abdillah ile yüzleştirilmek için Kûfe'ye gönderilmesi hadisesi gösterilmektedir. Zeyd b. Ali, Halife Hişam b. Abdilmelik ile görüşmesinin ardından, kendisine yapılan kötü muameleden sonra huruç hareketini başlatmaya karar vermiştir. Zeyd b. Ali'ye biat edeceklerine dair söz verenlerden bir kısmı Zeyd b. Ali'ye Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile Hz. Ömer (r.a.) hakkında düşüncesini soranlara “hayırdan başka bir söz söylemeyeceğini” ifade etmesi üzerine biatlarını bozup Zeyd'in yanından ayrılmışlardır. Daha sonra Zeyd b. Ali'nin onlar için “rafaztümûnî”

²⁴ Öz, a.yer.

²⁵ Gökalp, “Zeydiyye”, s. 328.

²⁶ Hasan Onat, Sönmez Kutlu (ed.), *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, 1. b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 215.

(beni terk edip gittiniz) demesi üzerine bu gruba Râfizîler, Zeyd'in yanında yer alanlara ise Zeydîler denilmiştir. Neticede 23 Muharrem'de (h. 122/m.740) çıkan savaşta Zeyd b. Ali'ye tabi olanların neredeyse hiçbiri sözünde durmamış ve Zeyd b. Ali'nin şehit edilmesine sebep olmuşlardır. Zeyd b. Ali'nin dedesi Hz. Hüseyin de Kûfelilerin ihaneti üzerine Kerbela hadisesinde yalnız kalmış ve şehit edilmiştir. Zeyd b. Ali'nin ölümünden sonra taraftarları Cârudiyye, Suleymâniyye (Cerîriyye) ve Butriyye (Sâlihiyye) gibi çeşitli fırkalara bölünmüşlerdir.²⁷

TDV İslam Ansiklopedisi'nde Zeydîlerin, başta San'a ve Sa'de olmak üzere Yemen'in değişik bölgelerinde hâkim fırka olarak kültürlerini devam ettirdikleri bilgisi mevcuttur.²⁸ Ancak Zeydî mezhebinin varlığını halen devam ettirip ettirmediği hakkındaki bazı görüşlere göre, mezhep içerisindeki taassub anlayışı nedeniyle varlığını günümüze kadar sürdürmesinin küçük bir ihtimal olduğudur.²⁹ Ancak bu düşüncenin aksine, söz konusu olan mezhebi günümüze kadar ayakta tutan ve diriliğini sağlayan kuvvetli takipçilerinin olduğunun bir göstergesidir.

Ancak şu kadarından emin olabiliriz ki imâmet konusunda Zeydî olup diğer görüşlerinde Ehl-i Sünnet'e mensup birçok âlim bulunmaktadır. Bu da bizim açımızdan yukarıda da belirttiğimiz üzere azımsanmayacak kadar Zeydiyye mensuplarının var olduğunun bir göstergesidir. Ancak bu konu, başka bir çalışma olup bizim araştırma konumuzun dışındadır. Bu sebeple, daha fazla bu konuya girmeyip bu kadar açıklamayla yetiniyoruz.³⁰

1.2. Zeydiyye Fıkhınınin Teşekkülü Ve Yayılması

Zeydiyye mezhebinin İmamı Zeyd b. Ali'dir. Tam adı ve künyesi Ebü'l-Hüseyin Zeyd b. Alî Zeynilâbidîn b. el-Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib el-Alevî el-Hâşimî el-Kureşî'dir (ö.122/740).³¹

²⁷ Saffet Köse, *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, 3. b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2015, s. 89.

²⁸ Gökalp, "Zeydiyye", s. 329.

²⁹ Bkz. *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 603.

³⁰ a.yer.

³¹ Saffet Köse, "Zeyd b. Ali", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2013, s. 313.

Zeyd b. Ali, 75/694 ile 80/699 yılları arasında Medine’de doğmuştur. Babası, Şia’nın dördüncü imamı olarak bilinen ve Hz. Hüseyin’in Kerbela vak’ası’ndan sağ kurtulan tek oğlu Ali Zeynelâbidîn’dir. Annesi ise Muhtâr es-Sekafi’nin babasına hediye ettiği Sindli cariye Ceydâ (Haydâ)’dır. İmam Zeyd, bizzat babası Ali Zeynelâbidin’den eğitim almıştır. Ondaki fıkıh ve hadis gibi dinî ilimleri öğrenerek, Kur’an-ı Kerîm’i hıfz etmiştir. Babasının vefatından sonra ağabeyi Muhammed el-Bâkır’dan kendisiyle aynı yaşlarda olan oğlu Ca’fer es-Sadık’la birlikte ders almıştır. İmam Zeyd’in ağabeyi Muhammed Bâkır’dan Ebû Hanîfe de³² ders almış ve hatta eseri “*Kitab el-Asar*”da ondan ve oğlu Cafer’den rivayetlerde bulunmuştur.³³ İmam Zeyd, Medine’deki yaşamı boyunca önemli başka şahsiyetlerden de eğitim almış ve kendisini geliştirmiştir.

Zeyd b. Ali’nin yaşamış olduğu dönemin tarihsel gelişimine bakıldığında siyasete sınımsız sarılan Arapların gündün güne ilme daha az vakit ayırdıkları ve ekonomik açıdan daha müreffeh bir hayat yaşama çabasına giriştikleri söylenebilir. Arapların aksine ilimden başka uğraşları olmayan Mevâlîlerin ise Ashâb-ı Kirâm’dan almış oldukları bilimsel usûl ile devrin önemli ilim adamları mertebesine ulaştıkları görülmektedir. Emevîler Döneminde mevâlî (Arap olmayan Müslüman halk) sınıfını teşkil eden gayri Arap Müslüman halkların sayılarının giderek çoğalması, Arap kabilelerinin himayesine ihtiyaç duyulmamasının bir göstergesidir.³⁴ Emevî iktidarının ise Arap olmayan mevâlî Müslümanların sosyal ve siyasal haklarını gasp etmeleri ve bu gibi adaletsiz davranışlarda bulunmaları, Ali oğullarının ayaklanmasına neden olmuş ve hatta bilhassa bu ayaklanmayı körüklemiştir.

Halife Hişam b. Abdilmelik’in, Zeyd b. Ali’ye hitaben “Hintli bir cariye’nin çocuğu olduğun halde hilafet mi talep ediyorsun?” sorusu, iktidarın Zeyd b. Ali’yi tam bir Arap olarak görmüyor olduğunu ve aynı zamanda o dönemin mevâlî halkına karşı yaygın olan görüşünü de ortaya koymaktadır. Bu tavır, zihinlerde şu düşünceyi canlandırmaktadır: Bir bakıma Zeyd b. Ali’yi mevâlî olarak görmeleri onun şehirlerarası rahat yolculuk yapmasını sağlamıştır. Nitekim Ehl-i beyte uygulanan sıkı denetimler sebebiyle Ehl-i

³² Gündüz, *a.g.e.*, s. 33.

³³ Muhammed Ebu Zehra, *İmam Zeyd Hayatı Fikirleri ve Çağı*, çev. Salih Parlak, Ahmet Karababa, 1. b., İstanbul: Şafak Yayınları, 1993, s. 41.

³⁴ İsmail Yiğit, “Mevâlî”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2004, C. 29, s. 424.

beyt mensuplarının Medine dışına pek fazla çıkmamaları, üzerlerinde bulunan baskı ve yasağı pekâlâ göstermektedir. Ancak İmam Zeyd sık sık Medine dışına çıkmıştır. Örneğin Basra’da Mu’tezile mezhebinin kurucusu Vasıl b. Ata ile ilmî alışveriş yapmıştır.³⁵ Bununla da yetinmeyip Mekke, Kûfe ve Şam’a seyahatlerde bulunmuştur.³⁶ Zeydiyye mensupları iktidarın gözünde her vakit başkaldırış potansiyeline sahip, halifelikten hak talep etme endişesiyle siyâsi bir rakip olarak görülmüş ve bu sebeple Emevî ve Abbâsî iktidarları boyunca baskı altında tutulmuşlardır.³⁷

Ebû Hanîfe’nin ilk defa açık bir şekilde Ali evladından Zeyd b. Ali’yi her yönüyle desteklemesi, Zeyd’in Arap milliyetçiliğinin karşısında yer almasından kaynaklanmaktaydı.³⁸ Şunu da açıkça belirtebiliriz ki, İmam Zeyd’in siyasi mücadelesi büyük dedesi Hz. Ali (r.a.) ve dedesi Hz. Hüseyin’in (r.a.) feci şekilde öldürülmelerine rağmen yapmış olduğu bu başkaldırış tüm samimiyetiyle birlikte tamamen hakkı savunmak ve adaleti yaymak içindir.³⁹ Ancak İmam Zeyd’in başkaldırışını hızlandıran temel faktörler, İmam Zeyd’in Medine valisi Halid b. Abdülmelik b. el-Haris’in haksızlık ve zulmünü dönemin halifesi olan Hişam b. Abdülmelik’e anlatmak için Şam’a gittiğinde beklenen saygının tersine kötü bir muamele ile karşılaşmasıdır. Bu gurur incitici davranışlar sonucunda İmam Zeyd artık Kûfelilerin davetini kabul etme kararı almış ve gizlice faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak daha sonra Kûfe halkı tarafından bir destek görememiştir.⁴⁰

Dönemin halifesi Hişam b. Abdülmelik’e başkaldırısında başına isabet eden bir ok sonucu ağır yaralanan Zeyd b. Ali, 2 Safer 122 (7 Ocak 740) tarihinde vefat etmiştir.⁴¹ Ancak Zeyd b. Ali’nin bu başkaldırışı Zeydiyye mezhebinde İmamet görüşünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. İmam Zeyd’in katli, Emevî iktidarına karşı

³⁵ Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, çev. İsmail Dağ, 1. b., İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011, ss. 172-73.

³⁶ Gündüz, *a.g.e.*, s. 35.

³⁷ Kazı A.K., “*Zeydî Fıkhnın Gelişimine Dair Notlar*”, Eskişehir, çev. Kadir Demirci, C. 1, S. 1 (2014), s. 209.

³⁸ İsa Doğan, *İmam Zeyd B. Ali*, 2. b., Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2015, ss. 60-61.

³⁹ Muhammed Ebu Zehra, *Tarih Boyunca İslam Hukuk Okulları ve Sekiz Büyük İmam*, Özdemir Basımevi y.y: İhya Yayınları, 1986, C. 1, s. 302.

⁴⁰ Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 176.

⁴¹ Gündüz, *a.g.e.*, s. 39.

duyulan kin ve nefretin daha da artmasına sebep olmuş ve bu üzücü olay Emevî iktidarının yıkılıp Abbasî Devleti'nin kuruluşunu hızlandırmıştır.⁴²

III. yüzyılın ortalarından itibaren Zeydiyye itikadî bir yapıya er-Ressî'nin çalışmalarıyla kavuşmuş, tam şeklini ise Taberistan ve Yemen'de teşekkül eden Zeydî hâkimiyeti döneminde almıştır. Taberistan'da Zeydî iktidarı yaklaşık altmış beş yıl sürmüştür. Daha sonra o bölgede hâkimiyetlerini kaybetmişlerdir.

Yemen'deki hâkimiyetleri ise, 280 (893) yılında Hâdî-İlelhak lakabıyla anılan Yahyâ b. Hüseyin tarafından kurulmuş ve onun adına nispetle Zeydîlere Hâdeviyye de denilmiştir. Yahya b. Hüseyin ile birlikte Zeydî düşüncenin artık tamamen sistematik bir yapıya kavuştuğunu ve belli esaslar halinde tasnif edildiğini görmemiz mümkündür.⁴³

1.3. Zeydiyye Fıkıh Literatürü

Zeydiyye fıkıh literatürünün Zeyd b. Ali ile başlayıp günümüze kadar devam ettiğini görmekteyiz. Her ne kadar Zeydiyye mezhebindeki mezhep taassubu zengin literatüre gölge düşürmüştü de, fıkıh ilmi başta olmak üzere kelim, tefsir, mezhepler tarihi, hadis ve tasavvuf gibi birçok alanda Zeydî literatürü oluşturan eserler kaleme alınmıştır. Bu durum ise Zeydîlerin akla ve ilme vermiş oldukları önemi göstermektedir.⁴⁴ Yazılan eserlerin birçoğu elimize ulaşmamış, bir kısmı da halen Yemen ve çeşitli Batı kütüphanelerinde yazmalar halinde bulunmaktadır.⁴⁵

Zeyd b. Ali'den rivayet edilen bilgiler iki kitap halinde toplanmıştır: Birincisi *el-Mecmû'u'l-hadîsi* ikincisi ise *el-Mecmû'u'l-fikhî*'dir.⁴⁶ Bu iki eserin birleştirilmiş haline "*el-Mecmû'u'l-Kebîr*" ismi verilmiştir. Eserleri kitap halinde toplayan kişi ise Zeyd b. Ali'nin talebesi Ebû Halid Amr b. Halid el-Vâsî'tir. Zeydiyye mezhebinin ilk fıkıh kitabı olarak kabul edilen *el-Mecmû'*, E. Griffi'nin Milano'daki Ambrosiana Kütüphanesi'nin Güney Arabistan'a ait yazmalar koleksiyonu üzerinde yaptığı

⁴² Köse, "Zeyd b. Ali", s. 314.

⁴³ Gökalp, "Zeydiyye", s. 329.

⁴⁴ Yusuf Gökalp, "Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, Kültürel Mirası ve İslam Düşüncesine Katkıları", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), 2015, c.7, s. 2.

⁴⁵ Gökalp, "Zeydiyye", s. 330.

⁴⁶ Bu konuda yapılan bir doktora tezine yukarıda değinilmişti. Ayrıntı bilgi için bkz. Gündüz, *a.g.e.*

araştırmalar esnasında bulunmuştur. Eser ilk defa Milano’da 1919 yılında İtalyanca olarak “*Corpus Juris di Zaid ben Ali*” adı ile basılmıştır.⁴⁷

İmam Zeyd’in kısaca *el-Mecmû*’ diye adlandırılan bu eseri, fıkıh alanında tedvin edilen ilk çalışmadır. Zeyd b. Ali’den gelen rivayetleri de içerdėđi için *el-Müsned* olarak da anılmaktadır. Rivayetin İmam Zeyd’e nispeti hususunda tartışılmakla birlikte *Tefsîru garîbi’l-Kur’âni’l-mecîd* bir diğer eserdir. *Mensekü (Menâsikü)’l-hac ve ahkâmüh (âdâbüh)* adlı eserin yanı sıra *Kitâbü’s-Safve* adlı eserinde, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) soyu ve hilâfetin bu soydan gelenlerin hakkı olduğunu anlatan bir risale yazmıştır. *El-Vasıyye ve’l-imâme* adlı eseri de fıkıh alanında yazılmış eserler arasında bulunmaktadır.⁴⁸

en-Nefsüzzekiyye diye meşhur olan Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh’a (ö. 145/762) ait *Kitâbü’s-Siyer* adlı eser, Zeydîler tarafından devletler hukuku alanında yazılmış ilk eser olarak kabul görülmüştür. Ebû Cafer Muhammed b. Mansûr (h. 180-250) tarafından rivayet edilen Ahmed b. İsâ’nın (h.158-250) *el-Emâlî* adlı eseri Zeydiyye mezhebinin ilk kaynak kitapları arasında yer almaktadır. Eser fıkıh baplarına göre tasnif edilmiş olup Muhammed b. Mansûr’un Ahmed b. İsâ’dan rivayet ettiği hadisleri ve görüşleri içermektedir.⁴⁹

Daha çok itikadî konularla ilgili olan *Mecmû’u Kütübi ve Resâ’ili’l-İmâm el-Kâsım b. İbrâhîm er-Ressî* adlı eserde, Kâsım er-Ressî’nin bazı fikhî görüşlerini de ihtiva eden risaleler bulunmaktadır.

Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin (ö. 298/911) Medine’de doğan ve Hz. Hasan’ın (r.a.) soyundan gelen önemli Zeydî âlimlerinden birisidir. Aynı zamanda Yemen’de Zeydîler Devleti’nin de kurucusudur. Yazmış olduğu eserlerden sadece bir tanesi tefsirle ilgili olup diğer eserleri kelâm ve fıkıha dairdir. *Câmi’ü’l-Ahkâm fi’l-helâl ve’l-harâm* adlı eseri, Zeydiyye’nin en temel fıkıh eseri olarak kabul edilmektedir. Bu eserde yer alan tüm hadisleri İbn Ebü’n-Necm es-Sa’dî (ö.646/1248) *Dürerü’l-ehâdisi’n-nebeviyye bi’l-esânîdi’l-Yahyâviyye* adlı eserinde toplamıştır.⁵⁰ Yine Yahyâ b. Hüseyin’e ait fıkıh alanında yazılmış ve aynı zamanda Zeydî fikhinin III. yüzyıla ait meşhur kaynakları

⁴⁷ Ali Şafak, *İslâm Hukukunun Tedvini*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1970, s. 57.

⁴⁸ Köse, “Zeyd b. Ali”, s. 315.

⁴⁹ Fatih Yücel, “Zeydiyye”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2013, C. 44, s. 337; Bkz. Demirci, "a.g.m.", s. 212.

⁵⁰ Köse, “Hâdî-İlelhak, Yahyâ b. Hüseyin”, s. 18.

arasında kabul edilen eserleri ise *Kitâbü'l-Müntehab* ve *Kitâbü'l-Fünûn*'dur. Bu iki eser, talebesi ve aynı zamanda da arkadaşı olan Muhammed b. Süleyman el-Kûfî tarafından derlenmiştir. Yine Yahyâ b. Hüseyin'in birçok risâlesi *Mecmû'u resâ'ili İmâm Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin* adı altında bir araya toplanmıştır.⁵¹

Mukayesemizde kullanmış olduğumuz eserin müellifi Müeyyed-Billâh Ahmed b. Hüseyin el-Hârûnî (ö. 411/1021) Zeydî literatürüne dair önemli eserler yazarak büyük katkı sağlamıştır. Fıkıhın bütün konularını ihtiva eden *et-Tecrîd fî Fıkhi'l-imâmeyni'l-a'zameyn Kâsım er-Ressî ve hafîdihî Yahyâ b. Hüseyin* adlı eserini Zeydiyye mezhebinin Kâsım er-Ressî ile Hâdî-İlelhakk'ın görüşlerini derleyerek oluşturmuştur. Yine müellifin bizzat kendisi tarafından eseri üzerine yazdığı *Şerhu't-Tecrîd* adlı eseri mevcuttur. *El-Emâlî* adlı eseri ise kelâm ve fıkıh konuları ile ilgili açıklamalarından yazdırdığı eserdir.⁵²

Nâtık-Bilhak el-Hârûnî (ö. 424/1033), Müeyyed-Billâh Ahmed b. Hüseyin el-Hârûnî (ö. 411/1021)'nin kardeşidir. Fıkıh alanında yazmış olduğu önemli eserlerden bir tanesi *et-Tahrîr fî'l-keşf an nusûsi'l-e'imme en-nehârîr* adlı eseridir. Bu eser Hâdî-İlelhakk'ın üç eserine (*Câmi'u'l-ahkâm fî'l-helâl ve'l-harâm*, *Kitâbü'l-Müntehab* ve *Kitâbü'l-Fünûn*) dayanmaktadır. Aynı zamanda Zeydî fıkıhının önemli eserlerindedir ve çok sayıda yazma nüshası da bulunmaktadır. *Şerhu't-Tahrîr* ise bu kitabın genişletilmiş şerhi olup iki cilt halindedir. *Câmi'u'l-edille* adlı eseri ise fıkıh usulüyle ilgili kaleme almış olduğu bir eserdir.⁵³

Ebû Muhammed Hüsâmüddîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Hasan er-Rassâs (ö. 584/1188) Zeydî kelâmcısı ve aynı zamanda bir fıkıh âlimidir. Rassâs, hocası Kâdî Ca'fer b. Ahmed (ö. 573/1177)'den küçük yaşta ilim tahsil etmiş, Zeyd b. Ali'nin *el-Mecmû*, Kâdî Abdülcebbâr'ın *el-Emâlî*, Ebû Ali es-Saffâr'ın *Kitâbü'l Erba'in* ile *Hadîsü'l-âbid* adlı eserleri hocasından 557'de (1162) okumuştur.⁵⁴ Rassâs'a ait birçok eser bulunmaktadır. Bunlardan biri 19 yaşında kaleme aldığı *Takrîbü'l-ba'id min mesâ'ili'r-*

⁵¹ Yücel, "Zeydiyye", s. 37.

⁵² Öz, "Müeyyed-Billâh, Ahmed b. Hüseyin", s. 481.

⁵³ İlyas Üzümlü, "Nâtık-Bilhak", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 32, s. 439.

⁵⁴ Orhan Şener Koloğlu, "Rassâs", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2016, C. EK-2, s. 417.

Reşîd adlı eserdir.⁵⁵ Ancak Rassâs'ın en meşhur eseri *Kitâbü'l-Mü'essirât ve miftâhi'l-müşkilât* adlı eserleridir.⁵⁶

Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza (ö. 749/1348) Yemen'de önemli Zeydî imamlarından olup kaleme almış olduğu *el-İntisâr el-câmi li-mezâhibi ulemâ'i'l-emsâr* adlı eseri, Zeydî fikhının diğer mezheplerle mukayeseli olarak işlenen en kapsamlı eserlerden biridir.⁵⁷

İbnü'l-Murtazâ (ö. 840/1437)'nin önemli eserlerinden biri *Mi'yârü'l-'ukûl fî ilmi'l-usûl* adlı eserinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunmaktadır. Eser bizzat müellifi tarafından *Minhâcü'l-vüsûl* adıyla şerh edilmiştir. *'Uyûnü'l-Ezhâr fî Fikhi'l-e'immeti'l-ethâr (El-Ezhâr)*, San'a'da yedi yıl hapis hayatında iken kaleme almış olduğu bir eserdir. Bu eser, müteahhir döneme ait Zeydî fikhının en temel eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yine müellifin kendisi eseri *el-Bahrü'z-zehhâr* adıyla şerh etmiştir.⁵⁸ Eserin üzerine çeşitli şerhler de yazılmıştır. Bunlardan *el-Gaysü'l-midrâr* adlı şerh esas alınarak *el-Münteze'u'l-muhtâr mine'l-Gaysi'l-midrâr*, Ebü'l-Hasan İbn Miftâh Abdullah b. Ebü'l-Kâsım'a ait bir eser olup matbudur.⁵⁹

2. GENEL OLARAK HANEFİ FIKHI

Bu başlık altında genel olarak Hanefi fikhı tanıtılmış tarihi gelişimi hakkında kısa bilgiler verilmiş ve Hanefi fikh literatüründeki önemli görülen kitaplar derlenmiştir.

Bu kısımda ele alınan mevzular, Hanefi mezhebine genel bir bakış sağlayarak, mezhebin teşekkülü ve literatürü hakkında bilgi vermektedir.

2.1. Hanefî Mezhebine Genel Bakış

Hanefi Mezhebi, Ebû Hanîfe Numan b. Sabit'e (ö. 150) nispet edilen itikatta mezhepleri ise Maturidilik olarak kabul edilen ve günümüzde en çok mensubu bulunan fikh mezhebidir. Pek çok coğrafyaya yayılmış olup günümüzde Irak, Horasan, Türkistan,

⁵⁵ Jan Thiele, *Theologie in der jemenitischen Zaydiyya*, Berlin: Freie Universität, 2013, s. 17.

⁵⁶ Koloğlu, "Rassâs", s. 417.

⁵⁷ Yücel, "Zeydiyye", s. 338.

⁵⁸ Mustafa Öz, "İbnü'l-Murtazâ", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2000, C. 21, s. 142.

⁵⁹ Yücel, "Zeydiyye", s. 338.

Azerbaycan, Afganistan, Pakistan ve Arnavutluk gibi pek çok ülkede yaşayan Müslümanların çoğu Hanefi mezhebine mensuptur. Hiç şüphesiz Hanefi mezhebinin Ebû Hanîfe'den sonra yayılmasında en büyük etken talebeleridir. Talebelerinin arasında Ebû Yûsuf'un Abbâsîler döneminde adâlet hizmetlerinden sorumlu en üst makamda bulunması ile İmam Muhammed'in yazdığı eserlerin günümüze kadar ulaşması mezhebin varlığını korumasında büyük bir etken olmuştur.⁶⁰

2.2. Hanefî Fıkhnın Teşekkülü Ve Yayılması

Hanefî mezhebinin kurucusu olarak bilinen ve “İmâm-ı Âzam (en büyük imam)” lakabıyla tanınan kişi Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh'dır. Hanefî mezhebinin imamı ve aynı zamanda büyük bir müçtehit olan İmâm-ı Âzam, 80/699 yılında Kûfe'de ticaretle uğraşan varlıklı bir ailede dünyaya gelmiştir. Kendisi de bizzat ticaretle uğraşmış ve kumaş tüccarlığı yapmıştır. Küçük yaşlarda Kur'ân'ı ezberlemiş, kıraat ilmini kırâat-i seb'a âlimlerinden olan Âsım b. Behdele'den öğrenmiştir.⁶¹

Hanefî mezhebinin kurucusu İmâm-ı Âzam'ın, ilme daha çok yönelmesine sebep olan kişinin Ebû Amr eş-Şa'bî olduğu rivayet edilir.⁶² İmâm-ı Âzam'ın yaşamış olduğu çağ, birçok tâbiin neslinin olduğu döneme denk gelmektedir. Bu sebeple Ebû Hanîfe Abdullah b. Mesud'u görmüş bir tâbiin neslinden ilim tahsil edebilmiştir.⁶³

Ebû Hanîfe fıkıh ilmine yöneldikten sonra kendisinin yetişmesinde çok büyük emeği olan asıl hocası dönemin Kûfe re'y üstadı olarak kabul edilen Hammâd b. Ebû Süleyman'dır (ö. 120/738). On sekiz yıl kadar hocasının ders halkasından ayrılmayıp ilim tahsil etmiş ve en seçkin öğrencileri arasında yerini alarak hocası olmadığı zamanlarda ona vekâleten ders verecek bir seviyeye gelmiştir. Hocasının vefatı üzerine onun yerine geçmiş ve ders okutmaya başlamıştır. Ebû Hanîfe'nin fıkıh ilminde hocası Hammâd b. Ebî Süleymân'dır. Onun aracılığıyla fıkıh ilmini İbrâhim en-Nehâî (ö. 96/714) ve Ebû Amr eş-Şa'bî'den (ö. 78/697), Esved b. Yezîd (ö. 75/694) ve Alkame b. Kays'tan (ö.

⁶⁰ Köse, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 77.

⁶¹ Mustafa Uzunpostalcı, “Ebû Hanîfe”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1994, C. 10, s. 131.

⁶² Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 4. b., İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, s. 16.

⁶³ Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 267.

62/681) almıştır. Bunların ilimleri ise Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas'tan gelmektedir.⁶⁴

Ebû Hanîfe elli iki yıl Emevîler Dönemi'nde, on sekiz yıl ise Abbasîler Dönemi'nde yaşamış, iktidarın Ehl-i beyte olan kötü muamelesini her zaman kınamış ve tepkisini göstermiştir. Bu sebeple Zeyd b. Ali'nin 121 (739) yılında Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik'e karşı başlattığı isyanı maddi ve manen fetvalarıyla desteklemiştir. Kendisine son halife II. Mervân tarafından Kûfe kadılığı veya beytül-mâl emirliği teklif edilmişse de, bu teklifi her türlü baskı ve zulme rağmen kabul etmediği için hapsedilmiştir. Daha sonraları hapiste görmüş olduğu işkenceye dayanamayıp rahatsızlanan Ebû Hanîfe'yi hapisten çıkarmışlardır. Hilâfetin Abbâsilere geçmesine dek Mekke'de kalan Ebû Hanîfe, Abbâsiler Dönemi'nde tekrar Kûfe'ye dönmüş, arkadaşlarıyla birlikte Ebü'l-Abbas es-Seffâh'a biat etmişse de Ehl-i beyte karşı tutumların değişmediğini görmüştür. Halife Mansûr'un kendisine Bağdat şehrinin kadılığını teklifi üzerine olumsuz cevap veren Ebu Hânîfe'yi tekrar hapse attıkları, oradaki zulme dayanamayıp 150 yılının Şâban ayında Bağdat'ta vefat ettiği rivayet edilmektedir.⁶⁵

Bir mezhebin varlığını korumasındaki en büyük etken, şüphesiz ki o mezhebin takipçileri olan öğrencilerdir. Ebû Hanîfe birçok ünlü fıkıhçı yetiştirmiştir. Bunlar arasında *imâmeyn* olarak tanınan Ebu Yusuf (ö. 182/798) ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/804) vardır. Yetiştirmiş olduğu diğer önemli öğrencileri arasında İmam Züfer (ö. 158/775), Hasan b. Ziyâd el-Lü'lûî (ö. 204/819), Nuh b. Ebî Meryem (ö. 173/789), Kâsım b. Ma'n (ö. 175/791), Yahya b. Zekeriya (ö. 183/799), Esed b. Amr el-Becelî (ö. 190/806), Hafs b. Gıyâs (ö. 194/810), Vekîi b. el-Cerrâh (ö. 197/812), Ebu Mutî' el-Belhî (ö. 199/814) gibi âlimler vardır.⁶⁶

Hanefî mezhebinin bu denli hızlı bir şekilde ve hemen hemen her bölgede yayılmasının elbette ki büyük etkenleri arasında İmam Ebû Yusuf'un Abbâsiler dönemi Hârûnürreşid zamanında adâlet hizmetlerinden sorumlu en üst makam olan kâdî'l-kudât

⁶⁴ Uzunpostalcı, "a.g.m", s. 132, Köse, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 74.

⁶⁵ Köse, a.yer.

⁶⁶ Ali Pekcan, "*İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe Özel Sayısı*", *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*, ed. Necmettin Kızılkaya, S. 19 (2012), s. 16.

görevinde bulunması zikredilebilir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti gibi altı yüz yıl hükümdarlık sürmüş bir devletin, tarih boyunca Hanefî mezhebini benimsemesi ve bu mezhebe bağlı kalması da mezhebin yayılmasına büyük ölçüde tesir etmiştir.⁶⁷ Ebû Hanîfe'ye ait eserlere literatür kısmında yer verilmiştir.

2.3. Hanefî Fıkıh Literatürü

Hanefî literatürü çok zengin bir muhtevaya sahip olduğundan bu bölümde sadece başlıca eserler zikredilmiştir. Hanefî fıkıh tedvininin Ebû Hanîfe ile başladığının söylenmesi mümkündür. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye nispet edilen eserler şunlardır:

1. *el-Fıkhu'l-ekber*: Akaid ve kelâma dair bir eser olup Ehl-i Sünnet'in görüşleri özetlenmiştir. Çok sayıda Türkçe tercümesi olup, Urduca (Delhi 1289), Pencabca (Pakistan ve Hindistan'da konuşulan Hint dili) (Lahor 1890) ve Almanca gibi bazı dillere tercüme edilmiştir.

2. *el-Fıkhu'l-ebzar*: Akaid ile ilgili bir eserdir.⁶⁸

3. *Müsnedu Ebî Hanîfe*: Ebû Hanîfe'nin içtihat ederken delil olarak kullanmış olduğu hadisleri içeren bir eser olup öğrencileri tarafından derlenmiştir.

4. *el-Vasiyye*: Ebû Hanîfe'nin bazı dostlarına yapmış olduğu tavsiyeleri içermektedir. Ayrıca oğlu Hammâd ile talebeleri Ebû Yusuf ve Yusuf b. Halid es-Semî'ye yaptığı vasiyetler de vardır.

5. *Risale ilâ Osman el-Bettî*: Ebû Hanîfe'nin Mürcie olduğu ithamlarına ithafen kaleme almış olduğu eserdir.

6. *el-Âlim ve'l-müteallim*: Ehl-i Sünnet'in görüşlerini açıklayıp savunma mahiyetinde kaleme alınmış akaid ile ilgili bir eserdir.

7. *el-Kasîdetü'n-Nu'mâniyye*: Hz. Muhammed (s.a.v.) yazdığı na't'dır.

Ebû Hanîfe'nin en büyük talebelerinden olan Ebû Yusuf (113-182/ 731-798)'un eserleri ise şunlardır:

⁶⁷ Köse, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 77.

⁶⁸ Uzunpostalcı, "a.g.m.", s. 134.

1. *Kitâbü'l-Harâc*: Halife Hârunürreşid için yazılmış, amme hukuku konularını içeren eserdir.

2. *İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*: Ebû Hanîfe zaman zaman İbn Ebî Leylâ'nın vermiş olduğu fetvaları eleştirir ve onları öğrencileriyle ilim meclislerinde tartışır. Bu sebepten dolayı öğrencisi bu eseri kaleme almıştır.

3. *Kitâbü'r-Red ale's-Siyeri'l-Evzâi*. Ebû Yusuf'un Evzâi'ye cevap amaçlı kaleme aldığı eserdir.

4. *Kitâbü'l-Âsâr*: Ebû Hanîfe'nin rivayet ettiği bazı hadisleri ve fikhî görüşleri içermektedir.

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/804), Hanefî mezhebinin ana kaynaklarının tedvininde en önemli rolü oynayan kişidir. Eserleri sırasıyla şöyledir:

1. *el-Asl*: *El-Mebsût* diye de anılan bu eseri de Ebû Hanîfe'nin görüşlerine yer verilmiş, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in muhalefet ettikleri konulara değinilmiş ve çok az sayıda delil zikredilmiştir.⁶⁹

2. *ez-Ziyâdat*: İmam Muhammed'in hayatının son dönemlerinde kaleme aldığı rivayet edilen bir eserdir. Önceki eserlerine ilâve olarak yapmış olduğu bu eserin, sistematik ve kapsamlı bir fıkıh kitabından ziyade müellifin notlarından oluşan bir eser olduğu söylenmektedir.⁷⁰

3. *el-Câmiu's-sağîr*: Bu eseri İmam Muhammed, Ebû Yusuf vasıtasıyla Ebû Hanîfe'den rivayet etmiştir. Eser Ebû Hanife ile iki talebesinin fikhî görüşlerinden oluşmaktadır. Aynı zamanda İmam Züfer'in de görüşleri belirtilmiştir.⁷¹ Eser hakkında birçok şerh yazılmıştır. Ebü'l-Usr Ali el-Pezdevî (ö. 482/1089), İbn Mâze (ö. 536/1141), Attâbî, Kâdîhân ve Mahmud b. Ahmed el-Hasîrî'nin şerhleri en meşhurlarıdır.⁷²

4. *el-Câmiu'l-kebîr*: Eser bizzat İmam Muhammed tarafından telif edilmiştir. Eserde deliller zikredilmeden Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Şeybânî arasında bulunan

⁶⁹ Aydın Taş, “Şeybânî, Muhammed b. Hasan”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2010, C. 39, s. 40.

⁷⁰ Murteza Bedir, “ez-Ziyâdat”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2013, C. 44, s. 483.

⁷¹ Yunus Vehbi Yavuz, “el-Câmiu's-Sağîr”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1993, C. 7, s.112.

⁷² Taş, “a.g.m.”, s. 40.

hüküm farklılıkları zikredilmiştir.⁷³ Cessâs, İsbicâbî, Serahsî, Hâherzâde, Kirmanî ve Attâbî gibi tanınmış Hanefî âlimlerinin kaleme aldıkları şerhleri yazma halde mevcuttur.⁷⁴

5. *es-Siyeru'l-kebîr*: Devletler hukukuna ait bir eser olup, Serahsî tarafından şerh edilmiştir.⁷⁵

6. *es-Siyeru's-sağîr*: Bu bölüme kadar saymış olduğumuz ilk altı eseri tevatür ve şöhret yoluyla bizlere ulaştırılmış olup, “*zâhiru'r-rivâye*” olarak anılmaktadır. El-Hâkim eş-Şehîd Muhammed b. Muhammed el-Merzevî (ö. 334/945) bu *Zâhiru'r-rivâye*'yi özetleyerek *el-Kâfi* eserini meydana getirmiş, Serahsî (ö. 400-483/ 1009-1090) ise *el-Kâfi* eserini şerh ederek otuz cilt halinde *el-Mebsût* eserini yazmıştır.⁷⁶

İmam Muhammed'in âhad yolla rivayet edilmiş olup “*nâdirü'r-rivâye*” diye anılan diğer eserleri ise şunlardır:

7. *Kitâbü'l-Âsâr*: Rivayetler İmam Yusuf'un kaleme aldığı *el-Âsâr* eseri gibidir. Ebû Hanîfe'nin rivayet ettiği hadisleri içerir.⁷⁷

8. *el-Hucce alâ ehli'l-Medîne*: Ebû Hanîfe'nin görüşleri ile Medine'de bulunan Mâliki âlimlerin görüşlerinin münakaşa edildiği bir eserdir.⁷⁸

9. *Kitâbü'l-Mehâric ve'l-hiyel*: İmam Muhammed'e atfedilen bu eserde, dönemin özellikleri de dikkate alınarak, muâmelât gibi konuların yanı sıra yemin konusuna genişçe yer verildiği bildirilmektedir.⁷⁹

10. *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât*: Eser en-Nüket adıyla Serahsî tarafından şerh edilmiştir.⁸⁰

X. asır âlimlerinden başta Şâfiî mezhebinden olan daha sonraları Hanefî mezhebine geçen, Mısır'ın yetiştirmiş olduğu en büyük Hanefî fıkıh âlimlerinden biri de Ebû Ca'fer

⁷³ Yunus Vehbi Yavuz, “el-Câmiu'l-Kebîr”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1993, C. 7, s. 109.

⁷⁴ Taş, a.yer.

⁷⁵ Taş, “a.g.m.”, s. 41.

⁷⁶ Özel, *a.g.e.*, ss. 25-26.

⁷⁷ Taş, a.yer.

⁷⁸ Özel, a.yer.

⁷⁹ Taş, a.yer.

⁸⁰ Özel, a.yer., Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 10. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2014, s. 202; Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 10. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2014, s. 202., Orazsahet Orazov, “*Muhtasar Metinlerin Hanefî Literatürü İçindeki Yeri*”, BEÜİFD, C. 5, S. 1 (2018), s. 112.

Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmelik el-Ezdî et-Tahâvî'dir (239-321/ 853-933). Kaleme almış olduğu *el-Muhtasar*, Hanefî fikhına dair çok büyük bir eser olup, üzerine Cessâs (ö. 370/981), Serahsî, İsbîcâbî (ö. 535/1140) gibi âlimlerin şerh yazdığı bilinmektedir.⁸¹

Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî es-Semerkindî'nin (ö. 333/944) *Şerhu'l-Câmi's-sağîr*, Hâkim eş-Şehîd'in (334/945) *el-Kâfi*, Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Hüseyin b. Dellâl el-Kerhî'nin (260-340/ 874-952) *el-Muhtasar fi'l-Fikh'ı*, el-Hâkîm es-Semerkindî'nin (342/953) *er-Red âlâ ashâbi'l-hevâ*, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs er-Râzî'nin (305-370/ 917-981) *İhtisâru İhtilâfi'l-fukahâ li't-Tahâvî* bu dönemin önemli bazı eserleri arasında yer almaktadırlar.

XI. asırda âlimlerinden el-Kudûrî'nin (ö. 428) *el-Muhtasar'ı*, XII. asır âlimlerinden ise Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî'nin (ö. 539/ 1144) *Tuhfetü'l-fukahâsı*, Alâüddin Ebubekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî'nin (ö. 587/ 1191) *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi* ve yine bu yüzyıla ait olan Burhânuddin el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye*'si Hanefî mezhebinin önemli eserlerindedir.⁸²

Müteahhirun devri Hanefî âlimleri arasında önemine binaen Mutûn-i selâse olarak adlandırılan eserler ise şunlardır: el-Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *el-Muhtasar'ı*, Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310), *Kenzu'd-Dekâik'i* ve Burhânüşşerîa'nın (VIII/ XIV. yüzyıl) *Vikâyetu'r-Rivâyesi*. Mutûn-i Erbaa olarak isimlendirilen eserler ise, Ebu'l-Fazl el-Mevsîlî'nin (683/1284) *el-Muhtâr'ı*, Muzafferuddîn İbn'üs-Sââtî'nin (ö. 694/1295) *Mecma'u'l-Bahreyn'i*, Nesefî'nin *Kenzu'd-Dekâik'i*, Burhânüşşerîa'nın *Vikâyetu'r-Rivâye*'sidir.⁸³ Bu eserler Hanefî literatürün temel eserleridir.

⁸¹ Özel, a.g.e., s. 36, Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 202; Köse, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 111.

⁸² Özel, a.yer., Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, ss. 84-86; Köse, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 111.

⁸³ Köse, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 111.

İKİNCİ BÖLÜM

MUKAYESE EDİLEN *TECRÎD* VE *MUHTASARU'L- KUDÛRÎ* KİTAPLARI

Araştırmada temel alınan kitaplardan biri Zeydiyye fihhına ait *Tecrîd*, diğeri Hanefî fihhına ait *Muhtasaru'l-Kudûrî*'dir. Esas alınan bu iki eserin hadler bahsi incelenmeden önce, tezin amacı doğrultusunda eserler, şekil ve metot bakımından da incelenmiş ve birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Araştırmada esas alınan eserler had suçları ile sınırlandırılmıştır. Bunun dışında her iki eserdeki konuların başlıklandırılması ve konuyu işleyiş şekilleri gibi hususlarda bilgiler verilmiştir.

1. *TECRÎD* VE MÜELLİFİ

Araştırmada Zeydiyye fihhına ait esas alınan eser; Müeyyed Billâh Ahmed b. Hüseyin el-Hasanî el-Hârûnî'nin (ö. 411/1021), *et-Tecrîd fî Fıkhî'l-İmâmeyni'l-A'zameyni el-Kâsım b. İbrâhîm ve'l-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyn* adlı kitabıdır.

333 (944) yılında Âmül'de doğan Müeyyed Billâh, dönemin ileri gelen önemli şahıslarından ilim öğrenmiştir. Hayatının çoğu zamanını ilim ile geçiren Müeyyed Billâh, önemli hocalardan Zeydî fihhı ile Bağdat Mu'tezilesi kelâmını öğrenmiştir. Aynı zamanda Ebü'l-Hüseyin Ali b. İsmâil b. İdrîs'ten Hanefî fihhını tahsil ettiği de söylenmektedir. Zühd ve takvasıyla insanların sevgi ve saygısını kazanan Müeyyed Billâh, yapılan haksızlıklara karşı Zeydiyye mezhebindeki huruc etmeyi haklı görerek zalimlere karşı susmayıp, hicrî 380 yılında çevresindekilerden biat alarak isyanı başlatmışsa da başarılı olamamıştır. İkinci isyanında ise, belli bir hâkimiyet kazanarak Hevsem'i almayı başarmış ve bir yıl orada hüküm sürmüştür. Ömrünün son zamanlarını Lencâ'da geçiren Müeyyed Billâh, hicrî 411 tarihinde vefat etmiştir.⁸⁴

⁸⁴ Öz, "Müeyyed-Billâh, Ahmed b. Hüseyin", s. 481.

Müeyyed Billâh'ın kaleme almış olduğu eserler ise şunlardır:

Et-Tecrîd fî Fıkhî'l-İmâmeyni'l-A'zameyni el-Kâsım b. İbrahim ve'l-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyn, Şerhu't-Tecrîd, el-Emâlî, İsbâtü nübüvveti'n-nebi, Siyâsetü'l-mürîdîn ve Kitâbü'd-Da've adlı kitaplardır.⁸⁵

Müeyyed Billâh'ın burada mukayesesi yapılan *Tecrîd* eserinin isminin terim anlamı, eserde delil gibi ayrıntılar ayıklanarak asıl metnin ortaya konulmasıdır. Sözlükte soymak, sıyırmak anlamlarına gelse de şöhret bulmuş olduğu bir diğer anlamı da kısaltmadır.⁸⁶ Aynı şekilde Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı da kısaltılmış, özetlenmiş gibi anlamları taşımaktadır.⁸⁷ Bu sebeple her iki eseri birbirleriyle mukayese etmeden önce bu benzerlikleri de göz önünde bulundurarak bir denge sağlanmaya çalışılmıştır. Kısaca mukayesede kullanmış olduğumuz *Tecrîd* ile Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı, yazım türü bakımından aynı özellikleri taşımaktadır. Yine Hanefî fikhında el kitabı dendiğinde akla ilk gelen eser Kudûrî'nin *Muhtasar*'ıdır. Ancak *Tecrîd* de Zeydiyye fikhında el-kitabı olarak bilinecek seviyede şöhrete kavuşmuş bir eserdir. Her iki müellif de çağdaş olup aynı yüzyılda yaşamıştır.

Araştırmamızın konusu olan *Tecrîd*'in tam adı "*Tecrîd fî Fıkhî'l-İmâmeyni'l-A'zameyni el-Kâsım b. İbrâhim (a.s.) ve'l-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyn (a.s.)*"dir. Eserde, Zeydî imamlarından en önemlileri olarak bilinen Kâsım b. İbrahim ve Hâdî-İlêhak Yahyâ b. Hüseyin (ö. 298/911)'in fikhî görüşleri de zikredilmiştir. Belirtmek istediğimiz önemli bir husus ise, araştırmamız had suçları bölümünü içerdiği için *Tecrîd*'in tamamı olmamakla birlikte ilgili kısımlarının tarafımızca incelenmiş olduğudur. Bu sebeple *Tecrîd* hakkındaki görüşlerimiz, had suçları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Eserde konular "bâb" şeklinde başlıklandırılmış ve ortaya konulan hükümler "mesele" olarak belirtilmiştir. Bir konudaki hükme yer verildikten sonra konuyla ilgili

⁸⁵ a.yer.

⁸⁶ Halit Özkan, "Tecrîd", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2011, C. 40, s. 249.

⁸⁷ İsmail Durmuş, "Muhtasar", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 31, s. 57.

Yahya b. Hüseyin ya da Kâsım er-Ressî farklı düşünce zikretmiş iseler “kale Yahya” ya da “kale’l-Kâsım” diyerek onların da düşüncelerine yer verilmiştir.⁸⁸

Hadler bahsinde müellif kendi görüşünü belirttiği birkaç yerde Kur’ân’dan delillere de yer vermiştir. “*Bâbü’l-kavl’i fi haddi’z-zina*” (zina haddi ve cezası) bâbında, haddin uygulanması esnasında bulunması gereken asgari kişiler bahsi anlatılırken, Nûr Sûresi 2. âyetin “*Mü’minlerden bir grup onlara uygulanan cezaya şahit olsunlar*” mealindeki kısmına yer verilmiştir.⁸⁹

“*Bâbü’l-kavl-i fi haddi’l-kazf*” (Kazf haddi ve cezası) bâbında ise iki meselenin ikisinde de Nûr Sûresi 4. âyete yer verilmiştir. Bunlar Kazfdan dolayı had uygulanan kişinin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini bildiren Nûr Sûresi 4. âyetidir (“...ve onların şahitliklerini asla kabul etmeyin...”).⁹⁰

“*Bâbü’l-kavl-i fi haddi’s-sârik*” (hırsızlık haddi ve cezası) bâbında alacaklısından çalmış olduğu para, haddi gerektirecek miktarda ise elinin kesilmesi gerektiği hükmü Mâide Sûresi 38. âyette geçen “hırsızlık yapan kadın ve erkeğin ellerini kesin...” ifadesiyle ortaya konmuştur.⁹¹

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere eserde Kur’ân’dan çok az yerde âyetlerle delillendirme yapılmıştır. Eser, farklı mezhep görüşlerine yer verilmeden, Zeydî imamların görüşleri ile sınırlı tutulmuştur.

Genel olarak eser, Kitap-bâb sistemine göre yazılmış, her bâb başlığındaki konular “*mesele*” olarak ele alınmış ve çoğu meseleye “*kale*” ifadesiyle başlamıştır.

Kölelerle ilgili hükümlere bakıldığında *Tecrîd*’de zımmî köle, müdebber köle, ümmü’l-veled ve mükateb köle gibi kölelerle ilgili detay bilgiler görmek mümkündür. Ayrıca kölenin efendisi hakkındaki tasarrufları ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir.⁹² Kudûrî’nin Muhtasar’ında ise köle ile ilgili yer alan hükümlerde genel olarak köle (abd)

⁸⁸ Bazı örnekler için bkz. Müeyyed-Billâh Ahmed b. Hüseyin, *Tecrîd fi Fıkhi’l-İmameyni’l-A’zameyn el-Kâsım b. İbrâhim (a.s.) ve Hafîdühü’l-İmam el-Hadi Yahyâ b. Hüseyin (a.s.)*, 1. b., Amman: Müessesetü’l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, 2002, s. 261, 262, 267, 270.

⁸⁹ Bkz. Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 263.

⁹⁰ Bkz. *a.g.e.*, s. 266.

⁹¹ Bkz. *a.g.e.*, s. 274.

⁹² Bkz. *a.g.e.*, s. 269.

teriminin kullanıldığı görülmektedir.⁹³ Yukarıda verdiğimiz kölelerle ilgili açıklamaya kazf suçu ve cezası bölümünde değinilmiştir.

2. MUHTASARU'L-KUDÛRÎ VE MÜELLİFİ

Karşılaştığımız eser, Hanefî fihına ait olan Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân el-Kudûrî'nin *el-Muhtasar* adlı eseridir. Bu sebeple bu bölümde hem eser hem de müellifin hayatı hakkında genel bir bilgi verilip, müellifin yazmış olduğu diğer eserlerden de bahsedilmiştir.

Muhtasaru'l-Kudûrî'nin müellifinin tam adı Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî'dir.⁹⁴ 362 (973) yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. "el-Kudûrî" nisbesinin kökenindeki "kudûr" kelimesinin manası hususunda, ihtilafa düşülmüş olduğundan konuyla ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Ancak rivayetlerden bir kaçına göre, kendisi veya ataları çömlek (el-Kıdr kelimesinin çoğulu, el-kudûr) işiyle uğraşması sebebiyle bu lâkap ile anılmaya başlanmıştır. Diğer rivayetlere göre ise bu nisbe, Bağdat yakınlarında bulunan Kudûre adıyla bilinen köyün ismiyle ilişkilendirilmiştir. Kendi eserlerinde ve bazı kaynaklarda Kudûrî'nin künyesi Ebu'l-Hasen olarak geçmektedir. Kaleme aldığı eserleri ile ilmini ve keskin hafızasını gözler önüne sermiş, en çok başvurulan önde gelen Hanefî âlimi olarak yerini almıştır.⁹⁵

Kudûrî'nin yaşamış olduğu dönem Abbâsîlerin iktidarda olduğu ancak Büveyhîler'in baskısının (334/945-447/1055) çok çetin hissedildiği bir döneme denk gelmektedir. Büveyhîler küçük ve dağlık olan "Deylem" bölgesinden çıkmış bir halk olmalarından dolayı bu nispetle kendilerine "Deylemîler" de denmiştir. Önceleri Mecûsî ve putperest olan bu kavim daha sonraları Müslüman olup Şia'nın Zeydiyye kolunu benimsemişlerdir.⁹⁶ Abbasîlerin bu zor geçen günlerinde Abbâsî Halifesi olan Kâdir-Billâh Şî Fâtımîlere ve Büveyhîlere karşı Sünnîliği hâkim kılma çabası içerisinde bir girişimde bulunarak dört mezhebin önde gelen âlimlerinden birer "muhtasar" yazmalarını

⁹³ Bazı örnekler için bkz. Ahmed Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, ed. Akcaoğlu, Faik, çev. Osman Güman, Soner Duman, 1. b., İstanbul: Beka Yayınları, 2015, s.485, 489.

⁹⁴ Kallek, "a.g.m.", s. 321.

⁹⁵ a.yer.

⁹⁶ Harun Yıldız, Ferhat Maden, "Büveyhîler Dönemi Şî Düşünürleri", e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, C. 10, S. 2 (2017), ss. 273-74.

talep etmiştir. Bu talep sonucunda Kudûrî *Muhtasar*'ını yazarak onu Kâdir-Billâh'a takdim etmiştir. *Muhtasar* gibi önemli bir eserin Kudûrî tarafından kaleme alınması, onun dönemin meşhur Hanefî uleması arasında ilmi ve zekâsıyla ne kadar üstün bir konumda olduğunun bir göstergesidir.⁹⁷

Kudûrî gibi önemli bir âlimin yetişmesinde etkili olan hocaların emeği de âşikardır. İlim tahsil ettiği hocaları arasında Hanefî mezhebinin fakihlerinden olan Muhammed b. Yahyâ el-Cürcânî (ö. 398/1008), Muhammed b. Ali b. Süveyd el-Müeddîb (ö. 381/991) ve kendisinden hadis ilmini tahsil ettiği, Ubeydullah b. Muhammed el-Havşebî (ö. 375/985) yer almaktadır.⁹⁸

Kudûrî'nin kaleme almış olduğu eserler ise şu şekildedir:

el-Muhtasar: Hanefî fıkıh literatüründe “*el-kitâb*” dendiği zaman akla ilk gelen eser Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı olduğu gibi, eser üzerine en çok şerh yazılan temel metinlerden biridir. Aynı zamanda Hanefî ulema tarafından en çok güvenilen temel eserlerden biri olmuş, hem ders kitabı hem de temel başvuru kaynağı olarak önde gelen eserler arasında yerini almıştır. Eserin ihtiva ettiği konular o denli geniştir ki, yüzyıllarca fıkıh alanında ders kitabı olarak okutulmuştur. Türkçe, Farsça ve bazı batı dillerine tercüme edilmiştir. Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı yazarken yararlanmış olduğu eserler hakkında kendisi tarafından bir bilgi verilmemiş olmakla birlikte yapılan yorum ve kıyaslarla ortaya çıkan netice, Ebû Ca'fer et- Tahâvî'nin *el-Muhtasar*'ından büyük ölçüde yararlanmış olduğudur.⁹⁹

Klasik eserlerde olduğu gibi *Muhtasar*'ın da kitap ve bâb sistemine göre düzenlenmiş olduğu ve yaklaşık 12.000 meseleyi içerdiği söylenmektedir. Eser “*Kitâbu't-tahâre*” ile başlayıp “*Kitâbu'l-ferâiz*” ile son bulmaktadır. *Tecrîd*'de olduğu gibi *Muhtasar*'da da Kur'ân ve Sünnet'ten delillere çok az yer verilmiş, Hanefî mezhebi dışındaki diğer mezheplerin görüşlerine değinilmemiştir. Eserde mezhep içi hiyerarşi göz önünde tutularak İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin görüşlerine öncelikle yer verilmiş veya onun ittifak ettiği görüşler öncelikli olarak alınmıştır. Daha sonra Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed b. Hasan'ın ittifak ettiği hususlara yer verilmiş, onlardan sonra Ebû Yûsuf'un

⁹⁷ Kallek, “a.g.m.”, s. 5.

⁹⁸ İlyas Kaplan, *Kuduri Şerhi el-Lübab fi Şerhi'l-Kitab'ın Kaynakları ve Metodu*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 18.

⁹⁹ Ferhat Koca, “el-Muhtasar”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 31, s. 65.

tek kaldığı veya İmam Muhammed'in tek kaldığı görüşler zikredilmiştir. Bu sistemin bir benzerini *Tecrîd'de* de görmemiz mümkündür. Bu durumla ilgili olarak *Tecrîd*'in anlatıldığı bölümlerde bilgiler verilmiştir.¹⁰⁰

Muhtasar'ın bu denli şöhret bulmasının ardından birçok müellif, mesela Alâeddin es-Semerkindî (552/1157) *Tuhfetü'l-fukahâ*'sında, Burhâneddin el-Merginânî *el-Hidâye*'sinde, Müzafferüddin İbnü's-Sââtî (694/1295) *Mecmau'l-bahreyn*'in'de ve daha bir çok müellif *Muhtasar*'dan yararlanarak eserlerini kaleme almışlardır. *Muhtasar* üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır, hatta Hanefî mezhebinde üzerine şerh yazılmış sayılı kitaplar arasında en ön safta olduğu belirtilmektedir. “Sâid Bekdâş, *el-Lübâb fî Şerhi'l-kitab*'ın mukaddimesinde *Muhtasar* üzerine 122 adet şerh yazıldığını zikreder ve hepsi hakkında bilgiler vermeye çalışır.”¹⁰¹

Muhtasaru'l-Kudûrî hakkında yazılan şerhlerin bazıları şöyledir: Ebû Bekir el-Haddâd *es-Sirâcü'l-vehhâc*, Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, Muhammed Âşık İlahî el-Berenî *et-Teshîlü'z-zarûrî li-mesâ'ili'l-Kudûrî* ve Cârullah, ez-Zemahşerî *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*.¹⁰²

Yabancı dillere tercümelere ise Ch. Solvet'in Fransızca'ya çevirdiği eserin bir kısmı G.H. Bosquet ve L. Bercher, *Le status personel en droit musulman hanafite* adıyla Fransızca'ya çevirmişlerdir. Rosenmüller tarafından ise cihad ile ilgili kısmı *Analecta Arabica'da* (Leipzig 1825-26) Latinceye tercümeyle neşredilen *el-Muhtasar'ın* nikâh bölümü de G. Helmsdörfer tarafından tercüme ve neşredilmiştir (Frankfurt 1832).¹⁰³

et-Takrîb: Kudûrî bu eseriyle Ebû Hanîfe'nin öğrencileri ile mezhep içi ihtilaflarını konu almış, eseri yazarken delil kullanmamıştır. Delile yer vermeden kaleme aldığı bu esere *et-Takrîbü'l-evvel* denmektedir. Ancak daha sonra *et-Takrîb* eserini tekrar kaleme alarak delilleriyle birlikte zenginleştirmiştir. Bu ikinci eserine ise *et-Takrîbü's-sânî* denilmektedir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ a.yer.

¹⁰¹ Özel, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁰² Koca, “a.g.m.”, s. 65.

¹⁰³ Özel, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁰⁴ Kallek, “a.g.m.”, s. 322.

et-Tecrîd: Hilâf ilmi konusunda, erken dönemlerde fûru fıkıh ile usul-u fıkıh alanında “mukayeseli çalışmalar ilmi” olarak ortaya çıkmış olan ve alanında zengin muhtevaya sahip olan ilk eserlerdendir.¹⁰⁵

Şerhu-Muhtasari'l-Kerhî: Kerhî'ye ait *el-Muhtasar*'ın müdellel ve memzûc bir şerhidir.

Cüz'ün fi'l-Hadis ile Edebu'l-Kâdî alâ Mezhebi Ebî Hanîfe: Kâtip Çelebi eserinde, Kudûrî'nin Hassâf'ın *Edebü'l-kâdîsi*'ne şerh yazdığını söylemektedir.¹⁰⁶

5 Recep 428 tarihinde Bağdat'ta vefat eden Kudûrî'nin ilk önce evine defnedildiği, ancak daha sonra cenazesinin oradan alınıp Mansûr caddesindeki türbede Hanefî âlimlerinden Ebû Bekr el-Hârizmî el-Berkânî'nin (425/1034) yanına defnedildiği rivayet edilmektedir.¹⁰⁷

3. *TECRÎD* VE *MUHTASAR*'DAKİ HAD KONULARININ ŞEKİL VE METOT BAKIMINDAN MUKAYESESİ

Zeydiyye ve Hanefî fikhının had suçlarını mukayese ederken temel alınan Zeydiyye'ye ait eser *et-Tecrîd fi Fıkhî'l-İmâmeyni'l-A'zameyni el-Kâsım b. İbrâhîm ve'l-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyn* ve Hanefî fikhına ait *Muhtasaru'l-Kudûrî* kitapları bu bölümde şekil ve metot açısından incelenmiştir. Bu bölümden itibaren eserlerden bahsedilirken birincisi yerine sadece *Tecrîd* denmiştir. İkincisine de sadece *Muhtasar* denmiştir.

3.1. Şekil Mukayesesi

Araştırmamızda kullanmış olduğumuz her iki eser de muhtasar metinler olup Arapça olarak kaleme alınmışlardır. Önceden de belirttiğimiz üzere eserlerin sadece had suçları bölümleri incelenmiş, yapılan açıklamalar da bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Tecrîd kitabının şu ana kadar Türkçeye tercümesi bulunmamaktadır. Araştırmamızda kullandığımız Arapça metin, Amman'da Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye Yayınevi tarafından 2002 yılında basılmıştır. *Muhtasar* ise Soner

¹⁰⁵ Şükrü Özen, “Hilâf”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1998, C. 17, s. 538.

¹⁰⁶ Kaplan, *a.g.t.*, s. 18.

¹⁰⁷ Kallek, “a.g.m.”, s. 321.

Duman ve Osman Güman tarafından Türkçe'ye tercümesi yapılmış ve çeviri metinler arasından Beka Yayınları tarafından 2015 yılında basılan kitap esas alınmıştır. Aynı şekilde Arapça metninden de bu baskıdan hareketle yararlanılmıştır.

Tecrîd ve *Muhtasar* kitaplarının ikisi de kitap-bâb sistematüğinde yazılmıştır. İki eserde de had suçları için “*Kitabü'l-Hudûd*” başlığı açılmıştır. Ancak kitap başlığının içinde yer alan bâb başlıkları arasında bazı farklılıklar vardır. Ayrıca *Tecrîd*'de bir konu işlenirken “mesele” adı verilen maddeler açılmış ve bu maddelerde ilgili konu anlatılmıştır. *Tecrîd*'in aksine *Muhtasar*'da ise bu şekilde bir sistem söz konusu değildir. *Muhtasar*'da her ne kadar “mesele” adında maddeler bulunmasa da incelediğimiz baskıda sayı verilerek maddeleştirmeler bulunmaktadır.

Öncelikle *Tecrîd* kitabında kitap-bâb başlıklandırması, sonra da *Muhtasar*'daki başlıkların hangileri olduğu aşağıda verilmiştir.

Tecrîd'de had konularında “**Kitâbü'l-hudûd**” başlığı altında yedi tane bâb başlığı açılmıştır. Bu bâb başlıklarının hepsinde toplam yüz iki mesele vardır. Eserdeki bu bâb başlıkları şu şekildedir:

Bâbü'l-kavli fi'l-hudûd: Bu bâbta haddin sözlük ve terim anlamları gibi bir açıklama yapılmadan, haddin uygulanışı ile alakalı hükümlere yer verilmiştir. Toplam yedi meselede incelenen bu bölümde, haddin kimler tarafından uygulanabileceği, şüphenin olduğu yerlerde haddin düşeceği, hırsızlık yapıp, içki içen ve adam öldüren kişiye sırasıyla hangi hadlerin uygulanacağı yazmaktadır.

Bâbü'l-kavli fi hadd-i zinâ: On altı meseleden oluşan bu bâbta recmin şartları, muhsan olmanın şartları, zina eden bekâr ile zina eden köleye uygulanan hadler konu edinilmiştir.

Bâbü'l-kavli fi'ş-şahâdeti ale'z-zinâ: On sekiz meseleden oluşan bu bâbta zina suçunda şahitlerde aranan şartlar, zina suçunda şahitlik edip had uygulanmadan önce ve sonrasında şahitliklerinden vazgeçenlerin hükmü, şahitlikte hata edenin durumu, davada imamın yanılması ve kölenin kendi aleyhinde zina ettiğini ikrar etmesi gibi hükümler incelenmektedir.

Bâbü'l-kavli fi haddi'l-kazf: Bu bâb yirmi üç meseleden oluşmaktadır. Açık veya kinaye yolu ile kazifde bulunan kişiye uygulanacak olan hüküm, kazf den dolayı

kendisine had uygulanmış kişinin hükmü, kendisiyle zina isnadı edilmiş bir kadının çocuğuna zina isnadında bulunanın durumu gibi hükümler bu bâbta yer almaktadır. Ayrıca içki haddi için bir bâb başlığı açılmayıp bu bâbta üç mesele olarak incelenmiştir.

Bâbü'l-kavli fî haddi's-sârik: Yirmi sekiz meseleden oluşan bu bâbta; hırsızlığı oluşturan şartlar, hırsızlığın tespit edilmesi, hırsızlık yapan kişiye uygulanacak hüküm, tazminatın gerekip gerekmediği, köle ile efendisi arasındaki hırsızlığın durumu ve hırsızlığın birçok kişi tarafından birlikte yapılma hali gibi konularla ilgili hükümler ele alınmıştır.

Bâbü'l-kavli fî men yuktelu hadden: Bu meselede irtidat eden kişinin durumu yer almaktadır. Üç meseleden oluşmaktadır. Kişinin İslam'dan dönmesinin hükmü ve irtidattan sayılan haller işlenmiştir. Bu bâb başlığının altında diğer başlıklarda olmayan bir sistem izlenerek alt başlıklar açılmıştır. Bu da altı meseleden oluşan eşkıyanın hükmünü ve ilgili durumları anlatan bir alt başlıktır. Bu kısımda; eşkıyanın tarifi yapılmış, cezası ve tövbe ile ilgili ilişkisi ele alınmıştır.

Bâbü'l-kavli fî't-ta'zîr: Dört meseleden oluşan bu bâbta kısa ve öz şekilde ta'zîr cezasının had cezasına ulaşamayacağı anlatılarak, ta'zîr kapsamında değerlendirilebilecek davranışlar ele alınmıştır.

Muhtasar'da yer alan ana başlıkların yanı sıra Editörün metne eklediği başlıklarda vardır.¹⁰⁸ Ancak biz bu başlıkları tespit edemedik. Buna göre *Muhtasar*'da had suçları için iki kitap başlığı açılmıştır. İlkine "*Kitabü'l-hudûd*", diğerine ise "*Kitabü's-serika*" adı verilmiştir. İncelediğimiz baskıda toplamda doksan iki madde açılarak konular işlenmiştir. *Muhtasar*'daki kitap başlıklarının altında çok az sayıda bâb başlığı açılmıştır. *Muhtasar*'daki kitap ve bâb başlıkları şu şekildedir:

Kitâbü'l-hudûd: Toplam otuz hüküm bulunan bu kitapta hükümlerin açıklaması yapılmadan konulara giriş yapılmıştır. Zina suçunun tespiti, cezası, şahitlerin durumu gibi konuları içermektedir. İncelediğimiz hükümlerden on tanesi *Tecrîd*'den farklı olup, dokuzu ortak hükümlerden oluşmaktadır. Geri kalanlar ise *Tecrîd*'de değinilmemiş olan hükümlerdir.

¹⁰⁸ Bkz. Kudûrî, *a.g.e.*, s. 15.

Bâbü haddi's-şü'rb: İncelediğimiz bu bâb sekiz hükümden oluşmaktadır. İki tanesi ortak hükümlerden oluşurken geri kalan hükümler *Tecrîd*'de bulunmamaktadır.

Bâbü haddi'l-kazf: Bu bölümde kazıfde bulunan kişiye uygulanması gereken hadler ile kazıf içeren sözlere yer verilmiştir. Toplam yirmi hükümden oluşan bu bâbta sekiz tane ortak hüküm, yedi tane de farklı hüküm bulunmaktadır.

Kitâbü's-serika: Eserde bulunan ikinci kitap başlığıdır. Toplam otuz dört hükümle en çok hüküm içeren bölümdür. On üç ortak hüküm, sekiz farklı hükümden oluşan bu kitapta hırsıza uygulanan had ile toplu hırsızlık yapan kişilerin durumu yer almaktadır.

Tecrîd ve *Muhtasar*'ın kitap ve bâb başlıklarına baktığımızda; *Tecrîd*'de gerek bâb sayıları gerekse konunun işlenişi bakımından daha ayrıntıya girildiği görülmektedir. Ayrıca *Muhtasar*'da kitâbü'l-hudûd başlığına zina, içki içme ve kazıf suçları dâhil edilirken hırsızlık suçu için ayrı bir kitap başlığı açılması dikkat çekicidir. *Tecrîd*'de bu şekilde bir ayırım görülmemektedir. Zina, kazıf, hırsızlık, irtidat ve ta'zîr suçları aynı kitap başlığında incelenmektedir.

Başka bir farklılık da irtidat, eşkıyalık, içki içme ve ta'zîr suçları ile ilgilidir. İki kitapta da bu konularda bazı farklılıklar tespit edilmiştir.

Tecrîd'de irtidat suçu ile alakalı bir bâb başlığı açılırken *Muhtasar*'da bu şekilde bir başlıklandırma bulunmamaktadır. *Muhtasar*'da bu konu had suçları kapsamında değil siyer konusunun içerisinde anlatılmaktadır.

Eşkıyalık suçu hakkında ise her iki kitapta da bir bâb başlığı bulunmamaktadır. Ancak *Tecrîd*'de bu konu irtidat suçunun içerisindeki bir alt başlıkta; *Muhtasar*'da ise hırsızlık başlığı altında yeni bir başlık açılmadan incelenmiştir. Mezheplerin eşkıyalık suçuna dair bakış açısı bu başlıklandırma sisteminde de görülebilir. *Tecrîd*'de irtidatın altında değerlendirilirken *Muhtasar*'da hırsızlık kapsamında ele alınmıştır.

İçki içme suçu ile ilgili olarak *Muhtasar*'da bir bâb başlığı görülürken *Tecrîd*'de bu konuda herhangi bir bâb açılmamıştır. Aksine bu konu *Tecrîd*'de çok az bir kısımda yer almaktadır. Üç kısa meselede anlatılan bu suç ve cezası, kazıf konusunun en altında işlenmektedir. Müeyyed-Billâh bu kısımda içki içme suçunu kazıf suçuna benzetmektedir. Bu nedenle bu konuya ayrı bir başlık açılmadığını düşünmekteyiz.

Ta'zîr suçları hakkında *Muhtasar*'da bir başlık bulunmaktadır. *Tecrîd*'de ise bu konu için ayrı bir başlıklandırma yapılmış ve *Kitâbü 'l-hudûd*'un en son bâb başlığına bu isim verilerek ele alınmıştır. *Muhtasar*'da ta'zîr suçları ile ilgili genel bilgiler kazf suçu ve cezası hakkındaki hükümlerde yer almaktadır.

3.2. Metot Mukayesesi

Bu başlık altında *Tecrîd* ve *Muhtasar* kitaplarında metot mukayesesi yapılırken sadece had suçları kapsamında bir değerlendirmede bulunulmuştur. Eserlerin tamamı incelenmemiştir. Dolayısıyla bu başlık altındaki bulgular kitapların tamamına atfedilmemelidir.

Zeydi fikhına ait olan *Tecrîd*'in tam adı yukarıda da ifade ettiğimiz gibi “*Tecrîd fi Fıkhî 'l-İmâmeyni 'l-A'zameyni el-Kâsım b. İbrâhim (a.s.) ve 'l-Hâdî Yahyâ b. el-Hüseyn (a.s.)*”dır. Adından da anlaşıldığı gibi eser, Zeydî imamlarından en önemlileri olarak bilinen Kâsım b. İbrahim ve Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin (ö.298/911)'in fikhî görüşleri ele alınarak oluşturulmuştur. Hanefî fikhına ait olan *Muhtasar*'da ise mezhebin önemli imamlarından olan Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşlerine yer verilmiştir.

Tecrîd ve *Muhtasar* eserleri adlarından da anlaşıldığı gibi “muhtasar” yani özet mahiyetindeki eserlerdir. Dolayısıyla iki eserde de hükümlerin delillerine yer verilmemiştir. *Tecrîd*'de konuların girişinde bazı yerlerde örnek âyetler verilmiş ancak hiçbir hadise yer verilmemiştir. *Tecrîd*'de âyet verilen bölümler şu şekildedir:

Müellif “*Bâbü 'l-kavl-i fi haddi 'z-zina*” bâbında haddin uygulanması esnasında bulunması gereken asgari kişiler anlatılırken kendi görüşünü destekleme adına, Kur'ân-ı Kerîm'den Nûr Sûresi'nin 2. âyetini “*Mü'minlerden bir grup onlara uygulanan cezaya şahit olsunlar...*” delil olarak getirmiştir.¹⁰⁹

Başka bir konu ise “*Bâbü 'l-kavl-i fi haddi 'l-kazf*” bâbındadır. İki meselenin ikisinde de Nûr Sûresi 4. âyete yer verilmiştir. Bunlar kazf den dolayı had uygulanan kişinin

¹⁰⁹ Bkz. Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 263.

şahitliğinin kabul edilmeyeceği Nûr Sûresi 4. âyet “...ve onların şahitliklerini asla kabul etmeyin...” ile delillendirilmiştir.¹¹⁰

Son olarak “*Bâbü’l-kavl-i fi haddi’s-sârik*” bâbında kişinin alacaklısından çalmış olduğu para haddi gerektirecek miktarda ise elinin kesilmesi gerektiği Mâide Sûresi 38’deki “hırsızlık yapan kadın ve erkeğin ellerini kesin...” âyetiyle belirtilmiştir.¹¹¹

Hem *Tecrîd*’de hem de *Muhtasar*’da herhangi bir hadis veya hükme delil olabilecek bir kaynak zikredilmemektedir.

Genel olarak iki eser de yukarıda incelendiği gibi kitap-bâb sisteminde yazılmıştır. Bunun dışında *Tecrîd*’de mesele adı altında hükümler incelenmiştir. Müeyyed-Billâh çoğu meseleye başlarken “*kale*” diyerek başlamaktadır.¹¹² *Muhtasar*’da ise sadece mezhep imamlarının görüşleri verilirken “*kale*” lafzı kullanılmıştır.¹¹³

Tecrîd’de Kasım b. İbrahim’in beş yerde Yahya b. Hüseyin’den ayrı düşündüğünü görmekteyiz. Bu konular; hırsızlık yapmış, adam öldürmüş ve içki içmiş kişiye uygulanacak hadlerin sıralanışı, hayvanlarla ilişkide bulunmuş kişinin durumu, kazifin ortaya koymuş olduğu görüşünü ispat edecek delilin bulunmaması halinde kazife mana içerikli sözlerde bulunulmaması ve yeterince zaman verilmesi hükmü ile baba veya oğula iftirada bulunanların durumlarıdır.¹¹⁴

Muhtasar’da ise Ebû Hanîfe’nin adı iki yerde, Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybani’nin isimleri de iki defa ve birlikte zikredilmiştir. İmamların görüşlerine mezhepteki hiyerarşi göz önüne alınarak, ilk önce Ebû Hanîfe’nin görüşüne yer verilmiş daha sonra Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’in isimleri zikredilmiştir.¹¹⁵

İki kitapta konular işlenirken ilgili terimlere yer verilmiştir. Köle ile ilgili hususlarda yer alan terimlerin *Muhtasar*’a oranla *Tecrîd*’de daha fazla olduğu görülür. Şöyle ki; zımmî köle, müdebber köle, ümmü’l-veled ve mükateb köle gibi kölelerin

¹¹⁰ Bkz. *a.g.e.*, s. 266.

¹¹¹ *Tecrîd*’de hırsızlık suçu ve cezası bâbında Mâide sûresi 38. âyeti kast edilerek 33. âyeti denilmiştir. Buda bir basım hatası olarak da değerlendirilebilecek bir husustur. Bkz. *a.g.e.*, s. 274.

¹¹² *a.g.e.*, s. 261.

¹¹³ Bkz. Kudûrî, *a.g.e.*, s.485, 489.

¹¹⁴ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 261, 262, 267, 268.

¹¹⁵ Bkz. Kudûrî, a.yer.

çeşitleri zikredilmiş, kölenin efendisi hakkındaki tasarrufları ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir. Bu konu, genelde kazf suçu ve cezası bölümünde geçmektedir. *Muhtasar*'da ise köle ile ilgili terimlerin az olduğu ve genel ifade ile tümüne “*köle*” (abd) teriminin kullanıldığı görülmektedir.¹¹⁶

¹¹⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 481, 483, 489.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TECRİD'DEKİ HAD VE TA'ZİR SUÇLARI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER VE MUHTASAR İLE MUKAYESESİ

Bu bölümde mukayese edilip ortak ve farklı yönlerinin olduğu kanaatine vardığımız iki eserden alınan hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca ilgili bölümlerde birinde var olup diğerinde bulunmayan meseleler incelenmiş ve hükümler sıralanmıştır. Bu şekilde konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Konuların sıralanışı ve ilgili meselenin hükmüne yer verilirken Zeydiyye mezhebine ait *Tecrîd* kitabı öncelenmiştir. Araştırmamızda esas aldığımız eserler, özlü muhtevasıyla genel bir bilgi içermektedir. Bu sebeple eserlerde ilgili konuların açıklanması, âyet veya hadislerle delillendirilme bulunmamaktadır. Bu nedenle hükümler mukayese edilmeden konuya giriş mahiyetinde âyet veya hadislerle birlikte bazı izahlar yapılmıştır.

1. HAD SUÇLARI VE CEZALARI

Toplumsal güvenliğin sağlanması ve düzenin yeniden inşasında Kamu hukukunun en önemli dallarından birisi olan ceza hukuku çok önemli bir yere sahiptir. Suçlar ve cezalardan oluşan bu hukuk kurallarına ceza hukuku denilmektedir. Suç sözlükte, “*toplumda öngörülen kurallar ve bu yaptırımlara uygulanan eylemler*” anlamına gelmektedir.¹¹⁷ Ceza ise sözlükte, “*işlenen herhangi suç hakkında uygulanan yaptırım*” manalarına gelmektedir.¹¹⁸ İslam hukuk kurallarına göre ise ukûbât terimi bu yaptırımı ifade etmektedir ve genel olarak “Ceza hukuku” anlamında kullanılmaktadır.

Suçların kısımlarını incelediğimizde üçlü tasnifin yapıldığını görmek mümkündür. Bunlar had, kısas ve ta'zîr suçlarıdır. Ancak had kavramı iki şekilde tanımlanmaktadır. Bunlardan biri geniş şekilde, diğeri ise dar şekildedir. Geniş şekilde yapılan tanıma göre Kitâb ve Sünnet tarafından belirlenen suçların tümü ifade edilmektedir ve bu tanıma göre

¹¹⁷ Mehmet Boynukalın, “Suç”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1995, C.37, s. 453.

¹¹⁸ Adil Bebek, “Ceza”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1993, C.7, s. 469.

kısâs suçları da had suçları kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak dar manada yapılan tanıma göre had, Kitâb ve Sünnet tarafından belirlenmiş Allah (c.c.) hakkını ihlal eden suçları ifade etmekte olup ağırlıklı olarak kul haklarını ihlal eden kısâs suçları bu kapsamda değerlendirilmemiştir. Genellikle had suçları dar anlamda kullanılmaktadır.¹¹⁹

Dar anlamında kullanıldığında had cezasını gerektirici suçlar; zinâ, kazif (iftira), içki içme, hırsızlık, yol kesme ve dinden çıkmadır (ridde).¹²⁰

Araştırmamızda esas aldığımız *Tecrîd* ve *Muhtasar*'da hadlerin dar anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sebeple mukayesemizde kısâs suçları incelenmemiş olup, sadece had suçları çerçevesinde konular araştırılmıştır.

Araştırmada incelenen hadlere yer vermeden önce haddin tanımını vermekte fayda vardır.

Had sözlükte “bir şeye mani olmak, iki şeyin birbiriyle karışmasını engellemek” anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de had ve hudûd kelimesi birçok âyette geçmektedir.¹²¹ Bakara sûresindeki “*Bunlar Allah’ın belirlediği kanunlardır, bunları çiğnemeyin*” âyeti örnek olarak gösterilebilir. Bu âyette geçen had kelimesinin kelime anlamıyla bağlantılı olarak terim anlamının, Şari tarafından Kur’ân’da ve Sünnet’te miktar ve keyfiyeti belirlenmiş ve değiştirilmesi mümkün olmayan cezaların bütününe kapsamakta olduğu ifade edilebilir.¹²² Bunlar, Allah tarafından belirlendiği için sınırları değiştirilmeyen, kesin hükümlerdir. Suç bütün unsurları ile sabit olduktan sonra, hükmün iptali söz konusu değildir.

İki eserde bulunan hadlerin sıralanışları, ana başlıkları itibariyle şu şekildedir:

Tecrîd'de hadlerin genel başlıkları ise had Suçları ve cezası, zina haddi ve cezası, zina suçu ve şahitliği, kazif haddi (zina iftirası) ve cezası, içki haddi, hırsızlık haddi ve son olarak da irtidat/dinden çıkmak haddi yer almaktadır.

¹¹⁹ Talip Türcan, Ünal Yerlikaya vd., *İslam Hukuku El Kitabı*, 3.b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2015, s. 511-513.

¹²⁰ Abdülkerim Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, 12. b., İstanbul: Kayihan Yayınları, 2017, s. 546.

¹²¹ Bakara,2/229; Tevbe,9/112; Nisâ,4/14; Talâk,65/1.

¹²² Abdülkâdir Üdeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. Ali Şafak, 2. b., İstanbul: Kayihan Yayınları, 2012, s. 646.

Muhtasar'daki bölümde konuların sıralanışı ise zina haddi, içki haddi, kazf haddi (zina iftirası), hırsızlık haddi ve şahitliklerdir. İsyân haddi ile ilgili bilgiler ise “*Kitabü'l-hudûd*” başlığında yer almamaktadır. Bu konu, “*Kitabü's-siyer*” başlığında siyer mevzularıyla bağlantı kurularak verilmiştir.

1.1. Zina Suçu Ve Cezası

Bu kısımda, iki eserde bulunan zina suçu ve cezası bölümünde yer alan tüm hükümlere yer verilmiştir.

Zina sözlük anlamı itibariyle “meşrû olmayan cinsel ilişki” olarak tanımlanmaktadır.¹²³ Bu hususta Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur; “*Zina’ya yaklaşmayın. Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.*”¹²⁴ Âyetten de anlaşılacağı üzere sadece zinanın kendisi haram kılınmayıp ona götürebilecek her türlü davranışlar haram kılınmıştır. Yüce Allah (c.c.) bu ve benzeri âyetlerde zinanın açık bir kötülük olduğunu, bu yüzden zinaya götüren ve kapı açan her türlü filleri yasaklamıştır. Yine Kur’ân’da Furkân sûresi 68. âyette, Allah’a şirk koşan insanlar ile haksız yere adam öldüren kişilerin günahıyla zina işleyenlerin durumundan aynı anda bahsedilmiştir.¹²⁵

Zina, evlilik hayatını bitirebilmesinin yanında nesebin karışması, ailenin dağılması, kötülüğün ve çirkinliğin yaygınlaşması gibi kötü sonuçlara yol açmaktadır. Toplumdaki ahlaki çöküntüyü hızlandırmaktadır. Bu nedenle Allah Teâlâ (c.c.) zina yapmayı yasaklamasının ötesinde “zinaya yaklaşmayın” emrini vermektedir.

Zinanın önlenmesi için dinimiz kadın-erkek ilişkilerine de sınırlama getirmiştir. Hatta “*Sakin bir erkek, yanında mahremi olmadıkça yabancı bir kadınla yalnız kalmasın*”¹²⁶ şeklindeki Hadis-i Şerifin’den de anlaşılacağı gibi zinaya kapı açabilen tüm ihtimaller kaldırılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de zina ile ilgili âyetlerde nesih sözkonusudur. Sözlükte açıklamak, beyan etmek gibi manalara gelen nesih, terim olarak şer’i bir hükmü kendinden sonra

¹²³ Hüseyin Esen, “Zina”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2013, C. 44, s. 440.

¹²⁴ İsrâ,17/32.

¹²⁵ Esen, “a.g.m.”, s. 440.

¹²⁶ Buhârî, Nikâh, 112.

gelen şer’i bir delilin ortadan kaldırmasını ifade etmektedir.¹²⁷ Bu bağlamda üç farklı cezadan bahsedilmektedir:

“Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm (alıp) götürünceye ya da Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde hapsedin.”¹²⁸

“İçinizden iki kişi zina yaparsa, onlara eziyet edin, eğer tövbe eder uslanırlarsa, artık onlara eziyetten vazgeçin. Çünkü Allah tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet sahibidir.”¹²⁹

“Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz celde vurun. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dininde (hükümleri uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Mü’minlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”¹³⁰

Yukarıda verilen ayetlerden de çıkarıldığı gibi, zina suçunu işleyen kişi için öngörülen cezalar; hapis cezası, eziyet cezası ve celde (sopa) cezasıdır. İlk verdiğimiz âyette, dört şahit ile sabit olan zina suçlarında, bu kadınların ölünceye veya Allah’ın onlara bir yol göstermesine kadar evlerde hapsedilmesi buyrulmaktadır. Daha sonraları âyette geçen “...bir yol gösterme” ibaresi, eziyet ve yüz celde olarak ifade edilmiştir.¹³¹

İkinci olarak verilen âyette zina edenlere eziyet etme cezası yer almaktadır. Âyette geçen eziyetten maksat kişiyi kınamak ve azarlamak şeklinde yorumlanmaktadır.

Son âyette ise zina eden kadın ve erkeğe yüz celde cezası vurulacağı hükmü yer almaktadır.

Zinanın bir diğer cezası ise recmdir. Ancak bu hüküm/ceza Kur’ân’da bulunmayıp Hz. Peygamber’in uygulamalarına dayanmaktadır. “Bekârın bekârla zinası için yüz sopa ve sürgün, dulun dulla zinası için de yüz sopa ve recm” cezalarını belirleyen hadisler mevcuttur.¹³²

¹²⁷ Abdurrahman Çetin, “Nesih”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 32, s. 579.

¹²⁸ Nisâ,4/15.

¹²⁹ Nisâ,4/16.

¹³⁰ Nûr,24/2.

¹³¹ Bkz. Nisâ, 4/16; Nûr,24/2.

¹³² Buhârî, “Hudûd”, 21, 30; Müslim, “Hudûd”, 12.

Burada altını çizmek istediğimiz bir mesele de, bekâr ile evli olana ayrı ayrı cezaların verilmesidir. Âyet ve hadislerde geçen hükümlerden de anlaşılacağı üzere, evli olup da zina edenlere recm, bekârlara celde cezası verilmektedir. Hadis ile sabit olan bir diğer ceza ise, sürgün cezasıdır. Hz. Peygamber'in hadislerinde sopa cezasına ilâve olarak, bir yıllık sürgün cezası verilebileceği hükmü yer almaktadır.¹³³ Nitekim Hulefa-i Raşidin döneminde bu hüküm uygulanmıştır.¹³⁴

Hadislerle belirlenen zinanın cezasında yer alan hükümler ise; sopa ile dövme, sürgün ve taşlama olarak bilinen recmdir. Ancak zina eden kimsenin evli olup olmamasına göre cezalarda bazı farklılıklar olmaktadır. Bekâr olan zinakar için dövme ve sürgün cezalarının ikisinin de verilebileceği; recm cezasının ise sadece evli olan zinakarlara uygulandığı genel olarak bilinmektedir.¹³⁵

Bekâr olup ta zina eden kişinin hükmü *Tecrîd*'de şu şekilde yer almaktadır: “Bekâr olan kadın veya erkeğin zina etmesi yüz celde cezasını gerektirir.”¹³⁶

Muhtasar'da da zina eden kişinin cezası yüz sopadır.¹³⁷

Her iki eserde bekâr, yani muhsan sıfatını taşımayan kişiye verilen cezanın yüz celde cezası olduğu görülmektedir. Evli olan kişinin bazı ihtiyaçlarını gidermesi için yanında eşi vardır, ancak kişinin yanında var olana rağmen başka yolları tercih etmiş olması nedeniyle daha ağır bir cezanın öngörülmesi pek âlâ anlaşılır niteliktedir.

Buna karşılık bekârın zinasında ise kişinin cezası daha hafiftir. Yine de bekârın, gaflete düşüp böylesi çirkin bir olayı gerçekleştirmiş olması açıklanması zor bir durum olmakla birlikte, evli olan kişiyle kıyasen cezası ona göre daha azdır. Kişinin zina gibi çirkin bir fiile yönelmesinin en büyük sebeplerinden biri de elbette ki bu ihtiyacını helal yolla giderebilecek eşinin olmayışıdır. Esasında bu mefselete yol açmaması için dinimiz evliliği tavsiye ve teşvik etmiştir. Evlenmeye gücü yetmeyenler için nefsin arzularını kırma noktasında oruçun önerildiği görülmektedir.

¹³³ Tirmizî, “Hudûd”, 11.

¹³⁴ Esen, “a.g.m.”, s. 443.

¹³⁵ Üdeh, *a.g.e.*, s. 647.

¹³⁶ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 261.

¹³⁷ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 481.

Konunun tam anlamıyla anlaşılması için muhsan sıfatı, recmin tanımı ve ilgili hükümlerini açıklamak önem arz etmektedir.

“İhsan” kökünden türeyen “muhsan” kavramı, sözlükte pek çok anlamı olsa da bir şeyi, birşeyden iyice korumak, engellemek manalarını taşımaktadır. Terim olarak ise muhsanın tanımı konusuna göre değişmektedir. Genel itibariyle kişinin zinaya karşı tam bir koruma altında olması ve bu konumu koruması anlamlarına gelmektedir.¹³⁸

Hanefilerde recm cezasında muhsanlık koşulları yedidir. Bunlar, âkil, bâliğ, hür, müslüman, geçerli evlilik akdi ile evli olmak, nikâh nedeniyle cinsel ilişkiye girmiş olmak ve eşlerden her birinin muhsan olmasıdır.¹³⁹ Zeydiyye mezhebinde de recmin şartı olan ihsanlık sıfatı aynı olup, sadece Müslüman şartı aranmamaktadır.¹⁴⁰ Sonuç itibari ile hem Hanefi mezhebinde, hem de Zeydiyye mezhebinde kadın ile erkekte recm için muhsan olma şartı aranmaktadır.

Recm, muhsanlık sıfatını taşıyan kadın veya erkeğin zina etmesinden dolayı taşlayarak öldürülmelerine denmektedir.¹⁴¹

Tecrîd'de muhsan olabilmenin şartları ile ilgili geçen hüküm şöyledir:

“Erkeğin muhsan sayılabilmesi için, hür bir kadınla sahih nikâh akdi yapmış ve zifafa girmiş veya kendisiyle ilişkiye girebilecek olgunluktaki cariye ile zifafa girmiş olması gerekmektedir. Veya kendisiyle cima da bulunmuş ya da mihrî gerektiren bir halvette bulunmuşsa kişi muhsan sayılır. Kişi akli dengesi olmayan, kendisiyle ilişkiye girilemeyecek kadar küçük sayılan veya fasit bir nikâh ile evli olup kadınla evlenirse muhsan sayılmaz. Aynı şekilde kişi ictihad ile belirlenmiş olsun veya olmasın fasit olan nikâhlısıyla halvette bulunmamış ve cima etmemişse muhsan sayılmaz.”¹⁴²

Tecrîd'de zina edenin recm cezası ile ilgili geçen hükümde aranan şartlar şu şekildedir:

¹³⁸ Şamil Dağcı, “İhsan”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2000, C. 21, s. 546; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 5. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, s. 393.

¹³⁹ Şemsü'l-eimme Serahsî, *Mebûsû*, ed. Mustafa Cevat Akşit, 2. b., İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2015, C. 9, s. 65.

¹⁴⁰ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 261.

¹⁴¹ Esen, “a.g.m.”, s. 443.

¹⁴² Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 262.

“Zina eden akıllı ve bâliğ müslüman veya zimmîye had vacip olur. Kendisiyle zina ettiği kimse akli dengesi yerinde olsun veya olmasın zina eden kişiye had uygulanır. Aynı şekilde âkil bâliğ olan kimsenin müslüman veya zimmî kadınlarla zina etmesi haddi gerektirir, zina ettiği kimse âkil bâliğ olsun veya olmasın.”¹⁴³

Yukarıda *Tecrîd*'de yer alan hükümlerin birinde ihsan sıfatını taşımak için aranan şartlar diğesinde ise recm için gerekli olan şartlar sıralanmıştır. Zeydiyye mezhebinde recm için aranan şartlar; akıl, bülüğ ve ihsanlık vasfıdır. Ancak ihsan vasfı için aranan şartlar ise şöyledir; akıl, bülüğ, hürlük, nikâh ve zifafın gerçekleşmiş olmasıdır.¹⁴⁴

Muhtasar'da da recm için aranan muhsanlık sıfatının özellikleri; ihsân, âkil-bâliğ, müslüman, özgür, sahîh nikâh ve zifafın gerçekleşmiş olmasıdır.¹⁴⁵ Zina eden iki kişide bire bir bulunması gereken şartlar sıralanmış ve her iki kişide de bu şartlar aranmıştır. Hanefi mezhebinde herhangi birinde bu şartların olmayışı kişiyi muhsan yapmadığı için her ikisinden de recm cezasını düşürmektedir. *Muhtasar*'da Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre sözü edilen şartlar dışında ayrıca o kimsede müslüman olma şartının arandığını görmekteyiz. *Tecrîd*'de ise müslüman olma şartı aranmamaktadır.¹⁴⁶

Özetle, zina yapan faillerin had cezası için her iki şahsın aynı şartları taşıması gerektiği hükmü her iki eserde de yer alırken, Müslüman olma şartı *Tecrîd*'de bulunmamaktadır.

Hanefilere göre zina etmiş olan kadın ve erkeğin her ikisinin muhsan olmasının şart koşulmasının bazı nedenleri vardır. Muhsan olmayan kişilere dair farklı örnekler verilebilir. Örneğin hür kadının köle ile ilişkiye girmesi veya adamın cariyesi ile birlikte olması durumu, muhsan olmada aranan “münasebete girme” şartını karşılamaz. Çünkü burada hürriyet şartı oluşmamıştır. Başka bir örnek olarak, aklî dengesi yerinde olmayan kadın veya erkeğin ilişkiye girmesi de verilebilir. Bu hadisede âkil olma şartı yerine gelmemiştir. Bu örnekler çoğaltılabilir. Adamın ergenliğe girmemiş bir kız ile ilişkiye girmesi, kâfir bir kadın ile birlikte olması veya fasid akitle kurulan evlilikteki ilişki de tarafları muhsan yapmaz. Ne zaman ki kâfir, müslüman olduktan sonra köle, hürriyetine

¹⁴³ a.g.e., s. 261.

¹⁴⁴ a.yer.

¹⁴⁵ Kudûrî, a.g.e., s. 483.

¹⁴⁶ Müeyyed-Billâh, a.g.e., s. 262.

kavuştuktan sonra, çocuk bülüğa erdikten sonra ve deli de akli dengesi yerine geldikten sonra tekrar ilişkiye girerlerse önceki ilişkileri sebebiyle olmamak kaydıyla bu ilişkileri sebebiyle muhsan sıfatını elde ederler.¹⁴⁷

Zina haddi, kölelere de sorumluluk yüklemiştir. Ancak Kur'ân cariyelerin zina cezası ile hür kadının cezasını birbirinden ayırmıştır. İlgili âyette şu şekilde geçmektedir; “...Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı uygulanır.”¹⁴⁸

Âyette geçtiği gibi *Tecrîd*'de yer alan kölenin zinası ile ilgili hüküm de şu şekildedir:

“Zina eden köle ister muhsan olsun veya olmasın recm gerekmez. Köleye 50 celde vurulur. Müdebber ve ümm'l-veled için de hüküm böyledir.”¹⁴⁹

Köleye hürün yarısının verilmesi genel kaidesine göre Zeydi ve Hanefi fihhında da¹⁵⁰ köleye elli celde cezası verilir. Bunun sebebi şudur:

Nimet azaldıkça ceza miktarı azalır, nimet arttıkça da ağırlaşır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hanımlarına normal eşlerin iki katı cezası verilmesi de bununla ilişkilidir. Yüce Allah (c.c.) Ahzâb sûresinde “*Ey Peygamber'in hanımları! İçinizden kim apaçık bir çirkinlik yaparsa, onun cezası iki kat verilir. Bu, Allah'a göre kolaydır*”¹⁵¹ buyurmaktadır. Peygamber hanımlarının bütün müslümanlara özellikle de müslüman kadınlara birer örnek teşkil ettikleri bilinmektedir. Aynı şekilde evliye göre bekârın, hüre göre de kölenin durumları böyledir. İşledikleri zina suçuna verilen cezasına bakıldığında da sahip oldukları nimete göre cezasının ağırlaştığı görülür.

Kölenin özgürlüğü kısıtlanmıştır. Hürriyetin vermiş olduğu büyük nimete kölelerin hiçbiri sahip değildir. Bu nedenle köleye verilen cezanın hür insana uygulananadan daha az olması pek âlâ anlaşılır niteliktedir.

¹⁴⁷ Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, 1. b., Lübnan, 2017, C. 1-4, s. 582.

¹⁴⁸ Nisâ,4/25.

¹⁴⁹ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 261.

¹⁵⁰ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 481.

¹⁵¹ Ahzâb,33/30.

İki haddin aynı anda uygulanması hakkında yer alan hüküm *Tecrîd'de* şöyle geçmektedir:

“Zina eden kişi muhsan ise 100 celde cezası vurulur sonra da recm edilir.”¹⁵²

Muhtasar'da yer alan hükümde ise zina eden kişi muhsan ise recm edilmesine hükmedilmektedir.¹⁵³

Tecrîd'de muhsan kişiye önce celde sonra recm cezası aynı anda uygulanabiliyorken *Muhtasar'da* uygulanan hadlerde, ihsan sıfatını taşıyan kişilerde recm ile sopa; bekârlarda ise sopa ile sürgün cezaları birleştirilmez. Ancak devlet başkanının fayda gördüğü durumlar müstesna,¹⁵⁴ hükmü yer almaktadır. Sonuç olarak Hanefi mezhebinde aynı anda iki had, imamın fayda görmediği durumlar müstesna uygulanamazken, Zeydî mezhebinde uygulanmaktadır.

Zina dışındaki cinsî münasebetlere de dinen sınırlandırılma getirilmiş, uygun olmayan davranışlar cezalandırılmıştır.

Tecrîd'de İslam'ın uygun görmediği şekillerdeki cinsel ilişkilerde bulunan kişilerin cezası, zinakârlara uygulanan cezaların hükümleri gibidir.¹⁵⁵

Muhtasar'da ise yabancı kişilerle öyle bir durumda bulunan kimselere ta'zîr cezası uygulanmaktadır.¹⁵⁶

Tecrîd'de yer alan hükme göre, kişinin İslam'ın uygun görmediği yollarla yapmış olduğu cinsi münasebete zinakârlara uygulanan ceza öngörülürken, *Muhtasar'da* ta'zîr cezasının uygulanması gerektiği hükmü yer almaktadır.¹⁵⁷ Ancak bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. İmameyn (Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed) ise bu kişiye had cezasının verileceğini zira bunun zina fiili gibi olduğunu söyleyerek farklı bir görüş sunmuşlardır. *Tecrîd'de* böylesi çirkin bir fiil livâta fiili ile eşdeğer görülmektedir. Livâta sözlükte; “havuzu çamur vb. ile sıvamak suretiyle onarmak” anlamına gelen kelimedir, örfte ise

¹⁵² Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 261.

¹⁵³ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 481.

¹⁵⁴ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 483.

¹⁵⁵ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, ss. 261-62.

¹⁵⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 483.

¹⁵⁷ a.yer.

erkekler arasındaki eşcinsel ilişkiyi ifade eder.¹⁵⁸ Zeydiyye'ye göre livata had gerektirmeyip ta'zîr kapsamında değerlendirilen bir suçtur.¹⁵⁹ Bu bakımdan Zeydiyye imamları Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe ile aynı görüştedir. Ancak İmameyn ise had cezasının gerekli olduğunu söyleyerek bu konuda Zeydiyye mezhebinden farklı düşünmektedir.¹⁶⁰

Kendisiyle evlenilmesi haram olan kişiyle nikâh akdi yapıp cima eden kişi hakkında *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“Kişi kendisiyle evlenilmesi haram olduğu kadınla bile bile evlenip cima ederse kendisine had vacib olur.”¹⁶¹

Aynı konu ile ilgili *Muhtasar*'da yer alan hükümde; kendisine helal olmayan kadınla nikâh akdi yaparak münasebette bulunması durumunda, evlilik şüphesi bulunması sebebiyle kişiye had gerekmemektedir.¹⁶²

Hayvanlarla ilişkide bulunmanın hükmü (cinsel saldırı) *Tecrîd*'de şöyle yer almaktadır: “Hayvanlarla ilişkiye girenin cezası erkekle ilişkiye girmiş hükmündedir.”¹⁶³

Muhtasar'da ise hayvanla ilişkiye giren kişiye had cezası verilmeyeceği¹⁶⁴ hükmü yer almaktadır. Bu sebeple her iki mezhepte de bu kişilere ta'zîr cezası uygulanmaktadır.

Zina cezası ağır bir suç olduğu için zinanın tespit edilmesi ve şüphe içermemesi tüm had cezalarında olduğu gibi önemlidir. Zinanın tespiti ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“Dört kişi şahitlik etmedikçe zina ikrarında bulunmamış kişiye had uygulanmaz.”¹⁶⁵

Muhtasar'da ise zina ikrar ve şahitlik yoluyla sabit olmaktadır.¹⁶⁶

¹⁵⁸ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Livâta”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2003, C. 27, s. 198.

¹⁵⁹ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 277.

¹⁶⁰ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 484.

¹⁶¹ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 263.

¹⁶² Kudûrî, *a.g.e.*, s. 485.

¹⁶³ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁶⁴ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 485.

¹⁶⁵ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 263.

¹⁶⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 481.

Her iki mezhepte de zina suçunun tesbiti ya dört şahit ile ya da kişinin ikrarı ile sabit olmaktadır.

Zina edip recm veya celde cezası alan kişiye uygulanması gereken ceza için hastalık durumlarında tehir etme söz konusu olabilmektedir. Zeydiyye mezhebinde hastalık hali kişinin muhsan sıfatına göre tehir nedeni olabilmektedir. Şayet kişi muhsan ise cezası recm olacağı için tehir edilmez, muhsan değil ise ertelenebilir. Bu hallerin ötesinde özel durumlara göre hâkime tehir etme yetkisi tanınmıştır. *Tecrîd*'de bu konu şöyle geçmektedir:

“Zina eden kişi hasta ve muhsan ise celde vurulur, sonra recm edilir. Eğer muhsan değilse iyileşinceye kadar beklenir, sonra celde vurulur. İmam hasta olan kişinin durumuna göre şu şekilde hüküm verebilir; on kamçıyı birleştirir on defa vurmakla cezayı tatbik etmiş olur” şeklindedir.¹⁶⁷

Yine aynı konuda *Muhtasar*'da yer alan hükümde Hanefi mezhebinde de hastanın muhsan olup olmamasının tehir için dikkate alındığı görülmektedir.¹⁶⁸

Her iki eserde de muhsan bir kişinin zina etmesinin cezasının recm olduğu görülmektedir. Aynı şekilde celde cezası almış kişinin hasta olması durumunda iyileşmesine kadar cezanın ertelenmesinin sebebi ise, hüre yüz, köleye elli değnek vurulduğu takdirde ölme ihtimalinin olmasıdır. Bu sebeple cezanın uygulanması, suçlunun iyileşinceye kadar ertelenmesiyle sabitlenir.

Hamile olan kadının zina etmesi ile ilgili *Tecrîd*'deki hüküm şu şekildedir:

“Zina eden kadının eşi, hamile olup olmadığını anlamak için onunla münasebette bulunmaz. Kadın hamile değilse kendisine had uygulanır. Hamile ise doğum yapıncaya kadar had ertelenir. Kadın muhsan ise recm, çocuk süttten kesilinceye kadar ertelenir. Ancak çocuğa bakacak bir kefilin olması durumunda recm hemen uygulanır.”¹⁶⁹

Yine aynı konudaki *Muhtasar*'da yer alan hükümde, zina eden hamile kadının cezası çocuğu doğuruncaya kadar ertelenmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁶⁸ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 483.

¹⁶⁹ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁷⁰ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 483.

Haddin doğumdan sonra ne zaman uygulanması gerektiği yani cezanın tatbiki hakkında yer alan hükümlerde farklılıklar bulunmaktadır. *Tecrîd'de*, hamile kadının recmi, çocuğun süttten kesilinceye kadar ertelenmesi gerektiği, ancak bir bakıcı yani bebeğe bakacak bir kefilin olması durumunda recmin hemen uygulanacağı söylenmektedir; *Muhtasar'da* ise bu ayrıntıya yer verilmeyip, doğumdan sonra bekletilmeden recmin hemen gerçekleşmesi hükmü yer almaktadır.

Kadının zina etmesi, recm cezasını almayı haklı kılmıştır. Ancak, kadın hamile ise karnındaki bebeğiyle birlikte hayatına son verilmesi çok vahşice bir davranış olup, haddin maksadına aykırılığa ve aşırıya gitmeye sebebiyet vermektedir. Nitekim böyle bir durum Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında yaşanarak bizlere cezanın tatbikinin nasıl uygulanacağı açık bir şekilde gösterilmiş olmaktadır. Hamilenin zina cezasını alması durumunda izlenecek yol fiili sünnet ile belirlenmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mâiz, Cüheyneli bir kadın ve birkaç kişi hakkında recm hükmü verip uygulattığı bildirilmektedir. Ayrıca Cüheyneli kadının Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek zina suçunu itiraf etmesi sonucunda, Hz. Peygamber'in kadına "doğurduktan sonra gel" diyerek cezayı tehir ettiği ve daha sonrasında recmi uyguladığı bildirilmektedir.¹⁷¹

Başka bir rivâyette, çocuk süttten kesilinceye kadar emzirmesine izin verildiği, recm sırasında Hâlid b. Velîd (r.a)'ın üzerine kan sıçraması üzerine kadın hakkında kötü sözler söylediğini işiten Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğu nakledilir:

"Ey Halid! Yavaş ol. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim. Bu kadın öyle bir tövbe etti ki, onu bir baççı (vergi memuru) yapsaydı, şüphesiz mağfiret olunurdu." Sonra kadının hazırlanmasını emrederek cenazesini kılmış ve kadın defnedilmiştir.¹⁷²

Cezanın doğumdan sonra nasıl tatbik edileceği hükmü her iki eserde de aynı şekilde verilmişken, doğumdan sonraki cezanın tatbiki hakkında hüküm farklılığı bulunmaktadır.

Recm cezası almış kişilerin cezanın tatbikinin nasıl olması gerektiği *Tecrîd'de* şu şekilde geçmektedir:

¹⁷¹ Müslim, "Hudûd", 22, 23, 24; Ibn Mâce, "Diyât", 36.

¹⁷² Müslim, "Hudûd", 23.

“Recm edilecek kişi erkek ise göbeğine kadar toprak kazılır, kadın ise göğsüne kadar kazılır. Her ikisinin de elleri kendilerini korumaları için dışarıda bırakılır.”¹⁷³

Bu konu ile ilgili *Muhtasar*’daki hüküm de aynıdır.¹⁷⁴

Kadınlara recm haddi uygulanması esnasında, elbiselerinin açılması büyük olasılık taşıdığı için, kadınlara had uygulanırken göğüsüne kadar çukur kazılması uygun görülmektedir.

Cezanın uygulanmasında zinanın tespit şekli de etkili olmaktadır. Zinanın iki yoldan biri ile tespit edileceği yukarıda belirtilmişti. Bunlardan ilki ikrardır, yani kişinin açık bir şekilde zina ettiğini itiraf etmesidir. İkincisi ise, şahitler vasıtası ile sabit olmasıdır. Cezanın tatbiki ile suçun tespit şekli arasındaki ilişkiye dair *Tecrîd*’de şu hüküm verilmektedir:

“Kişi zina ettiğini itiraf etmiş ise, recmi ilk imam başlatır sonra müslümanlar devam ederler. Ancak şahitlerle tespit edilmiş zinada recmi ilk şahitler başlatır, ardından imam ve müslümanlar recme devam ederler.”¹⁷⁵

Konuyla ilgili *Muhtasar*’da yer alan hükümde de şahitlik yolu ile sabit olan zina suçlarında, ilk önce taşı şahitler atar.¹⁷⁶

İkrar yolu ile sabit olan zina suçunda ilk taşı hâkim atar. Ancak şahitler vasıtasıyla tespit edilen zina suçlarında ilk taşı şahitlerin atacağı her iki eserde de geçmektedir. İlk taşı şahitlere attırmanın hikmeti ise, onları doğru söylediklerine dair son bir kez daha sınamaya tabi tutmaktır. Taşı ilk atabilmeleri doğruyu söylediklerine dair bir delildir. Ancak taşı cesaret edip atamamaları, onların yalan söylediklerine delil olup haddin hükmünü düşürmektedir.

Recm cezasının tatbikatının nasıl uygulanması gerektiği ile ilgili örnek Müslim’de şöyle anlatılmıştır:

Mâiz b. Mâlik’in Efendimiz (s.a.v)’e gelerek zinadan dolayı temizlenmek istemesi üzerine, Peygamberimiz tövbe etmesi için geri göndermiştir. Ancak Hz. Peygamber

¹⁷³ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁷⁴ Kudûrî, *a.g.e.*, s.483

¹⁷⁵ Müeyyed-Billâh, *a.yer.*

¹⁷⁶ *a.yer.*

(s.a.v.) ısrarla geri dönen Mâiz için akıl rahatsızlığının olup olmadığını etrafta bulunanlara sorması üzerine öyle bir rahatsızlığı olmadığı bildirilir. İçkili olup olmadığını da kontrol ettirip tekrar Hz. Peygamber (s.a.v.) Mâiz'e "sen zina ettin mi?" diye sormuştur. Mâiz "Evet" cevabını verdikten sonra artık emir buyrulur ve Mâiz recmedilir. Recimden sonra onun hakkında bazıları Mâiz'in helâk olduğunu, başka bir grup ise onun en faziletli tövbe yaptığını söylemişlerdir. Daha sonra yanlarına gelen Resulullah (as) "Mâiz b. Mâlik için dua edin, Allah (c.c) Mâiz'e mağfiret eylesin" buyurmuştur.¹⁷⁷

Başka bir rivayette Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğu nakledilir: "Mâiz öyle bir tövbe etti ki, bu tövbe bir ümmet arasında paylaştırılırsa onlara yeterdi."¹⁷⁸

Recm cezasının tatbikatının her iki eserde de aynı şekilde uygulandığını görmek mümkündür. Yine Mâiz b. Malik hadisinden de tatbikatın nasıl olması gerektiği aşikârdır.

Had uygulanırken bulunması gereken kişiler *Tecrîd'de* şöyle geçmektedir:

"Had uygulandığı esnada bulunması gereken asgari kişiler; imam, cellat ve bunlarla birlikte üç kişi."¹⁷⁹

Muhtasar'da böyle bir sıralanış olmamakla birlikte, cezanın tatbiki hakkında bilgi verilmektedir. *Tecrîd'de* özellikle cellat ve üç şahsın daha bulunması gerektiği yazmaktadır. *Muhtasar'da* cezanın uygulamasında şahitler, imam ve etrafta toplanan kişilerin olması gerektiği bildirilmektedir.¹⁸⁰

Zina suçunun tespitinde şahitler önemli bir yere sahiptir. Zira suçun herhangi bir şüphesinde cezası düşmektedir. Konuyla ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphelerden dolayı hadleri kaldırınız (uygulamayınız)."¹⁸¹ Bu nedenle şahitler ile ilgili bazı şartlar öne sürülmüştür. Şahitlikle sabit olan zina suçunda şahitler hakkında yer alan hüküm *Tecrîd'de* şöyledir:

¹⁷⁷ Müslim, "Hudûd", 22.

¹⁷⁸ a.yer.

¹⁷⁹ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 263.

¹⁸⁰ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 481

¹⁸¹ Ebû Dâvud, "Salât", 14.

“Hâkim şahitlerin adalet, akıl sağlığı ve gözlerinin sıhhati hakkında araştırma yapması vacib olur.”¹⁸²

Muhtasar'da şahidin gözlerinin sıhhati şartı ele alınmamıştır. Ancak hâkimin şahitleri toplumda ve yalnız iken sorgulaması ve şahitlerin de gördüklerini itiraf etmeleri,¹⁸³ *Tecrîd*'de bulunan şartların aynısını taşıdığını göstermektedir.

Kişi zina şahitliğinde bulunduktan sonra şahitliğinden dönebilmektedir. Zina suçuna şahitlik edip daha sonra şahitliğinden dönen kişiler hakkında *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“Dört kişi imamın yanında zinayı gördüklerine dair şahitlikte bulunsalar, sonra bunlardan bazıları vazgeçse, sadece şahitliklerinden dönerlerse kazf haddi uygulanır, geri kalan şahitlere ve makzûfa (zina isnad edilen şahıs) had uygulanmaz.”¹⁸⁴

Muhtasar'da yer alan hükümde ise zinaya hükmedildikten sonra ve cezanın tatbikinden önce şahitlerden birinin şahitlikten dönmesi durumunda recm cezası düşer ve şahitlerin hepsine zina iftirası cezası verilir.¹⁸⁵

Tecrîd'de şahitlerin “yalancı şahitlik” yaptıklarını itiraf etmeleri sonucunda, bu iddiada bulunanlara kazf cezası uygulanmaktadır. Diğer şahitler böyle bir itirafta bulunmadıklarından dolayı, onlara had uygulanmaz. Aynı şekilde makzûfun aleyhe de recm cezası uygulanmaz.

Bu konuda *Muhtasar*'da tüm şahitlere kazf cezası uygulanacağı hükmü yer almaktadır.¹⁸⁶ Hanefilerde bu konu ile ilgili bulunan hükümde, şüphe ile düşürülen cezalarda, hüküm uygulandıktan sonra ortaya çıkan engeller, hüküm verilmeden önce ortaya çıkmış hükmündedir.¹⁸⁷ Bu sebepten dolayı Hanefî mezhebinde Zeydiyye mezhebinden farklı olarak hüküm uygulanmadan önce şahitlerden dönen bir kişi dahi olsa tüm şahitlere kazf (iftira) haddi uygulanmaktadır.

¹⁸² Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 263.

¹⁸³ Kudûrî, a.yer.

¹⁸⁴ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 264.

¹⁸⁵ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 483.

¹⁸⁶ a.yer.

¹⁸⁷ Serahsî, *a.g.e.*, C. 9, s. 81.

Şahitlikte bulunup hüküm uygulandıktan sonra şahitliğinden dönen bir kişi hakkında, *Tecrîd*'de yer alan hüküm şu şekildedir:

“Had uygulandıktan sonra meşhûdun aleyhe uygulanan dayak yüzünden (celde) şahidin erş ödemesi lazım gelir. Şayet meşhûdun aleyh recm edilmişse kasten yapılmış şahitliklerde $\frac{1}{4}$ diyet ödenmesi gerekir. Eğer celde ve recm bir arada uygulanmış ise diyetin $\frac{1}{4}$ i vacib olur, çünkü erş diyete girer.”¹⁸⁸ Hemen ardından gelen diğer hüküm ise şöyledir:

“Şahitlikten dönen kişi hata ettiğini söylerse diyeti akilesi öder. Kasten yaptığını itiraf ederse öldürülür.”¹⁸⁹

Muhtasar'da da aynı şekilde recm cezası uygulandıktan sonra, kişinin şahitliğinden dönmesinden dolayı, kendisine kazf haddi uygulanır ve maktûlün $\frac{1}{4}$ diyetini öder.¹⁹⁰

Erş; yaralanan ve kesilen organlardan dolayı verilmesi gereken diyeti ifade etmektedir.¹⁹¹ Meşhûdun aleyh ise aleyhine şahadet edilen kişiye denir.¹⁹² Kâzifin meşhudun aleyhe aslı olmayan ithamlarda bulunması sonucunda meşhudun aleyhin durumuna bakılır; celde (sopa) cezası uygulanmış ise kâzifin erş ödemesi lazım gelir. Ancak recm edilmiş ise kâzifin mâhkumun diyetinin $\frac{1}{4}$ i öder, çünkü meşhudun aleyh'in ölümüne yalancı şahitlikte bulunarak dörtte bir sebep olmuştur.”¹⁹³

Hanefi mezhebinde iki had peş peşe uygulanmamaktadır. Ancak Zeydiyye mezhebinde recm ve celde cezalarının bir arada uygulandığı, yukarıda yer alan hükümde görülmektedir. Aşağıda Zeydiyye mezhebinde kişiye celde cezası uygulandıktan sonra şahitlerden birinin veya birkaçının şahitliklerinden dönmesi durumunda makzufun aleyhin durumuna bakılarak farklı hükümler uygulanır. Bu konuyu daha iyi anlaşılır kılmak için ilgili hükümler karşılaştırılmalı bir şekilde aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır. Aşağıda Zeydiyye mezhebinde yer alan hükümlere yer verildikten hemen sonra Hanefi mezhebindeki hükümlere de değinilmiştir. Hükümler şöyledir:

¹⁸⁸ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 264.

¹⁸⁹ a.yer.

¹⁹⁰ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 483.

¹⁹¹ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 125, Ali Şafak, “Erş”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1995, C. 11, ss. 307-8.

¹⁹² *a.g.e.*, s. 522.

¹⁹³ Kaplan, *a.g.t.*, s. 327.

1. Eğer celde cezası uygulandıktan sonra şahitler iddiasından dönerse kâziflerin (paylarına göre) erş¹⁹⁴ ödemeleri gerekir.¹⁹⁵ Bu durumda Hanefi mezhebinde henüz ceza tatbik edilmeden önce şahidin dönmesi recmi düşürür ve tüm şahitlere kazf cezası verilir.¹⁹⁶

2. Celde uygulanmadan sadece recm cezası verildikten sonra şahitler iddiasından dönerse ¼ diyet öder.¹⁹⁷ Hanefi mezhebinde şahitliğinden dönene kazf cezası ile recm edilen kişinin diyetinin dörtte biri ödettirilir.¹⁹⁸

3. Hem celde hem de recm uygulandıktan sonra şahitlerden biri dönerse ¼ diyet öder. Burada yukarıdaki hükümlerle aynı olmasının sebebi ise erşin diyetin içinde kabul edilmesidir.

4. Ceza uygulanmış ise ve şahit iddiasında hata ettiğini söylese ¼ diyet öder.¹⁹⁹

5. Ceza uygulandıktan sonra şahit kasden iftira attığını söylese öldürülür (kıyas olur).²⁰⁰

Hanefi mezhebinde had cezası uygulandıktan sonra dönen şahitler konusunda iki durumdan biri söz konusudur: Had cezası, ya sopa veya recmdir. Sopa olması durumunda kazfde bulunan kişiye görüş birliği ile iftira cezası verilir. Diğer şahitlere ceza uygulanmaz. Çünkü kanıt kesinleşmiş ve hüküm uygulama ile pekişmiştir. Dolayısıyla şahitlerden birinin sözünden dönmesi, ikrar etmesi nedeniyle, kendisi açısından şahitliğini geçersiz kılar. Bu sebeple ona kazfde bulunup zina iftirası atmış olur. Diğer şahitler açısından kesinleşmiş olan şahitlikleri ise geçersiz kılamaz. Bu nedenle onlara ceza uygulanmaz.²⁰¹ Zira had uygulandıktan sonra bir şahidin şahitliğinden dönmesi diğer şahitlerin yalan söylediği manasını taşımamaktadır. Bu sebeple; şahitliğinden dönen kişi önceki şahitliğini yalanlamış olduğu için döndüğü anda iftira atmış sayılmaktadır ve

¹⁹⁴ Bkz. Şafak, “a.g.m.”, ss. 307-8.

¹⁹⁵ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s.264.

¹⁹⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 483.

¹⁹⁷ Müeyyed-Billâh, a.yer.

¹⁹⁸ Kudûrî, a.yer.

¹⁹⁹ Müeyyed-Billâh, a.yer.

²⁰⁰ a.yer.

²⁰¹ Serahsî, *a.g.e.*, C. 9, s. 82.

kendisine diyetin dörtte biri tazmin ettirilir. Çünkü kişinin ölmesine dörtte bir oranında sebep olmuştur.²⁰²

Bazı durumlarda zinaya şahitlik tek, iki veya üç kişi ile olabilmektedir. Bu manada zina isnadında bulunup da dört şahit getiremeyen kişiler hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de “*Namuslu kadınlara zina isnad edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir*”²⁰³ âyeti ile sabittir.

Tecrîd'de yer alan hüküm ise şu şekildedir:

“Kişinin zina ettiğine dair biri şahitlikte bulunsa, ikinci kişi bunu inkâr etse, ya da iki kişi şahitlikte bulunsa üçüncü kişi inkâr etse veya üç kişi şahitlikte bulunup dördüncü kişi bunu inkâr etse, şahitlikte bulunan kimselere kazf haddi vacib olur. Meşhûdun aleyh'e (aleyhine şahadet edilen kişi) ve inkâr edene bir şey gerekmez.”²⁰⁴

Muhtasar'da ise zina şahitlerinin sayısı dörtten az ise kişilere kazf cezası verilir hükmü yer almaktadır.²⁰⁵

Yine zina suçunda şahitlik yapıp daha sonradan bu şahitliğinden recm veya celde cezası uygulandıktan sonra dönen kimse için *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“Had uygulandıktan sonra şahitliğinden dönen kimse için diyet veya had (öldürülmesi) vacib olur. Bu kimse zinada şahitlikte bulunup sonra dönen kimse gibidir.”²⁰⁶

Yukarıda geçen hüküm ile bu hükümler neredeyse birbirinin aynısıdır. Bu sebeple iki eserde zina iftirasında bulunan kimseye verilen cezalarında aynı olduğu tespit edilmiştir. Kişi hür ise 80 değnek, köle ise 40 değnektir. Zina iftirasında bulunan kişinin sonradan şahitliğinin kabul edilip edilemeyeceği farklılık taşımaktadır. Ancak o hükme kazf suçu ve cezası bölümünde yer verilmiştir.

²⁰² Abdülgani b. Tâlib el-Meydânî, *Muhtasar-ı Kudûrî Şerhi Lübâb Tercümesi*, ed. Hüseyin Okur, çev. Hüsamettin Vanlıoğlu vd., 1. b., İstanbul: Muallim Neşriyat, 2017, C. 2, s. 327.

²⁰³ Nisa, 4/4.

²⁰⁴ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 264.

²⁰⁵ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 483.

²⁰⁶ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 265.

Şahitlik yolu ile kadının zina ettiği sabit olup recm edilmesi ve daha sonradan kadınlar tarafından recm edilenin kontrol edilip bakire oluşunun tespiti ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şu şekildedir:

“Şahitler bir kadının zina ettiğine dair şahitlikte bulunsalar ve kadın recm edilse, sonra recm edilen kişi kadınlar tarafından kontrol edilip bakire olduğuna şahitlik etseler, zina ettiğini söyleyen şahitler ve imam için bir şey lazım gelmez. Aynı şekilde kadınların şahitlikleri mali tazminatlarda kabul edilmedikleri için erş ve kazf haddi uygulanmaz.”²⁰⁷

Muhtasar'da recm edilmiş kadının daha sonra kadınlar tarafından kontrol edilip bakire olmasının öğrenilmesi ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır.

Ancak Hanefilerde de recm edilen kadının daha sonra kontrol edilmesi sonucu bakire olduğu tespit edilse de, bu kadınların sözüne itibar edilerek tanıklardan diyet talep edilmez. Çünkü mali tazminatlarda, kadınların tanıklığı kabul edilmemektedir. Ancak recm edilen kişi erkek olup, cezanın tatbikinden sonra erkeğin cinsel organının olmadığı tespit edilse, erkek için devlet hazinesinden diyet ödenir. Zira zinayı ispatlayacak bir delil olmadığı için zinadan da bahsetmek mümkün değildir. Aynı zamanda recm edilen adamda, zinayı ispatlayacak bir delilin bulunmaması, hükmün gözle görülerek kesinlik sağlamasını gerektirmiştir. Ve bu sebeple hâkimden kaynaklanan hata yüzünden diyet gerekir. Recmedilecek kadının recmedilmeden önce kontrol edilmesiyle bakire olduğu tespit edilse, ortaya şüphe durumu girdiği için haddi düşürmektedir.²⁰⁸

Her iki mezhepte de zinadan dolayı recm edilen kadının, daha sonra kontrol edilip bakire olduğunun anlaşılması halinde bir şey lazım gelmediği hükümleri mevcuttur.

Kişinin zina ettiğini itiraf ettikten sonra bu itirafından dönen kişi ile ilgili hüküm, *Tecrîd*'de şu şekildedir:

“Tüm itirafından sonra kişi ikrarından dönerse, imam bu dönüşü kabul eder ve kendisine had uygulamaz.”²⁰⁹

²⁰⁷ a.yer.

²⁰⁸ Serahsî, *a.g.e.*, C. 9, s. 86.

²⁰⁹ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 266.

Muhtasar'da da ikrar ile sabit olan zina suçlarında, kişinin ikrarından dönmesi her türlü kabul edilmektedir.²¹⁰

Kişinin hâkimin yanında zina suçunu itiraf ettikten sonra had uygulandığı esnada veyahut öncesinde ikrarından dönmesi halinde serbest bırakılıp gitmesine izin verilmektedir. Bu hüküm her iki mezhepte de aynıdır. Nitekim yukarıda da verdiğimiz Mâiz b. Malik hadisinde Mâiz'in (a.s.) had esnasında kaçmaya çalışması, ardından onu yakalayıp recm etmeleri haberinin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşmasıyla "keşke bıraksaydınız belki tövbe eder de Allah onu affederdi"²¹¹ buyurması, bizlere bu konudaki uygulamaları göstermektedir.

1.2. Kazf Suçu Ve Cezası

Kazf sözlükte "bir şeyi atmak" anlamına gelmektedir. Fıkıhta ise "muhsan sıfatını taşıyan kimseye zina ithamında bulunmak veya kişinin nesebini reddetmek" şeklinde tanımlanmaktadır. Aslı olmayan ithamlarda bulunan kişiye kâzif, bu ithamlara maruz kalan kişiye makzûf, kazfte bulunmak için sarf edilen cümlelere makzûfün bih denilmektedir.²¹²

İslâm hukukunda kazf suçu hakkında iki ceza bulunmaktadır. Biri sopa cezasıdır, diğeri ise kazifte bulunan kişinin şahitliğinin kabul edilmemesidir.²¹³

Bu hususta Kur'ân-ı Kerîmde şöyle buyrulur: "*Namuslu kadınlara zina isnad edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir.*"²¹⁴

Bir kimseye zina isnad ederek iftirada bulunmuş kişinin şahitlik yetkisini yeniden elde etmesiyle ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

²¹⁰ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 481.

²¹¹ Müslim, "Hudûd", 22.

²¹² Hamza Aktan, "Kazf", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2002, C. 25, s. 148.

²¹³ Üdeh, *a.g.e.*, s. 655.

²¹⁴ Nûr,24/4.

“Kazf suçundan dolayı had uygulanan kimsenin şahitliği kabul edilmez, ancak tövbe ederse şahitliği geçerlidir.”²¹⁵

Konuyla alakalı *Muhtasar*'da yer alan hükümde ise kazfdan dolayı had uygulanmış bir kişiye tövbe etmiş olsa dahi, kendisinden şahitlik yetkisi düşürülmüştür.²¹⁶

Özetle, *Tecrîd*'de kâzife had uygulanmış ise kendisinden şahitlik yetkisi düşürülmektedir. Ancak kâzif bu hakka tövbe ederek yeniden sahip olabiliyorken, *Muhtasar*'da kâzif tövbe etse dahi şahitlik yetkisinin ebediyen yitirildiği tespit edilmiştir.

İffetli kişilerin şeref ve haysiyetlerinin koruma altına alınması maksadıyla Şârî bir ceza koymuştur. Böylece herkesin namus güvenliği korunmuş olmaktadır. Aksi halde kişi zina iftirasından çekinmeyecek ve herkesi zan altında bırakabilecektir. Belli belirsiz hareketlerde veya şüpheli vakıalarda fütursüzca sözler sarfederek zina suçlamasında bulunabilecektir. Bu durum toplumun geneline yayıldığında bir anarşi ile yüz yüze gelinecektir. Günümüzde bile, kişiler en ufak tatışmalarda istemsizce çıkan cümlelerde zina iftirasında bulunabilmekte ve masum bir şahsın haysiyetini ayaklar altına alabilmektedir. Allah (c.c), kazfi suç sayarak ve buna ağır bir ceza vererek insanın şerefini koruma altına almaktadır.

Kazfde bulunan bir kimseye uygulanması gereken hüküm *Tecrîd*'de şu şekildedir:

“Hür, müslüman, âkil-baliğ olan herhangi bir adam, âkil-baliğ olan birine iftira atarsa, makzûf (iftiraya uğrayan kişi) serbesttir, ya kâzifi affeder veyahut davayı imama nakleder. Konu imama nakledilirse suç şu şekillerde sabit olur: Kâzifin itirafıyla suç sabit olur veya makzûf (iftiraya uğrayan kişi) imama delilini sunar sonra imam kâzife iftira atmasının delilini sorar. Eğer delil getirirse imam, gerekli haddi makzûfa uygular. Kazife bir şey uygulanmaz. Ancak kazif yeterli delil sunamazsa had kendisine uygulanır. Hür ise 80 değnek, köle ise 40 değnek celde uygulanır.”²¹⁷

Muhtasar'da da aynı hüküm yer almaktadır.²¹⁸

²¹⁵ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 266.

²¹⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 489.

²¹⁷ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 266.

²¹⁸ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 487.

İslam'ın önemsemiş olduğu makâsıd-i dîniye (zarûrât-ı hamse/ dîniyye) yani beş ana prensip vardır. Bunlar; canın, aklın, dinin, neslin ve malın korunmasıdır. Böylesi hassas olan bir meselede asılsız ithamlarda bulunmak kişinin canına ve nesline kast etmek demektir. Bu sebeple cezanın hükmü elbette ağır olmalıdır. Nitekim asılsız ithamlarda bulunmak, kişinin ailesinin dağılmasına sebebiyet vermesiyle birlikte kişinin suçsuz yere öldürülmesine kadar yol açma ihtimallerini taşımaktadır. Bu sebeple böylesi çirkin fiillerin gerçekleşmesine sebebiyet veren kişilere uygulanması gereken ceza Kur'ân-ı Kerîm'de seksen değnek²¹⁹ olarak sabit olmuştur. Âyet-i Kerîme'den de anlaşılacağı üzere, kazife uygulanacak sopa miktarı belirli olup, hâkim tarafından artırılıp eksiltilemez veya başka bir ceza ile değiştirilemez.²²⁰

Zina ithamında bulunmada sözler önemlidir. Açıkça veya üstü kapalı kullanılan sözler hakkında *Tecrîd*'de yer alan hüküm şu şekildedir:

Kişinin açıkça veya kinaye yolu ile söylediği sözler arasında fark yoktur, “Ey zinakâr, sen onun çocuğu değilsin diyerek nesebini inkâr etmesi, ey ümmetin faili” gibi zina adıyla kinaye yoluyla söylenenler haddi gerektiren sözlerdir.²²¹ Asılsız söylenen sözlerin cezası her iki mezhepte de 80 değnektir.²²²

Yine ima ile söylenen sözler hakkında *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

Bir adam başka bir adama; “Ey fasık!”, “ey facir!” dese, kendisine onunla ne kast ettiği sorulur. Eğer zinayı kast ettiyse adama had uygulanır. Başka bir şeyi kast ettiyse te'dip edilir.²²³

Muhtasar'da yer alan hüküm ise şöyledir: “Müslümana zina haricinde kötü bir söz isnad eden kişiye ta'zîr cezası verilir.”²²⁴

Her iki eserde de kişinin zina dışında çirkin sözler sarf ederek, asılsız ithamlarda bulunması sebebiyle, sözün sahibine ta'zîr cezası uygulanmaktadır, çünkü bu sözler had kapsamında değerlendirilmemiştir.

²¹⁹ Nür,24/4.

²²⁰ Üdeh, a.g.e., s. 655.

²²¹ Müeyyed-Billâh, a.g.e., s. 267.

²²² Kudûrî, a.g.e., s. 487.

²²³ Müeyyed-Billâh, a.g.e., s. 267.

²²⁴ Kudûrî, a.g.e., s. 489.

Kocasıyla li'ân yapmış kadının çocuğuna annesi hakkında iftira ithamında bulunmanın hükmü *Tecrîd'de* şöyle yer almaktadır:

“Kendisiyle li'ân edilmiş bir kadının çocuğuna; “sen falanın çocuğu değilsin” dense, çocuğun annesinden dolayı kişiye had vacip olur. Aynı şekilde “sen kendisiyle li'ân yapılan kadının çocuğu değilsin” sözü, kişiye annesinin zina ettiğini söylemek demektir. Böyle bir zinanın da tespiti olamayacağından dolayı, bu söz için kişiye had vacip olur. Ancak kişinin “sen hükmen onun çocuğu değilsin” demek, kişiye haddi vacip kılmaz, çünkü burada zina ithamında bulunmuş olmaz.”²²⁵

Aynı konu ile ilgili *Muhtasar'da* kendisiyle li'ân yapılan kadına zina ithamında bulunan kişiye had uygulanmayacağı hükmü yer almaktadır.²²⁶

Liân sözlükte, yüce Allah'ın rahmetinden uzaklaşmak, kovmak manalarına gelmektedir. Fıkıhta ise erkeğin karısına zina isnadında bulunması veyahut karısının karnındaki bebeğin bir başkasına ait olduğunu iddia etmesi ve bu sebeple hâkimin huzurunda kocanın bu iddiasını yeminle tekrar etmesi, bunun üzerine kadının da kocasının yalan söylediğine ve kendisinin masum olduğuna dair hâkimin huzurunda yemin etmesine denir.²²⁷

Konuyla ilgili Kur'ân-ı Kerîmde şöyle buyrulur:

*“Eşlerine zina isnad edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir. Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır.”*²²⁸

Tecrîd'de kendisiyle li'ân yapılmış kadının çocuğuna, annesi hakkında zina isnadında bulunmak, haddi gerektirirken, hükmen onun çocuğu değilsin, demek haddi

²²⁵ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, ss. 269-70.

²²⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 233.

²²⁷ Mehmet Âkif Aydın, “Liân”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2003, C. 27, ss. 172-73.

²²⁸ Nûr,24/6-9.

gerektirmez. Çünkü orada kişinin ne kastettiği bilinmediğinden, zina ithamında bulunup bulunmamasında şüphe vardır.

Muhtasar'da yer alan hükme baktığımızda ise, kendisiyle li'ân yapılmış kadına zina isnadında bulunan kişiden bahsedilmektedir, ancak böyle bir kadının çocuğuna da annesi hakkında zina isnadında bulunan kişi için öngörülen hüküm değişmemektedir. Zira çocuğu hakkında kocası ile liân (lanetleşmiş) yapmış kadına iftira edene kazf haddi uygulanmaz, çünkü böyle bir kadının çocuğunun nesebi sabit değildir. Bu sebepten dolayı kadının da muhsan olma vasfı düşmüş hükmündedir.²²⁹

Yine zina isnadında bulunan kişi hakkında verilen hüküm *Tecrîd*'de şöyledir:

Kişi adama; “Ey zinakârların oğlu!” dese, makzufun annesinden dolayı adama had vacip olur. Ninesi de hayatta ise adama had vacib olur. Ninesi hayatta değilse velileri hâkime başvurarak had talep edebilirler. İmam da ninesinin ihsan sıfatı ve şartları taşıdığı durumuna göre hüküm verir.²³⁰

Muhtasar'da ise; annesi ölmüş ve muhsan olan kişinin nesebini inkâr eden kişiye karşı taraf davacı olduğunda sözü söyleyene had cezası uygulanmaktadır.²³¹

Namuslu bir kişinin vefat etmesi ileride kendisinin kötü sözlere maruz kalabileceği anlamına gelmemelidir. Ölmüş olsa dahi iffetli bir hayat sürmüş olduğu için muhsan sıfatı varlığını devam ettirmektedir. Bu sebepten dolayı kişinin nesebini inkâr etmek suretiyle onun üst soyuna/usulüne çirkin ithamlarda bulunmanın cezası iki eserde de haddi vacip kılmaktadır.

Kölelere sarf edilen asılsız sözlerle ilgili *Tecrîd*'de yer alan hükümler şu şekildedir:

“Kişi zimmî kadın veya zimmî erkeğe, erkek köle veya kadın köleye (cariye), erkek çocuğa veya kız çocuğa kazifte bulunursa kendisine had uygulanmaz, çünkü onlar muhsan sıfatını taşımazlar. Müdebber ve ümmü'l-veled de tüm hükümlerde köleler gibidir, çünkü hürriyetlerini gösterecek hiçbir tespit yoktur. Mükateb köle de efendisine ödemedede bulunmamış ise hükmü diğerleri gibidir. Aklî dengesi yerinde olmayan erkek

²²⁹ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Meydânî, *Lübâb*, C. 2, s. 350.

²³⁰ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 268.

²³¹ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 487.

veya kadına iftira atan kişi için had uygulanmaz, çünkü muhsan olmanın şartlarından biri de akıldır. Ancak bunların hepsi için ta'zîr gerekir.”²³²

Tecrîd'de yer alan hükme bakıldığı zaman zimmî, müdebber, ümmü'l-veled ve mükateb gibi çeşitli kölelere yer verilmiştir. Bu sebeple yukarıda geçen kölelerle ilgili kısa açıklama yapılmıştır. *Tecrîd*'de yer alan zimmî köle: “İslâm yurdunda eman altında yaşayan gayr-i müslim”²³³ kimselere denir ve bunlar için had uygulanmamaktadır. Hükümde zimmî ile köle erkek veya köle kız veya özgür çocuklardan da bahsedilmektedir. Bunlarda muhsan sıfatı olmadığından dolayı zina ithamında bulunanlara, had vacip olmamaktadır. Yine kişinin köle olan eşine zina ithamında bulunması *Tecrîd*'de 40 celde cezası ile cezalandırılmaktadır.²³⁴ Bu hüküm, “...Onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır”²³⁵ âyetine dayanmaktadır.

Muhtasar'da köle, cariye ve gayrimüslime zina isnad eden kişiye ta'zîr cezası verilmektedir.²³⁶ Hadler kıyas yolu ile ispat edilmediğinden, ta'zîr cezası verilmektedir. Ancak insanın haysiyetini yere sermek gibi had gerekecek türden bir suç olduğundan ta'zîrin en ağırı uygulanır.²³⁷

Mükâteb köle (mevlasıyla hürriyeti için antlaşma yapmış köle),²³⁸ efendisiyle hürriyeti için bir antlaşma yapmış ve bir miktar para ödemiş ise hüküm değişmektedir. Ancak henüz herhangi bir ödemede bulunmamış ise hükmü diğer kölelerin hükmü gibidir. *Kudûrî*'de köleler hakkında detaylı açıklamalar yapılmamakla birlikte, genel köle ifadesi kullanılmaktadır. Bu nedenle verilen hüküm hepsine şamildir ve ta'zîr cezası verilir.²³⁹

Kölelerle ilgili açıklamalara yukarıda yer verilmiştir. *Tecrîd*'de konu daha detaylı işlendiğinden eserdeki kölelerle ilgili ortak hükümlerin hepsine yer verilmiştir.

Ümmü'l-veledin oğluna zina isnadında bulunan kişi hakkında *Tecrîd*'deki hüküm şu şekilde verilmiştir:

²³² Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 267.

²³³ Erdoğan, *a.g.e.*, s. 621.

²³⁴ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 270.

²³⁵ Nûr,24/25.

²³⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 489.

²³⁷ Meydânî, *al-Lubâb*, C. 1-4, s. 590.

²³⁸ Erdoğan, *a.g.e.*, s.417

²³⁹ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 489.

Ümmü'l-veledin efendisi olmayan bir kimse ümmü'l-veledin oğluna “Ey zinakâr!” veya “Ey zinakârın oğlu” dese, kişiye had vacip olmaz, çünkü her ikisi de köle hükmündedir, kölelerde had yoktur.²⁴⁰

Muhtasar’da ise; bir köleye, cariyeye ve gayrimüslime zina isnad eden kişiye ta’zîr cezası verilir hükmü yer almaktadır.²⁴¹

Kölenin efendisi hakkında, dava talebinde bulunmasıyla ilgili *Tecrîd*’deki hüküm şu şekildedir: “Adam kölesine; ey zinakârın oğlu dese, kölenin annesi de hür olup ölmüş ise dava imama intikal etse de köle efendisi için bir had talebinde bulunamaz. Kölenin efendisi hakkındaki tüm tasarrufları bu yöndedir.”²⁴²

Muhtasar’da da aynı hüküm yer almaktadır; köle hürriyetine kavuşmuş olan annesi için zina isnadında bulunan efendisi hakkında davacı olamaz.²⁴³

Nasıl bir eşya sahibi hakkında hiçbir yetkiye sahip değil ise, köleler de efendilerinin malı hükmünde buldukları için, efendilerine karşı hiçbir yetkileri bulunmamaktadır. Bu sebepten dolayı İslâm, birçok Kur’ân âyetlerinde²⁴⁴ köle azadını yemin keffaretinde, keffaret seçeneklerinden biri kılmış, hürriyetlerine kavuşmaları için teşvik edici olmuştur.

1.3. İçki İçme Suçu Ve Cezası

Zarûrât-ı dîniyye olarak bilinen beş ana prensipten bir tanesi de aklın korunmasıdır. Halk dilinde, bütün kötülüklerin anası olarak tanımlanan içki, aklı örttüğü için kişinin tüm kötülükleri kolaylıkla işlemesine de sebep olabilmektedir. Bu nedenle içki, akılları etkileyen, ağızdan çıkan sözlere hâkim olamama veya sarhoşluğun vermiş olduğu hal ve hareketlerle çevreye veya kendine zarar vermesini sağlayan en büyük unsurdur. Kur’ân’da içkinin haram kılınmasıyla ilgili âyetler aşama aşama indirilmiştir. İlk indirilen âyet şöyledir:

²⁴⁰ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 269.

²⁴¹ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 489.

²⁴² Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 270.

²⁴³ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 487.

²⁴⁴ Bkz. Mâide,5/89.

“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.”²⁴⁵

İkinci indirilen âyet ise şöyledir:

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, yolcu olan müstesna olmak üzere, cünüp iken de gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın.”²⁴⁶

Üçüncü aşamada indirilen âyet ise şöyledir:

“Şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?”²⁴⁷

Yüce Allah insanların alışkın oldukları içkiyi bir anda yasaklama yerine tadrîcîlik yöntemiyle ve sağlam bir zeminin oturmasını sağlamak amacıyla peyder pey içki âyetlerini göndermiştir. Bu âyetlerde içki ile ilgili sekr ve hamr ifadesi geçmektedir. Âyetlerde geçen sekr ve hamr kelimelerinin neye delalet ettiği hususunda mezhepler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Müfessirlerin çoğuna göre âyette buyrulan “seker” kelimesine “sarhoşluk meydana getiren içki veya şarap” olarak değerlendirilmişse de, Hanefilere göre Mâide sûresi 90. âyetinde; “ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz,” buyrulan hamr (şarap) kelimesiyle yalnızca şarab anlaşılmalı, şarab içen kişilere şarap içme (şürb) suçu ve cezasını zorunlu kılacak olan şürb haddi olarak isimlendirilen hadd uygulanmıştır. Ayrıca şarap dışındaki içki çeşitlerinin tüketilmesiyle sarhoş olan kişiye uygulanan suça sarhoşluk (sükr) suçu ve cezası uygulanıp sükr haddi olarak isimlendirilmiştir. Kısaca Hanefilere göre şarap ve başka içki türlerinin tüketimi haram kılınmıştır, içen kişilere had uygulanmaktadır. Bunun

²⁴⁵ Bakara,2/219.

²⁴⁶ Nisâ,4/43.

²⁴⁷ Mâide,5/39.

dışında kalan içki türlerinin içilmesi sarhoş etmeyecek miktarda ise ta'zîr kapsamında değerlendirilerek, sarhoş olacak miktarda tüketilmediği takdirde haddi gerektirmez.²⁴⁸

İçkinin haram kılınışı Kur'ân ile yasaklanmıştır. Ancak içki içmenin suçu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti ile sabitlenmiş, kırk celde iken Hz. Ömer zamanında esas alınan sahâbe icmâına göre seksen celdeye yükseltilmiştir.²⁴⁹

Tecrîd'de içki haddi, kazif haddi bölümünde yer almıştır ve üç madde şeklinde konuya değinilmiştir. Bu üç maddede bulunan ortak hükümlere bu bölümde yer verilmiştir. *Muhtasar*'da ise içki içme suçu ve cezası yeni bir başlık ile anlatılmıştır.

İçki içen kişiye uygulanması gereken had ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“İçki içen kimseye haddi kazif bölümündeki gibi hüküm uygulanır.”²⁵⁰

Görüldüğü üzere içki haddi, kazf haddinde yer alan hüküm ile mukayese edilmektedir. Bu sebeple kazf bölümünde yer alan hükme tekrar yer verilmiştir; hür, müslüman, akıl-baliğ olan herhangi bir adam, akıl-baliğ olan birine iftira atarsa, makzûf (iftiraya uğrayan kişi) serbesttir, ya kazifi affeder veyahut davayı imama nakleder. Konu imama nakledilirse suç şu şekillerde sabit olur; Kâzifin itirafıyla suç sabit olur veya makzûf (iftiraya uğrayan kişi) imama delilini sunar. İmam kaziften delil talep eder, eğer delil getirirse imam gerekli haddi makzûfa uygular. Kâzife birşey uygulanmaz. Ancak kâzif yeterli delil sunamazsa had kendisine uygulanır. Hür ise 80 değnek, köle ise 40 değnek celde uygulanır.²⁵¹

Yer verdiğimiz bu hükümden de anlaşıldığı üzere, suçun sabit olabilmesi için, ya içki içen kişinin kendisi itiraf etmesiyle, ya delil yani bizzat içki içerken veya içtikten sonra kokusu henüz üzerinde iken, ya da şahitlerin kişinin içki içtiğine dair şahitlikte bulunmalarıyla suç sabit olup kişiye had cezası verilir.

²⁴⁸ Mustafa Baktır, “İçki”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2000, C. 21, ss. 258-59; Türcan, Yerlikaya, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 530.

²⁴⁹ Türcan, Yerlikaya, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 530.

²⁵⁰ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 270.

²⁵¹ *a.g.e.*, s. 266.

Bu konuyla alakalı *Muhtasar*'da yer alan hükümler de *Tecrîd*'deki gibi olup içki içen hüre seksen, köleye ise kırk değnek vurulmaktadır.²⁵² Bu sebeple yer verilen iki eserdeki hükümler mukayese edildiğinde, suçların tespit edilişi ve cezanın uygulanışının iki mezhepte de aynı olduğu görülmektedir.

Zeydiyye mezhebi ile Hanefi mezhebinde bu konu ile ilgili farklı hükümler incelediğimiz kitaplarda görülememiştir.

1.4. Hırsızlık Suçu Ve Cezası

Hırsızlık ile ilgili birçok tanım yapılmış ise de genel olarak hırsızlık eylemi, “bir başkasına ait olan bir malın, mülk edinme kastıyla korunduğu veya muhafaza edildiği yerden gizlice alınmasıdır,” şeklinde tanımlanmaktadır. Suçun tanımındaki ana unsur, malın gizlice alınmasını teşkil etmektedir.²⁵³

Hırsız sözlükte “bir şeyin korunduğu yer” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise insanların mallarını korumak için ev, dükkân, çadır gibi yaptıkları yerler kastedilmektedir. Zeydî mezhebinde de Hanefi mezhebinde olduğu gibi “hırsz'ın” kapalı bir yer olması gerekli görülmüştür. Bunun dışında ilaveten dışarıdakinin içeriye girmesine engel olacak ve içeriyi göstermeyecek şekilde etrafının güvenliğinin sağlanması için çevrili olması şartını ileri sürmüşlerdir.²⁵⁴

Yüce Allah (c.c.) Kur'ân'da hırsızlık suçunun cezası için şöyle buyurmuştur: “*Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.*”²⁵⁵

Hırsızlık suçunun oluşmasında birinci şart failin suç işleme kastını taşımasıdır. Hırsızın, bu eylemi bilinçli ve isteyerek gerçekleştirmesi, yani başkasına ait olduğunu bildiği bir malı sahiplenme maksadıyla almış olması şartı aranmaktadır. Failin kastının hukuken geçerliliği için de ceza ehliyetine sahip, yani akıllı ve buluğa ermiş bir kimse olması gerekir. Ayrıca çalınan malın eylem esnasında başkasına ait olması şartı aranırken, bu malın kısa zamanda sebze, et gibi bozulmaya müsait bir cinsten olmaması gerekir.

²⁵² Kudûrî, *a.g.e.*, s. 485.

²⁵³ Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1998, C. 17, s. 385.

²⁵⁴ Bardakoğlu, “Hırsızlık”, s. 387.

²⁵⁵ Mâide,5/38.

Hırsızlık suçunun oluşması için malın bulunduğu yerden gizlice alınması şartı yani yukarıda da açıklama yaptığımız üzere malın muhafaza edildiği hırz'dan gizlice çıkarılmış olması gerekir. Son olarak hırsızlık fiilinin tam manasıyla gerçekleşmiş olması için, malın mağdurun mülkünün sınırları dışına çıkarılması, çalınan malın nisap miktarı değerinde olması, ayrıca malın hırsızın zimmetine geçmiş olması gibi şartlar aranmaktadır.²⁵⁶

Hırsızlık suçunun haddi gerektirmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu şartlar; kişinin gizlice alma eylemini uygulamış olması, aynı zamanda malı hırzdan yani muhafaza edildiği yerden çıkarmasıyla birlikte mal sahibinin bölgesinden uzaklaşmış olup, malı zimmetine geçirmiş olması gerekmektedir. Kişinin evi, dükkânı, iş yeri, çadırı gibi genellikle korunma amacıyla yaptıkları her şey hırz kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.²⁵⁷

Haddi gerektiren hırsızlık, on dirhem veya o kıymeti bulan nisap miktarının çalınmasıdır. Ancak iki mezhepte de yer verilen hükümlerde farklılıklar bulunmaktadır. *Tecrîd*'de hırsızlığa karışmış tüm hırsızların çalmış oldukları mal nisap miktarında ise, her birine el kesme haddinin uygulanması hükmü yer alırken, *Muhtasar*'da, çalınan malın hırsızlığı yapan her kişiye nisap miktarı düşecek kadar olması gerektiği hükmü yer almaktadır.

Tecrîd'deki hüküm ise şöyledir: “Akıl baliğ birinin hırz altındaki (koruma altındaki bir yer) dan on dirhem veya onun kıymetinde bir şeyi çalması, kişiye el kesme haddini vacip kılar.”²⁵⁸

Muhtasar'daki hükümde ise aklî dengesi yerinde olup bâliğ olan bir kişinin malı hırzdan çalmış olması durumunda ona el kesme haddi uygulanmaktadır.²⁵⁹

Akıl baliğ olan bir kişinin on dirhem veya o değerinde bir malı hırz dan çıkartarak çalması durumunda hırsızın elinin kesileceği hükmünde Zeydiyye mezhebi ve Hanefi mezhebi ittifak halindedirler.²⁶⁰

²⁵⁶ Bkz. Üdeh, *a.g.e.*, s. 606., Bardakoğlu, “Hırsızlık”, ss. 384-96, Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 19. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016, C. 2, s. 207.

²⁵⁷ Bardakoğlu, “a.g.m.”, s. 386.

²⁵⁸ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 270.

²⁵⁹ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 491.

²⁶⁰ Üdeh, *a.g.e.*, s. 653.

Yine haddin vacip olabilmesi için Hanefî ve Zeydîye mezhepleri çalınan malın miktarında hem fikir olup 1 dinar (4,25 gr. altın) ya da buna denk bir değeri ifade eden 10 dirhem (yaklaşık 30 gr. gümüş) hususunda ittifak etmişlerdir. Bu miktardan az olan malların çalınması durumunda ta'zîr cezası uygulanmaktadır. Konuyla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) “El, ancak kalkanın kıymetine denk bir miktardaki hırsızlıkta kesilir.”²⁶¹ Başka bir rivayette de, “el, 1 dinar veya 10 dirhem miktarı olan hırsızlıkta kesilir,”²⁶² buyurmuştur.

Hırsızlık suçunun tespit edilişi ikrar ve iki şahit ile olmaktadır. İlgili hüküm *Tecrîd*'de şu şekilde geçmektedir:

“Suç hırsızın imamın yanında iki defa olmak üzere çaldığını itiraf etmesiyle veya iki şahidin şahitliği ile sabit olur. Suçun ispatında şahidin şahitliği ile iki şahidin şahitlik etmesi arasında fark yoktur. (Şahitlerde ihtilaf yok) Ancak ikrar konusunda ihtilaf vardır.”²⁶³

Muhtasar da ise “hırsızın çaldığını bir defa ikrar etmesi veya iki şahidin çaldığına dair şahitlikte bulunması durumunda had kesinleşir” hükmü yer almaktadır.²⁶⁴

Hırsızlık yapan kişinin suçunun tespiti ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hükümde, hırsızın imamın yanında iki defa olmak kaydıyla hırsızlık ettiğini itiraf etmesiyle sabit olmaktadır.²⁶⁵ *Muhtasar*'da ise hırsızın bir defa itiraf etmesiyle suç sabitleşir.²⁶⁶ Özetle, Zeydiyye mezhebinde hırsızlık yapan kişinin iki defa olmak üzere hırsızlık yaptığını ikrar etmesi durumunda suç sabitleşirken *Muhtasar*'da kişinin bir kez itiraf etmesiyle suç kesinleşmektedir.

Hırsızın çalmış olduğu malı tazmin etmesi ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

²⁶¹ Buhârî, “Hudûd”,13; Müslim, “Hudûd”, 5; Şevkânî, VII, 140.

²⁶² Ebû Davûd, “Hudûd”,12; Tirmizî, “Hudûd”,16.

²⁶³ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, ss. 270-71.

²⁶⁴ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 491.

²⁶⁵ Müeyyed-Billâh, *a.yer.*

²⁶⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 234.

“İmamın kişinin ikrarını ve yapılan şahitliği tespit etmesi gerekir. El kesme haddini düşürecek bir şey bulursa haddi uygulamaz. Hırsıza çalmış olduğu malı tazmin ettirir.”²⁶⁷

Muhtasar'da ise hırsızın çaldığı eşya mevcut ise iade edilir. Telef olmuşsa tazmin etmesi gerekmez.²⁶⁸ Zeydiyye mezhebinde hırsız çaldığı malı tazmin etmekle mükelleftir. Hanefi mezhebinde ise tazminât ile el kesme iki ayrı ceza sayılacağından bir arada uygulanmaz, birleşmez.²⁶⁹ Bu sebepten dolayı hırsıza had uygulanacağı için sonrasında tazminle yükümlü değildir.

Kalabalık bir grup halinde hırzdan mal çıkarıp hırsızlık eden kişiler hakkında *Tecrîd*'de yer alan hükümler şöyledir:

1. “Bir topluluk birleşerek kıymeti on dirhem olan bir malı hırzdan çıkartarak hırsızlık yapsalar, hepsinin eli kesilir.”²⁷⁰
2. “Bir topluluk birleşerek hırsızlık yapsa, bir kısmı eşyaları paketleyip diğer gruba uzatsa, onlar da hırzdan eşyaları çıkartsa, sadece hırzdan eşyaları çıkaran kişilere el kesme haddi uygulanır, geri kalanlara ta'zîr cezası verilir.”²⁷¹

Zeydîlerde, toplu halde yapılan bu gibi hırsızlıklarda, ilk hükümde çalınan toplam malın 10 dirhem olması halinde hırzdan çıkartan kişilere had cezası uygulanmaktadır. İkinci hükümde ise sadece malı hırzdan çıkaran kişilere had uygulanmaktadır.

Hanefîlerde ise hırsızlığa bulaşmış tüm kişilere el kesme haddi uygulanmaktadır.²⁷²

Hırsızların bir araya gelerek malı hırzdan çıkaran kişiler ile dışarıda bekleyen kişiler arasında bulunan hüküm farklılığıyla alakalı *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“İki adam hırsızlık yapmak için bir araya gelse, adamlardan biri içeri girip diğeri kapıda beklese, içeride olan adam eşyalarla birlikte dışarıya çıkarsa içeride bulunan adama el kesme haddi uygulanır, dışarıdaki adama ta'zîr cezası verilir. Dışarıda bulunan adam içerdeki adama elini uzatsa ve içerideki adam da evden çaldığı eşyaları kapıdan uzatsa, adam eşyaları alsın, dışarıda bulunan adama had, içeride olan kişiye ta'zîr cezası

²⁶⁷ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 271.

²⁶⁸ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 495.

²⁶⁹ Tazminât (çalınan malın kıymetini ödeme) ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Üdeh, *a.g.e.*, s. 655.

²⁷⁰ Müeyyed-Billâh, *a.yer.*

²⁷¹ *a.yer.*

²⁷² Kudûrî, *a.g.e.*, s. 493.

verilir. Hırsızlardan biri eve girip eşyaları paketleyip kapının girişine koysa, dışarıda bulunan ve içeride olan kişi eşyaların bir ucundan tutup dışarıya çıkarsalar, bu durumda her ikisi için de had cezası uygulanır. Kişinin çaldığı eşyaları kapıdan çıkarması, duvardan atması veya duvarda bir delik açarak oradan çıkarması arasında bir fark yoktur, tüm bunlar için kişiye had vacip olur.”²⁷³

Muhtasar’da ise, evin duvarını delerek içeri giren ve malı alan hırsızın çaldığı malı, evin dışında bulunan diğer hırsız uzanıp alsa ikisinin de eli kesilmez. Ancak malı yola atarak çıkıp alsa eli kesilir. Eşeğe yükleyip malı çıkarması durumunda da aynı hüküm geçerlidir.²⁷⁴ Bir başka hükümde ise, kişi evin duvarını delerek eliyle bir şey alsa eli kesilmez,²⁷⁵ hükmü yer almaktadır.

Zeydiyye mezhebinde içeri girip çaldığı malı dışarıda bekleyen kişiye uzatması halinde, içerdekine ta’zîr dışarıdan elini uzatıp malı teslim alana ise had verilmektedir. Aynı hüküm Hanefi mezhebinde de vardır; ancak orada içeride ve dışarıda bulunanlara had değil ta’zîr cezası uygulanmaktadır.

Hırsızlık yapan kişinin cezasıyla ilgili hüküm yukarıda belirtilmişti. Ancak elinin kesilmesi hırsızın bu fiilde caydıracak ağır bir cezadır. Mezhepler hırsızın elinin nasıl kesilmesi gerektiği konusunda görüşler belirtmişlerdir. İlk kez hırsızlık yapan kişinin elinin kesilmesi ile ilgili *Tecrîd*’de yer alan hüküm şu şekildedir:

“İmam hırsızın sağ elini bilekten keser. Bu konuda ümmet arasında ihtilaf yoktur.”²⁷⁶

Muhtasar’a göre hırsızın sağ eli bilekten kesilir.²⁷⁷ İki mezhepte de ilk defa hırsızlık fiili işleyen kişinin sağ elinin bilekten kesileceği söylenmektedir.

İkinci kez ve daha fazla hırsızlık yapan kişinin cezası *Tecrîd*’de şu şekildedir:

²⁷³ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 272.

²⁷⁴ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 493.

²⁷⁵ a.yer.

²⁷⁶ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 271.

²⁷⁷ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 493.

“İkinci kez hırsızlık yapan kişinin suçu imamın yanında sabit olursa, sol ayağı bilekten kesilir. Üçüncü kez hırsızlık yapan kişiyi imam tövbe edinceye kadar hapseder. Sol eli ve sağ ayağı kesilmez.”²⁷⁸

Yine *Muhtasar*'da da, Zeydiyye mezhebindeki gibi aynı hüküm yer almaktadır.²⁷⁹ Şöyle ki, her iki eserde de ikinci kez hırsızlık yapan kişinin sol ayağı bilekten kesilmektedir. İlk defa hırsızlık yapanın sağ eli kesildikten sonra ikinci defa yapması durumunda sol ayağı kesilmektedir. Tüm bu cezalara rağmen kişi uslanmayıp üçüncü kez hırsızlık yapması halinde hiçbir uzvu kesilmeyip hapsedirilir ve bu kötü huyunu terk edip tövbe edinceye kadar hapiste bekletileceği söylenmektedir.

Hırsızın ellerinde kusur olduğu halde hırsızlık yapan kişinin durumu hakkında *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“Parmakları kesik olan adam hırsızlık yaparsa geri kalan eli bilek kemiğinden kesilir.”²⁸⁰

Muhtasar'da ise; hırsızlık yapan kişinin sol eli felçli veya kesikse sağ eli kesilmez.²⁸¹

Tecrîd'de parmakları kesik olan kişinin ceza olarak elinin kesileceği söylenmekte ancak *Muhtasar*'da elin kesilmeyeceği ifade edilmektedir. Bu durumda hükümlerin verilisinde; Zeydiyye mezhebinde hırsızlık suçunu elin vaziyetinden daha fazla önem arzettiği, Hanefi mezhebinde ise istenenden daha fazla zarar verme ihtimalin göz önünde tutulmasından kaynaklanmış olabilmektedir.

Çocuğun veya akli selim olmayan kişiye hırsızlık yaptırmanın had gerektirmediği *Tecrîd*'de şöyle geçmektedir:

“Kişi yanında bir çocuk ve akli dengesi yerinde olmayan iki kişiyle birlikte bir eve girse, çaldığı eşyaları çocuk veya akli dengesi yerinde olmayan kişiye verse, dışarıda eşyaları onlardan alsa, bu durumda kimseye had cezası uygulanmaz.”²⁸²

²⁷⁸ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 271.

²⁷⁹ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 493.

²⁸⁰ Müeyyed-Billâh, *a.yer.*

²⁸¹ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 495.

²⁸² Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 272.

Muhtasar'da da hırsızlık haddinin vücubiyeti için kişide akıl sağlığı ile baliğ olma şartları aranmaktadır.²⁸³ Bu nedenle çocuk veya akli dengesi yerinde olmayan kişinin malı hırzdan çıkartıp alması durumu her iki mezhepte de had gerektirmemektedir. Çünkü çocuk baliğ olmadığından bilmeden yaptığı bir suçtan dolayı yargılanamaz. Suçun suç sayılabilmesi için kastı olması şarttır ki bir çocuğun veya akli dengesi olmayan kişinin suç kastı taşıdığını düşünmemiz pek sağlıklı olmayacaktır.

Hırsızın malı hırzdan çıkarması ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“Hırsız eşyaları paketlemiş olarak alsa, hırzdan çıkarmasa, kişiye had vacip olmaz. Hırsız eşyaları hırzdan çıkarıp sonra tekrar geri koysa had vacip olur.”²⁸⁴

Muhtasar'da ise, hırsız malı hırzdan çıkartarak aldığı zaman had gerekmektedir. Ancak hırzdan çıkarttığı malı evin dışında bulunan başka biri uzanarak alsa o zaman her ikisine de had uygulanmamaktadır.²⁸⁵

Kişiye el kesme haddinin vacip olabilmesi için, malı hırzdan çıkarmış olma şartı vardır. Aksi takdirde her iki mezhepte de had uygulanmaz.

Hırsızın mahkemeye müracaattan önce affedilmesiyle ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“Çalınan malın sahibi ve şahitler davanın imama intikalinden önce hırsız affederlerse, kişiye had uygulanmaz. Ancak imama intikal etmiş davanın iptali mümkün değildir.”²⁸⁶

Yine aynı konuyla ilgili *Muhtasar*'da, malı çalınan kişi davacı olmadığı müddetçe kişiye had uygulanmamaktadır.²⁸⁷

Malı çalınan kişi dilerse hırsız affedebilir. Nitekim İslam'da affetmek birçok âyette, “*Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz (bilin ki), Allah da çok affedicidir, her şeye hakkıyla gücü yetendir*”²⁸⁸ teşvik edilmiştir. Ancak malı

²⁸³ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 491.

²⁸⁴ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 272.

²⁸⁵ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 493.

²⁸⁶ Müeyyed-Billâh, a.yer.

²⁸⁷ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 495.

²⁸⁸ Nisâ, 4/149.

çalınan kişi hırsızdan davacı olsa artık affetme yetkisi düşer ve dava hâkimin hükmüne intikal etmiştir.

Kölenin, efendisinin malından veya efendisinin ortağından çaldığı mal hakkındaki hüküm *Tecrîd*'de şöyledir:

“Köle efendisinden had gerektirecek miktarda bir mal çalsa, kölenin elinin kesilmesi lazım gelmez. Köle efendisinin ortağından haddi gerektirecek miktarda bir mal çalsa köleye had uygulanmaz. Kişinin yanında çalıntı mallar bulursa, kişi çaldığını reddetse kişiye had gerekmez. Kişi bu çalıntı malları kullanmış ise tazminle yükümlüdür aynı şekilde hırsız ihlal eden kişiye de had uygulanır.”²⁸⁹

Muhtasar'da bu konuyla ilgili hükümler şöyledir:

Köle, efendisinden, efendisinin hanımından veya hanımefendisinin kocasından mal çaldığı durumlarda eli kesilmez. Yine efendinin mükâtep kölesinden çaldığı mal sebebiyle de eli kesilmez.²⁹⁰

Efendisinin malını çalan kölenin, elinin kesilmemesinin sebebi şöyle açıklanmıştır:

Hırsızlık suçunun oluşması için, suçun unsurlarının bulunması gerekmektedir. Suçun unsurlarından biri, malın koruma altında olması ve gizlice alınmasıdır. Ancak köle de efendisinin bir malı hükmündedir, o da efendisinin diğer kıymetli eşyaları arasındadır. Bu sebeple köle, efendisinden aldığı malı gizlice almayı, zaten ulaşması yasaklanmadığı yerden almış olmaktadır.

Muhtasar'da yer alan bir başka hükümde ise, hırsız, çalmış olduğu malın, şahidi olmadığı halde kendisine ait olduğunu iddia etmesi halinde, el kesme cezası düşmektedir.²⁹¹

Muhtasar'da birden fazla hüküm yer almaktadır. Bunlar:

Kölenin efendisinden çaldığı bir malın hükmü veya efendisinin ortağından çaldığı malın hükmü ve son olarak da köle değil de herhangi bir kişinin yanında çalıntı bir mal buldurmuş olmasının hükmüdür. *Tecrîd*'de bu üç konu bir mesele de yer almaktadır.

²⁸⁹ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 273.

²⁹⁰ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 493.

²⁹¹ *a.g.e.*, s. 495.

Ancak *Muhtasar*'da bu hükümlerin, bir mesele de değil de ayrı ayrı meselelerde yer aldığını görmekteyiz. Nitekim sonuç itibariyle her iki mezhepte de hükümlerdeki failer aynı olmamakla birlikte, kölenin efendisinden veya efendisine yakın olan kişilerden çaldığı mal sebebiyle kölenin elinin kesilmemesidir.

Dolandırıcılar ve onun gibiler hakkındaki hüküm *Tecrîd*'de şu şekildedir:

“Hain (Kendisine emanet edilen mala hıyanet eden), yan kesici ve dolandırıcılar için had uygulanmaz.”²⁹²

Muhtasar'da da yankesici'lerin, emanete hıyanet edenlerin, kefen soyucuların ve gaspçıların eli kesilmez hükmü yer almaktadır.²⁹³ Bu konuda, kefen soyucular dışındaki diğer hükümler iki mezhepte aynıdır.

Kefen soyuculuğu (Nebbâşlık) ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir: “Soyguncu kabri kazsa, ölünün kefenlerini çıkarsa kıymeti 10 dirhem miktarında ise had gerekir.”²⁹⁴

Muhtasar'da ise kefen soyucunun işlemiş olduğu hırsızlık sebebiyle eli kesilmemektedir.²⁹⁵

Tecrîd de ise çalınan kefenin kıymetinin asgari sınırı 10 dirhem dir. *Muhtasar*'da böyle bir ayrıntıya yer verilmeyip elin kesilmemesi hükmü yer almaktadır. Hanefi mezhebinde el kesme haddinin vacibiyeti için ortada faydalanabilecek bir malın bulunması gerekir, kefenin ise mal sayılmasında bir eksiklik vardır. Bir diğer eksiklik ise, ölünün malı olamayacağından, çalınan kefenin kimin malı olduğu problemidir.²⁹⁶ Bu gibi sebeplerden dolayı *Muhtasar*'da kefen soyuculuğu yapan kişiye had uygulanmaz.

Büyük ve küçük kölelerin kaçırılması ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir: “Küçük kölenin hırzdan çalınması el kesmeyi gerektirir. Büyük bir köleyi kendi rızasıyla çalan kimse için had gerekmez, ancak köleyi rızası olmadan çalanlar için had gerekir.”²⁹⁷

²⁹² Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 273.

²⁹³ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 493.

²⁹⁴ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 273.

²⁹⁵ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 493.

²⁹⁶ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. *a.g.e.*, s. 672.

²⁹⁷ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 274.

Muhtasar'da ise, baliğ olmuş kölenin çalınmasına had uygulanmayacağı ifade edilmektedir.²⁹⁸

Ergenlik çağına girmemiş küçük olan bir kölenin kaçırılması ile ilgili yer alan hüküm her iki eserde de ortaktır, bunları kaçırın için had gerekir. Ancak büyük kölenin kaçırılması ile ilgili *Tecrîd*'de verilen hükümde kölenin rızasının olup olmamasına bakılmaktadır. Büyük kölenin kendi rızası var ise o zaman *Muhtasar*'da geçen hüküm gibi kişinin eli kesilmez. Ancak kölenin kendi rızası yok ise her ne kadar kendini ifade edecek kadar büyük de olsa rızasız şekilde kaçırıldığında kişiye had uygulanmaktadır.

Küçük kölenin hırz yani koruma altında bulunduğu yerden kaçırılması ile ilgili hüküm *Tecrîd*'de şöyledir:

“Küçük kölenin hırzdan çalınması el kesmeyi gerektirir.”²⁹⁹

Muhtasar'da da aynı hüküm yer almaktadır.³⁰⁰ Küçük kölenin sahibine ait olduğu yerden çalınması durumunda her iki mezhepte had cezası gerekli görülmüştür.

Hürlerin kaçırılması ise Zeydiyye mezhebine göre haddi gerektirmez. Bu ifade *Tecrîd*'de şöyle geçmektedir:

“Hür kimsenin kaçırılması haddi gerektirmez. Bir kısım kimselere göre gerektirir.”³⁰¹

Muhtasar'da ise, hür bir çocuğun, üzerinde kıymetli eşyası dahi olsa, kaçırılması durumunda el kesme haddinin uygulanmayacağı ifade edilmektedir.³⁰²

Hür kişiden maksat akli dengesi yerinde olup bulüğ çağına erişmiş kişidir. Bundan dolayı kendi rızasıyla gitme ihtimali çok büyük bir olasılık taşımaktadır. Şüphenin bulunduğu yerlerde had cezaları düşeceği için özgür kimsenin çalınmasında kendi rızasının olup olmamasını tespit edinceye kadar kişiye had vacip olmaz. Her iki mezhepte hükümler aynıdır.

²⁹⁸ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 491.

²⁹⁹ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 274.

³⁰⁰ Kudûrî, a.yer.

³⁰¹ Müeyyed-Billâh, a.yer.

³⁰² Kudûrî, a.yer.

Ağaçtan meyve veya meyve gibi ürünlerin çalınmasıyla ilgili hüküm *Tecrîd*'de şu şekildedir:

“Kişi ağaçtan meyve veya biçilmemiş ekinlerin tohumlarını çalsa had gerekmez, hırzdan çıkarmış olsa dahi durum böyledir. Aynı şekilde ağacı veya dalını kesmek de haddi gerektirmez.”³⁰³

Muhtasar'da da geçtiği gibi Hanefî mezhebinde kısa sürede bozulan şeylerin çalınması kişiye haddi gerekli kılmamaktadır.³⁰⁴

Kuşların hırzdan çalınması ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“Kuşların hırzdan çalınması haddi gerektirir. İster kuşun kanadı kırık olsun veya olmasın hüküm aynıdır.”³⁰⁵

Yine aynı konu ile ilgili *Muhtasar*'da yer alan hükümde ise, kuş ve av hayvanı gibi ülke sınırları içinde mübah olarak bulunan malî değeri düşük şeylerin çalınması el kesmeyi gerektirmemektedir.³⁰⁶

Tecrîd'de koruma altında olan bir yerden çalınan kuştan bahsedilmektir. Ancak *Muhtasar*'da böyle bir ayrıntıdan bahsedilmemekle birlikte, çalınan bir kuş için malî değeri düşük olmasından dolayı had gerekmediği bildirilmektedir.

Hırsızlık, bazen eşkıyalıkla birlikte bulunabildiği için, bu başlık altındaki hükümler arasında eşkıyalık ile ilgili hükümlere de yer verilmektedir.

Şehirde yol kesip hırsızlık yapan kişi hakkında *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir:

“Eşkîya, silah taşıyan, müslümanları korkutan ve insanların yolunu kesmeyi azmeden kimse olup, cezası sürgündür.”³⁰⁷

Tecrîd'de eşkıyanın kim olduğu anlatıldıktan sonra cezasının sürgün olduğu hükmü yer alırken, *Muhtasar*'da eşkıyanın her birine on dirhem veya bu değerde kişi başına

³⁰³ Müeyyed-Billâh, a.yer.

³⁰⁴ Kudûrî, a.yer.

³⁰⁵ Müeyyed-Billâh, a.yer.

³⁰⁶ Kudûrî, a.yer.

³⁰⁷ Müeyyed-Billâh, a.g.e., s. 275.

düŖecek kadar malların çalınması neticesinde her birinin elleri ve ayakları çaprazlama kesilir hükmü yer almaktadır.³⁰⁸

Yine iki eserde bulunan bir başka fark ise eşkıyalık hükmünün, *Muhtasar*'da "Hırsızlık suçu ve cezası" konusunda yer alması, *Tecrîd*'de ise, irtidat haddi bâbında "haddü'l-muharip" başlığı ile bir alt başlık olarak konuya giriş yapılmış olmasıdır.

Umuma açık olan bölgelerin kullanımı ve bunlardan faydalanmak serbesttir. Nitekim ormanlarda bulunan odunlar, denizlerdeki balıklar, gökte uçuşan kuşlar ve benzerleri kimsenin mâliki bulunmayan, kullanımı mübah olan mallardır. Bu sebeple insanların bunlardan faydalanması da helaldir. Taze meyve ve bunun gibi hemen bozulmaya meyilli olan şeylerin çalınması, kişiye haddi vacip kılmaz, nitekim kısa süre dayanıklı olan şeyler için hüküm böyledir.³⁰⁹

1.5. Yol Kesme Suçu Ve Cezası

Klasik literatürdeki adı hırâbe veya kat'ü't-tarîk ile tanımlanan eşkıya sözlükte, talihsiz, âsi ve günahkâr gibi anlamlara gelmektedir. Türkçedeki karşılığı ise eşkıya yol kesen, insanlara korku salan, haydut gibi manalar taşımaktadır.³¹⁰

Kur'ân'da yol kesip eşkıyalık yapanlar hakkında farklı şekilde üç çeşit cezadan bahsedilmektedir. Bunlar öldürülme, asılma, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi veyahut sürgün edilmeleridir.³¹¹

Tecrîd'de yol kesip eşkıyalık yapan kişi hakkındaki hükme irtidat suçu ve cezası bölümünde, *Muhtasar*'da ise hırsızlık suçu ve cezası bölümünde yer verilmiştir. Her iki eserde eşkıyalık farklı alanlarda anlatılmıştır. Ancak eşkıyanın tarifi iki eserde de hemen hemen aynıdır. *Tecrîd*'de geçen tarife göre eşkıya; silah taşıyan, müslümanları korkutan ve insanların yolunu kesmeye azmeden kimse³¹² olarak tanımlanmıştır. Kudûrî'nin *Muhtasar*'ında ise eşkıya, silahlı bir grup³¹³ olarak tarif edilmiştir. Zeydiyye mezhebinde

³⁰⁸ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 495.

³⁰⁹ Üdeh, *a.g.e.*, s. 359.

³¹⁰ Ali Bardakoğlu, "Eşkıya", *DİA*, İstanbul: İSAM, 1995, C. 11, s. 466.

³¹¹ Mâide,5/33.

³¹² Müeyyed-Billâh, a.yer.

³¹³ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 494.

eşkıyanın yakalandıktan sonra tövbe etmesi bir şey değiştirmez, cezası ölümdür.³¹⁴ Aynı şekilde yakalanan ve adam öldürmüş eşkıyanın Hanefi mezhebinde de cezası ölümdür.

Eşkıyanın hükmü ile ilgili iki eserde konu başlıkları farklı açılardan anlatılmıştır. *Tecrîd'de* yol kesme suçu irtidat haddi bölümünde, bir alt başlık açılarak eşkıyanın haddi olarak anlatılmıştır. *Muhtasar'da* ise yol kesme suçu hırsızlık haddi başlığı altında incelenmiştir.

Zeydiyye mezhebinde, yanında silah taşıyıp, Müslümanların yolunu kesmeye azmeden kimse hakkında sürgün cezası verilmektedir.³¹⁵ Hanefi mezhebinde ise, mal almadan ve kimseyi öldürmeden yakalanan kimse için tövbe edinceye kadar hapsedilir, hükmü yer almaktadır.³¹⁶

1.6. İsyân Suçu Ve Cezası

İsyân; silahlı bir grup tarafından meşru devlet iktidarına karşı yapılan, kendilerini haklı gördükleri gerekçeleri öne sürerek yapmış oldukları bir başkaldırıdır. Silahsız yapılan herhangi bir başkaldırış veyahut eylem isyân suçu çerçevesinde değerlendirilmemektedir.³¹⁷

Daha önce de belirttiğimiz gibi isyân suçu *Tecrîd'de* yer almıyorken, *Muhtasar'da* buna had bölümünde yer verilmeyip uluslararası ilişkiler (siyer) bölümünde değinildiği için araştırmanın bu bölümünde isyân suçuna ilişkin hükümlere yer verilmemiştir.

1.7. İrtidat Suçu Ve Cezası

Ridde sözlükte “dönmek, geri çevirmek, kabul etmemek” anlamlarındaki redd kökünden türemiştir. Fıkıh terimi olarak ise müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden küfrünü açık bir şekilde ilan etmesiyle çıkması anlamına gelmektedir. İrtidat edene erkek ise mürted, kadın ise mürtedde denilir.³¹⁸

³¹⁴ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 276.

³¹⁵ a.yer.

³¹⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 495.

³¹⁷ Türçan, Yerlikaya, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 532.

³¹⁸ İrfan İnce, “Ridde”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2008, C. 35, ss. 88-91.

Kişiye irtidat cezası verilmesi için İslam dininden çıkmış olması yeterlidir. Çoğu âlimlere göre Hz. Peygamber'in "Kim dinini değiştirirse onu öldürün"³¹⁹ sözü ile dinini değiştiren herkes önce tövbeye davet edilir, kabul edip tövbe ederse öldürülmez, aksi halde cezası ölümdür. Hanefî mezhebine göre dinden dönme suçu bir had değil, savaş suçu olarak kabul edildiğinden dolayı sadece erkekler öldürülüp, irtidat eden kadınlara tövbe edinceye kadar hapis cezası verilmektedir.³²⁰

İrtidat suçu ve cezası bölümü *Muhtasar*'da yer almadığından dolayı *Tecrîd*'deki hükümlere üçüncü bölümün son başlığında bulunan; bir eserde yer alıp diğer eserde bulunmayan hükümler kısmında yer verilmiştir.

2. TA'ZİR SUÇLARI VE CEZALARI

Ta'zîr'in sözlük manası engellemek; saygı göstermek gibi birbirinin zıddı olan (ezdâd)³²¹ karşıt anlamlı ifadelerden oluşmaktadır. Fıkıhta ise ta'zîr suçları, hakkında nassın bulunmadığı, bu nedenle had kapsamı çerçevesinde değerlendirilmeyip toplumsal yaşamında göz önünde bulundurularak, gerekli cezanın uygulanması ve miktarı yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları kapsamaktadır.³²² Tanımdan da anlaşıldığı gibi had suçları ile ta'zîr suçlarını birbirinden ayıran en önemli fark bunların hakkında şer'i bir had ile belirlenmemiş olmasıdır. Bu nedenle bu suçların cezası yetkililer tarafından takdir edilir.³²³

Ta'zîr suçları ve cezaları hakkında³²⁴, bu araştırmada temel alınan kitaplarda farklı tasnifler söz konusudur. Şöyle ki Hanefî mezhebinde esas aldığımız *Muhtasar*'da ta'zîr suçları için ayrı bir başlıklandırma yapılmamıştır. Ancak farklı konuları işlerken ta'zîr suçlarına değinilmektedir. Zeydiyye mezhebinin incelediğimiz *Tecrîd*'de ise bâb başlığı

³¹⁹ Buhârî, "Cihâd", 149.

³²⁰ Türcan, Yerlikaya, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 533.

³²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Çelebi, "Ezdâd", *DİA*, İstanbul: İSAM, 1995, C. 12, s. 47.

³²² Tuncay Başoğlu, "Ta'zîr", *DİA*, İstanbul: İSAM, 2011, C. 40, s. 198; Köse, *İslam Hukuku El Kitabı*, s. 535.

³²³ Bkz. Sami Ergin, *İslam Hukukunda Ta'zir Suçlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

³²⁴ Ta'zîr suçları konusu, tezimizin planlanması sırasında araştırmamızın sınırları dışında bırakılmış olmasına rağmen sonradan görülen lüzum nedeniyle araştırmaya dahil edilmiştir. Tez başlığı ile uyumsuzluk olması nedeniyle bu açıklamanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

açılmış olup dört meselede konu özetlenmiştir. Bu nedenle ta'zîr suçları araştırmanın üçüncü bölümünde “*Tecrîd*'de Yer Alıp *Muhtasar*'da Yer Almayan Hükümler” başlığında incelenmektedir.

Tecrîd'de ta'zîr suçları kişi hür veya köle olsa dahi had miktarında olamaz³²⁵ hükmü yer almaktadır. *Muhtasar*'da ise ta'zîr suçunun cezası Ebû Hanîfe'ye göre en üst sınırı otuz dokuz sopadır, en alt sınırı ise üç sopadır. İmameyn ise bu konuda farklı düşünerek ta'zîr suçunun yetmiş beş sopaya çıkabileceği hükmünü savunmuştur.³²⁶

³²⁵ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 276.

³²⁶ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 489.

3. BİR ESERDE YER ALIP DİĞER ESERDE BULUNMAYAN HÜKÜMLER

Zeydiyye ve Hanefi mezhebini mukayese ederken iki eserle sınırlandırılmasında bazı amaçlar güdülmekteydi. Bunlardan biri de farklı mezheplere ait olan bu iki eserin, had suçları kapsamında hangi konuları ihtiva ettiğini tespit etmektedir. Önceki başlıklarda aynı meseleye verilen ortak ve farklı hükümler ele alınmıştı. Ancak eserler incelendiğinde, diğerinde bahsi hiç geçmeyen bazı meselerin olduğu görülmüştür. Bu meselelerin ortaya konmasının mukayese edilen mezheplerin konuya bakış açısına dair önemli bilgiler sunacağı kaanatindeyiz.

3.1. *Tecrîd*'de Yer Alıp *Muhtasar*'da Bulunmayan Hükümler

Araştırmamızda *Tecrîd*'de var olup *Muhtasar*'da olmayan birçok hükümlerin yer aldığını görmemiz mümkündür. Bu bölümde *Tecrîd*'de var olup *Muhtasar*'da yer almayan hükümleri, bâb başlıklarını belirterek sırasıyla yer vermeyi uygun bulduk.

a) “*Had suçları ve cezaları*” adlı bâb başlığında yer alan hükümler:

Hâkimin had cezası alan kişiye bir tane elbise bırakacak şekilde ceza vermesi gerekir. Hâkimin suçlunun boynunu sıkmasına gerek yoktur. Kırbacın ince ve kalın arası olması gerekir.³²⁷ Bu hükümde celde cezası almış kişiye cezanın tatbikinin nasıl olması gerektiği ve kırbacın özelliklerine yer verilmiştir.

“Hâkim had veya ta’zîr uygularken hatalı ise, kişi ölür veya yaralanırsa diyet beytûlmalden ödenir.”³²⁸

“İmama, had uygulanacak kişi getirilse imam ona had uygular. İmamın velayeti dışında işlenen cinayetlerde, imam had uygulamaz.”³²⁹

Hâkime kendi imamlığı döneminde bir dava getirildiğinde Hâkim bu davaya bakarak hüküm verir. Ancak kendi hâkimliğinden önceki dönemde işlenmiş bir cinayet için hâkimin hüküm vermesi lazım gelmez.

³²⁷ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 260.

³²⁸ a.yer.

³²⁹ a.yer.

Mecellede bulunan külli kaidelerden bir tanesi şöyledir; “İctihad ile ictihad nakz olunmaz,”³³⁰ yani ictihad, ictihad ile bozulmaz. Bu konuda, kendinden önceki dönemde veya daha da eski dönemlerde işlenmiş bir suç hakkında kesinleşen kararın hükmünü, yeni bir dönemde, yeni bir hâkimin gelmesiyle ortadan kalkamayacağını bildirilir. Aksi halde, önceki içtihad iptal edilmiş olacaktır.

“Memlûk bir kişi (kişinin mülkünde bulunan köle veya cariye) zina ederse ona had uygulamak imama düşer. İmam yok ise, imamın izni ile kölenin efendisi haddi uygular. İmamın dışında hüre veya başkasının kölesine haddi uygulamak düşmez, ancak imam izin verirse kişi haddi uygular.”³³¹

Zina işleyen köleye elli sopa vurulmaktadır. Cezanın tatbiki bizzat hâkim tarafından uygulanmaktadır. Ancak imamın olmayışı durumunda hâkimin onayı ile efendi kölesine haddi uygulayabilir.

Yakın akrabası ve zimmî erkekle zina eden kadın hakkında verilen hüküm şöyledir: “Yakın akrabasıyla zina edene had gerekir, sonra imamın kendi görüşüne göre te’dib cezası verme hakkı vardır. Zimmî için de bu böyledir. Bir zimmî erkek, müslüman bir kadınla ister zorlayarak isterse rıza ile zina yapmış olsun, had cezası alır.”³³²

“Birden fazla kadınla zina etmiş olan kişiye imam bir defa had uygular. Had uygulandıktan sonra kişi tekrar zina ederse kendisine tekrar had vacib olur. Yabancı bir kadınla birden fazla zina etmiş kişi için de bir defa had vacip olur.”³³³

Zeydiyye mezhebinde kişi sırasıyla her yaptığı zina için ayrı ceza almamaktadır. Ancak had uygulandıktan sonra tekrar yapılan zina sebebiyle kendisine had vacip olmaktadır.

b) “Zina suçu ve şahitliği” adlı bâb başlığında yer alan diğer hükümler:

³³⁰ Ahmed Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye (Mecelle Ta’dilleri ve Gerekçeleriyle Birlikte)*, 1. b., İstanbul: Osav, 2013, s. 57.

³³¹ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 260.

³³² *a.g.e.*, s. 263.

³³³ a.yer.

“Kişinin adaleti ve hürriyetini ispat edecek iki şahit olması gerekir. Aynı şekilde bir erkek iki kadın şeklinde de şahitlikler kabul edilir nikâh, talak ve borçlardaki şahitliklerinde olduğu gibi.”³³⁴

Şahitlikte bulunan kişinin adaleti, akli dengesi ve gözlerinin sıhhati hakkında araştırma yapılması gerektiği her iki eserde de vardır. Ancak bu bölümde, kişinin adaleti ve hürriyetini ispat edecek iki şahit zorunluluğu ilave olarak şart koşulmaktadır. *Muhtasar*'da hâkim, şahitlerin şahitliğini kabul etmesinden önce haklarında soruşturma yapması gerektiği hükmü³³⁵ yer almaktadır, ancak *Tecrîd*'deki gibi şahitlerin şahitliklerini ispat edecek iki şahit zorunluluğu ile ilgili bir hüküm yoktur. İlgili hükümler ise şöyledir:

“Şahitlerin, zinakârın aynı mekânda ve aynı saatte zina ettiğine dair şahitlikte bulunmadıkları müddetçe şahitlikleri kabul edilmez. Şahitler zinanın geçtiği yer konusunda ihtilafa düşmeleri, kendilerinden ve hepsinden haddi düşürür.”³³⁶

“Şahitlerin hâkimin huzuruna ayrı ayrı gelmeleri şahitliklerini düşürür.”³³⁷

“İki şahit zinakârın muhsan olduğuna dair şahitlikte bulunup, sonra had uygulanmadan evvel biri şahitliğinden vazgeçse, şahitliğinden dönmeyen kişi için bir şey lazım gelmez. İmamın insanların kafa karışıklığına sebebiyet vermesinden dolayı, yalancı şahitlikte bulunan kişi için te'dip cezası vermesi uygun görülür.”³³⁸

Hadlerde hâkimden kaynaklanan hata ile ilgili *Tecrîd*'de yer alan hüküm şöyledir: “Şahitler muhsan birinin zina ettiğine dair şahitlikte bulunsalar ve o kimse de recm edilse, sonra imam recm ettiği kişinin akli dengesinin olmadığını öğrense, imamın Beytülmalde diyet vermesi lazım gelir. Ancak hata imamdan kaynaklanıyorsa diyet imam tarafından ödenir, Beytülmal'den alınan para da iade edilir.”³³⁹

Hâkim, kişiyi recm ettikten sonra kişinin köle olduğunu öğrenirse, kölenin maddi değerinde Beytülmal'den kıymetini öder. Ancak şahitler kölenin hür olduğuna dair

³³⁴ Müeyyed-Billâh, a.yer.

³³⁵ Kudûrî, *a.g.e.*, s. 481.

³³⁶ Müeyyed-Billâh, *a.g.e.*, s. 264.

³³⁷ a.yer.

³³⁸ a.yer.

³³⁹ *a.g.e.*, s. 265.

şahitlikte bulunup sonra da kölenin hür olmadığı ortaya çıksa şahitlerin o kimsenin kıymetini mevlâsına (efendisine) ödemesi gerekir.³⁴⁰

“Şahitler bir kadının zina ettiğine dair şahitlikde bulunsalar ve kadın recm edilse sonra recm edilen kişi kadınlar tarafından kontrol edilip bakire olduğuna şahitlik etseler, zina ettiğini söyleyen şahitler ve imam için bir şey lazım gelmez. Aynı şekilde kadınların şahitlikleri mali tazminatlarda kabul edilmedikleri için erş ve kazif haddi uygulanmaz.”³⁴¹

“Hadlerde kadınların şahitlik etmeleri geçerli değildir. Tüm kadınların şahitliklerinde içlerinde bir erkek dahi olsa hüküm böyledir.”³⁴²

“Köle kendi aleyhinde dört defa zina ettiğini ikrar ederse kendisine had uygulanır. Köleler ve hürlerde hükümler eşittir, ancak recm ve celde cezasında hüküm farklıdır. İtiraf ve şahitlikte kölenin hükmü, hürün hükmü gibidir.”³⁴³

c) “*Kazf haddi ve cezası*” bâb başlığında yer alan hükümler:

“İftiradan sonra, çocuk bülûğa ulaşsa veya zimmî müslüman olsa veya köle hürriyetine kavuşsa kişiye had gerekmez.”³⁴⁴

“Babasına veya oğluna iftirada bulunan kişiye had vacib olur. Bu kişi bir yabancıya iftirada bulunmuş gibidir.”³⁴⁵

“Kişi bir cemaate gelip; “Ey veledi zinakârlar!” dese, cemaatte bulunan kişi sayısı kadar her birinin annesi için eğer talepte bulunursalar kişiye had uygulanır. Eğer bazılarının annesi vefat etmiş ise velileri had talebinde bulunabilirler.”³⁴⁶

“Bir adam cemaate gelip; “Ey anneleri zina etmiş kadının çocukları,” dese ve cemaatte bulunan insanların anneleri bir ise, adama had vacip olur. Eğer anneleri ayrı kimseler ise o zaman adama had uygulanmaz.”³⁴⁷

Eğer anneleri ayrı kimseler ise zina ithamında bulunan kişi için had vacip olmaz. Bunun sebebi ise şundandır: Adamın kimin annesine zina ithamında bulunduğu

³⁴⁰ a.yer.

³⁴¹ a.yer.

³⁴² a.g.e., s. 266.

³⁴³ a.yer.

³⁴⁴ a.g.e., s. 267.

³⁴⁵ a.g.e., s. 268.

³⁴⁶ a.yer.

³⁴⁷ a.yer.

muammadır yani ortada şüphe vardır. Şüpheler hadleri düşürmektedir. Ancak hükümde de yer aldığı gibi ortamda bulunan şahısların anneleri aynı kişi ise, o zaman zina isnadında bulunan o kişi için had vacip olmaktadır.

“Bir adam kadına veyahut kadın adama şöyle söylese; “Ey zinakâr!” karşı taraf da cevaben; “seninle zina ettim” dese, her ikisi için de had gerekmez, çünkü bu söylemiş oldukları karşılıklı itiraftır, kazif haddini gerektirmez.”³⁴⁸

“Bir adam kadına; “Ey zinakâr!” dese, kadın da cevaben; “benimle zina ettin” dese, her ikisi için de had vacip olur, çünkü burada her iki taraf da muhatabına iftirada bulunmuştur.”³⁴⁹

“Kişi kadına “Ey zinakârın kızı” dese, kadında “seninle zina etti” diyerek (annesini ithafen) cevap verse, hakarete uğrayan kadın için her ikisine de had gerekir.”³⁵⁰

Bu hükümde adam kızın annesine zina ithamında bulunmaktadır. Kız da seninle zina etti demesiyle adama kazifte bulunmuş olmaz, ancak annesi hakkında zina ithamında bulunmuş olduğundan dolayı adam ve zina ithamına maruz kalan kadının kızı için had vacib olmaktadır. Hükümün devamına baktığımızda ise konunun detaylarını görmemiz mümkündür: “Ona cevap veren kadın; “doğru söyledin” dese, adama söylediği sözden dolayı had vacip olurken, kızın cevabı haddi gerektirmez. Çünkü kız doğru söyledin sözünden kastının ne olduğunu açıklamamıştır. Kız “doğru söyledin o zina etti” diyerek cevap verseydi o zaman kendisine de had vacip olurdu.”³⁵¹

“Adam kıza “ey zinakârların kızı” dese, kız da “eğer onlar zinakâr ise senin anne baban da zinakârdır” diyerek cevap verse, kız için bir şey lazım gelmez iken adama hem kızın annesi hem de babası için iki had vacip olur. Eğer kız cevaben “doğru söyledin, annem zinakâr aynı şekilde senin annen de öyle” deseydi annesine ve adamın annesine iftirada bulunduğu için kıza da iki had vacip olurdu.”³⁵²

³⁴⁸ a.yer.

³⁴⁹ a.yer.

³⁵⁰ a.g.e., s. 269.

³⁵¹ a.yer.

³⁵² a.yer.

“Bir adam köleye; “seni kim satın aldıysa o zina etti” veya “seni kim sattıysa zinakârdır” dese, makzufdan dolayı kendisine had vacip olur (kimi suçlamışsa ondan dolayı had gerekir. Eğer köle Müslümanlar tarafından satın alınmışsa durum böyledir. Fakat böyle değil de köle düşmandan esir alınmışsa veyahut düşmandan esir aldığı köleyi ona bağışlamışsa veya viraset yoluyla alınmışsa, söz yerini bulmadığı için kişiye had gerekmez.”³⁵³

Hükümlerdeki asıl vurgu köleyi satın alan kişilere yapılmaktadır. Nitekim köle müslümanlar tarafından satın alınmış ise bu sözler, kendisine haddi gerekli kılmaktadır, gayri müslim tarafından satın alınmış olması veya çeşitli yollarla gelmiş olması kendisini haddeden uzaklaştırmaktadır.

“Kişi köle iken hür olmuş bir cariye veya oğluna “Ey zinakâr, ey zinakârın oğlu” dese, kişiye anne hür olduğu için had vacip olur, ancak oğlundan dolayı had vacip olmaz (çocuğun köleliği devam etmektedir). Aynı şekilde kölenin hürriyeti efendisinin ölümüyle değil de azat etmesiyle gerçekleşmişse hüküm böyledir. Ancak cariyenin hürriyeti efendisinin ölümü ile gerçekleşmişse annesiyle birlikte çocuk da hürriyetine kavuştuğu için kazife hem anne hem de oğlu için had lazım gelir.”³⁵⁴

Efendisinin babasını azad etmesiyle cariye hürriyetine kavuşmuşsa kazife kadından dolayı had vacib olurken oğlu hürriyetine kavuşmadığı için had gerekmez. Ancak aynı şekilde cariyenin oğlunu da hür kılsa o zaman hüküm aynıdır.

“Adam eşine senin ninen bakire değildi dese bu sözünden dolayı kendisine had uygulanmaz çünkü bakirelik hastalık, düşme, ata binme gibi yollarla da gidebilir. Ancak kişi zinayı kast ederek söylemişse kendisine had vacip olur. Kişi bir adama kazifte bulunursa kendisine had uygulanırken bu iftirasını tekrar etse ikinci bir had daha uygulanmaz. Ancak bu halde iken (yani kendisine had uygulanırken) başka birini göstererek iftirasını tekrarlarsa adama ikinci had uygulanır.”³⁵⁵

d) “Hırsızlık haddi ve cezası” adlı bâb başlığında yer alan hükümler:

³⁵³ a.yer.

³⁵⁴ a.yer.

³⁵⁵ a.g.e., s. 270.

“Kişinin hırsızlık ettiğini itiraf etmesi kendisine haddi vacip kılar, sonradan bu ikrarından dönmesi haddi kendisinden uzaklaştırır.”³⁵⁶

Kişi hırsızlık yaptığını ikrar etmesiyle elin kesilmesi vacip olur, sonra bu ikrarından dönerek kendisini yalanlaması el kesme cezasını düşürür.

“Hırsızın hataen sağ eli kesilmesi gerekirken sol eli kesilmişse, sağ elin kesilmesine gerek yoktur. Sağ ayağın hataen kesilmesi sonucu da böyledir.”³⁵⁷

“Hırsız kişinin evidir, aynı şekilde çayır otlak, ağıl hayvanların hapis edildikleri yerdir.”³⁵⁸

Şu hükümlerde hırsız bâbı ile ilgili açıklamalar yer almaktadır:

“Kişi evin dışından (arkasından) evin kapısını çalsa kendisine had gerekmez. Ancak evin içerisine girip bir odanın kapısını çalarsa o zaman had vacip olur. Hırsız sarayda bulunan ve kavimler için ayrılmış bazı hücrelerden (odalardan) mal çalsa ve o malları çıkarıp sarayın ortasına koysa kişiye had vacip olur.”³⁵⁹

“Kişi bir adama borç verse sonra borç verdiği miktarı adamdan çalsa kişiye had gerekir. Kişinin çaldığı miktar haddi gerektirecek miktarda ise eli kesilir. Kişinin alacaklı olması borçlunun hırsızına girmesine izin vermez.”³⁶⁰

“Bir müslüman zimmiden içki çalsa ve bu zimmi İslam yurdunda eman altında yaşayan gayri müslim, yani oturma izni olduğu ülkede ise içkiyi çalan müslüman’a had vacip olur. Zimminin oturması caiz olmayan bir ülkede müslüman tarafından çalınan mal için müslümanın eli kesilmez.”³⁶¹

“Büyük şehirde yol kesip hırsızlık yapan kimsenin hükmü hırsızlık yapan kişinin hükmü gibidir, eşkıyanın hükmü gibi değildir.”³⁶²

³⁵⁶ a.g.e., s. 271.

³⁵⁷ a.yer.

³⁵⁸ a.g.e., s. 273.

³⁵⁹ a.yer.

³⁶⁰ a.g.e., s. 274.

³⁶¹ a.yer.

³⁶² a.g.e., s. 275.

“Oğlunun malını çalan baba için had gerekmez. Babasının malını çalan oğul için had gerekir.”³⁶³

e) “*İrtidat suçları ve cezaları*” adlı bâb başlığında yer alan hükümler:

“Kişinin İslamdan dönmesi öldürülmesini icap eder. Tövbe ederse serbest bırakılır, tövbe etmezse boynu kesilir.”³⁶⁴

“Zındık (dinsiz), sihirbaz gibilerin hükümleri de mürtet gibidir.”³⁶⁵

“Kim içki, domuz eti veya haram olan herhangi şeyi helal sayar veya Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hakarete bulunursa mürtet hükmündedir. Müstehab olan bunlardan herhangi birini yapan kişiyi üç gün boyunca tövbeye davet etmektir, ancak tövbeyi reddederse idam edilir.”³⁶⁶

Eşkîya ile ilgili hükümler irtidat başlığı altında yer almıştır. *Tecrîd’de* bu bahis beş hükümden oluşmaktadır. Buradaki hükümler ise şöyledir: “Eşkîya, silah taşıyan, Müslümanları korkutan ve insanların yolunu kesmeyi azmeden kimsedir cezası sürgündür.”³⁶⁷

“Eşkîya yakalanmadan önce tövbe edip imamdan af dilese, eşkîya hırsızlık edip, yol kesip, adam öldürmüştü de imam tövbesini kabul eder ve kendisinden suç düşürülür. Ancak eşkîya bu olaydan sonra birini öldürürse imam ona idam cezası verir.”³⁶⁸

“Eşkîya imama mektup yoluyla tövbe ettiğini ve pişman olduğunu yazsa, hâkime onu affetmek düşer. Eşkîya mağlup olduktan sonra (yakalandıktan sonra) tövbe etse imam tüm zikrettiğimiz hadleri kendisine uygular.”³⁶⁹

“Ehl-i Kitap’dan olan kişinin yine Ehl-i Kitap bir dine geçmesi, onun öldürülmesini icap ettirmez. Kendisinden önceki dini inancına sahipken alındığı gibi cizye alınır.

³⁶³ a.yer.

³⁶⁴ a.yer.

³⁶⁵ a.yer.

³⁶⁶ a. yer.

³⁶⁷ a. yer.

³⁶⁸ a.g.e., s. 276.

³⁶⁹ a.yer.

Kişinin imandan sonra küfre düşmesi onun öldürülmesini vacip kılar ancak küfürden küfre geçmesi öldürülmeyi vacip kılmaz.”³⁷⁰

İrtidat konusu *Muhtasar*'da *Kitâbü'l-hudûdda* bulunmamaktadır.

f) “*Ta'zîr suçları ve cezaları*” adlı bâb başlığında *Tecrîd*'de yer alan hükümler:

“İki kadın cinsel ilişkide bulunsalar, her ikisi için de ta'zîr cezası uygulanır.”³⁷¹

“Satranç, zar oyunu, kumar gibi oyunların oynanması caiz değildir. Bunların herhangi biriyle oynayan kimseye imamın görüşüne göre ta'zîr cezası verilir.”³⁷²

“Tamburu kırmak, satranç veya satrancın tahtasını ve buna benzeyen şeyleri kırıp yok etmek caizdir.”³⁷³

Tezimizde *Tecrîd*'de geçip *Muhtasar*'da yer almayan tüm hükümlere bu bölümde değinilmiştir. Hükümlerin anlaşılması zor olan kısımlarda yorumlar yapıp konuya açıklık getirilmiştir. Ancak anlaşılması bariz olan hükümlere sadece yer vermekle yetinilmiştir.

3.2. *Muhtasar*'da Yer Alıp *Tecrîd*'de Bulunmayan Hükümler

Bu bölümde *Muhtasar*'da yer alıp *Tecrîd*'de yer almayan hükümlere yer verilmiştir. Bu başlık altında *Muhtasar*'da yer alan bâb başlıklarındaki sistem gözetilerek farklılıklara sırasıyla yer verilmiştir.

a) “*Zina suçu ve cezası*” bâb başlığında yer alan hükümler:

Kişinin çocuğunun veya torununun cariyesiyle ilişkiye girmesi haddi gerekli kılmaz. Yine helal olduğunu sanarak babasının veya annesinin cariyesiyle ilişkiye giren kişiye de had vacip olmazken, bile bile yapmış olana had vacip olur. Kişinin amcası veya kardeşinin cariyesiyle ilişkiye girmesi haddi zorunlu kılmaktadır.³⁷⁴

³⁷⁰ a.yer.

³⁷¹ a.yer.

³⁷² a.g.e., s. 277.

³⁷³ a.yer.

³⁷⁴ Kudûrî, a.g.e., s. 485.

Evlendiği kadından başkasına “senin eşin budur” denip zifafa giren kimse için had vacip olmaz, ancak o kadının mehrini vermesi gerekir. Yatağında başka bir kadın bulup onunla ilişkiye giren kimse için had gerekir.³⁷⁵

Son olarak dâruharpte veya isyan bölgelerinde bulunup zina eden bir kimsenin sonrasında dâruislama gelen kişi için had vacip olmaz.³⁷⁶

b) “İçki içme suçu ve cezası” bâb başlığında yer alan hükümler:

Üzerinde şarap kokusu bulunan veya şarap kusan biri için had gerekmemektedir. Nebizden dolayı sarhoş olup kendi rızasıyla içtiği bilininceye kadar kişiye had uygulanmamaktadır ve bu had içkili kişinin uyanmasına kadar ertelenir.³⁷⁷

Kişi şarap veya ona benzer bir maddeyi içtiğini itiraf edip daha sonra ikrarından dönmesi kendisinden haddi düşürmektedir. İçki suçu ve cezasının tespiti iki şahidin şahitliği veya kişinin ikrarı ile sabit olmaktadır. Suçun ispatında kadınların erkeklerle birlikte şahitliği kabul edilmez.³⁷⁸

c) “Kazf suçu ve cezası” bâb başlığında yer alan hükümler:

Zina ithamında bulunup sonrasında bu ithamından vazgeçen kişinin sözüne itibar edilmez. Çünkü başkasına lakap takarak konuşmuş olması, zina ithamında bulunduğu manasına gelmemektedir. Gayrimüslim iken zina ithamında bulunan kişinin Müslüman olmasıyla şahitliği esas alınır.³⁷⁹

d) “Hırsızlık suçu ve cezası” bâb başlığında yer alan hükümler şöyledir:

İçki ve tanbur gibi şeylerin çalınması ve hür çocuğun kaçırılması, üzerinde değerli ziynetler dahi olsa el kesme haddi gerektirmemektedir. Yine köpek, pars gibi hayvanların çalınması ile eğlence aletlerinin çalınması kişiye haddi vacip kılmaz. Ancak başka ülkelerden ithal edilen, ağaç çeşitlerin çalınması kişiye haddi vacip kılmaktadır. Aynı zamanda bir ağacın kerestesinden yapılmış bir kap veya ondan yapılmış başka bir şeyin çalınması haddi gerektirir.³⁸⁰

³⁷⁵ a.yer.

³⁷⁶ a.yer.

³⁷⁷ a.yer.

³⁷⁸ a.g.e., s. 487.

³⁷⁹ a.yer.

³⁸⁰ a.g.e., s. 491.

Kişinin devlet hazinesinden veya ortaklığı bulunduğu bir maldan eşya çalması sebebiyle eli kesilmez. Camide yanında sahibinin de olduğu bir malın başkası tarafından çalınması haddi gerekli kılmaktadır. Camide mal sahibi eşyayı bırakıp gitse hüküm farklı olabilirdi. Yine bu bölümde yer alan bir diğer hüküm ise şöyledir: Bir kimse elini sarrafın himaye için kullanmış olduğu yere veya başkasının cebine elini sokup mal alsın kişinin eli kesilir.³⁸¹

Son olarak *Muhtasar*'da bulunup *Tecrîd*'de bulunmayan hüküm ise şöyledir:

Mal sahibi çalınan eşyası için mahkemeye gidip müracaatta bulunup hırsızlık için davacı olmadıkça hırsızın eli kesilmez. Aynı şekilde hırsıza malı hibe etmesi veya satmasında da hüküm böyledir. Başka bir hüküm de hırsızın çalmış olduğu mal yüzünden elinin kesilmesi sonucu, aynı malı hiçbir değişikliğe uğramamış şekilde çalması sebebiyle kendisine el kesme haddi vacip olmuyorken, önceden çaldığı mal değişikliğe uğramış ise kendisine yeni bir had vacip olur.³⁸²

³⁸¹ *a.g.e.*, s. 493.

³⁸² *a.g.e.*, s. 495.

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada, Zeydiyye ve Hanefi mezheplerinden birer eser esas alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Elbette tespit edilen bu sonuçlar, Zeydiyye mezhebi ve Hanefi mezhebini temsilen seçilen iki eserle ve belirli bir konuda sınırlıdır. Yine belirtmek isteriz ki bu çalışma ile hedeflenen şey, farklı iki mezheb müntesibi olarak aynı yüzyılda yaşamış (çağdaş) iki farklı fakihin had suçlarını yorumlama usullerini mukayeseli olarak ortaya koymaktır.

Şöyle ki, iki mezhep arasında had suçları açısından çok büyük bir farkın bulunmadığı hakikattir. Benzerliklerle birlikte bir kısım farklılıkların da var olduğu görülmektedir. Tespit edilen konuların bazıları ise şunlardır:

Eserler şekil ve metot yönünden incelendiğinde, iki eser arasında bu yönde çok az bir farkın var olduğu tespit edilmiştir. Nitekim *Kudûrî*'de iki bâb başlığı açılmışken *Tecrîd*'de ise bir kitab başlığı açılmıştır. Yine *Tecrîd*'de konuların “mesele” başlığı altında maddeleştirildiği tespit edilmiştir.

Eserler hüküm yönünden incelendiğinde ise varılan birkaç farklılığı şu şekilde sıralamak mümkündür:

Muhtasaru'l- Kudûrî'ye göre hırsızlık suçu iki yol ile ispatlanabilir: Bunlardan biri şahitlik diğeri ise ikrardır. Ancak Hanefi mezhebinde itiraf yolu ile kesinleşen hırsızlıklarda, hırsızın suçunun sabitlenmesi için, iki defa ikrarda bulunma şartı aranırken, Zeydiyye mezhebinde bir defa ikrar yeterli görülmektedir.

Yine Hanefi mezhebinde toplu halde hırsızlık yapanlara el kesme haddinin uygulanabilmesi için, çalınan malların, hırsızlığı yapan her şahsa nisap miktarı düşecek ölçüde olması esas alınmıştır. Aksi halde el kesme haddi uygulanmamaktadır. Zeydiyye mezhebinde ise, bu şekilde gerçekleşen bir hırsızlıkta mal esas alınmış, hüküm de bu kapsamda değerlendirilmiştir. Nisap miktarına ulaşmamış ise el kesme haddi uygulanmamaktadır. Ayrıca Zeydiyye mezhebinde kendi rızası olmadan kaçırılan büyük köle için el kesme haddi cezası gerekirken Hanefi mezhebinde gerekmemektedir.

Kendisiyle li'ân (karşılıklı lanetleşme) yapılmış kadına zina isnadında bulunan kişilere Zeydiyye mezhebinde had vacip olur iken, Hanefi mezhebinde kadının muhsan sıfatı bulunmadığından, söyleyen kişiye had gerekmemektedir.

Ayrıca iki mezheb arasında cezaların uygulanması konusunda da farklılıklar saptanmıştır. Zeydiyye mezhebinde aynı anda iki haddin uygulanması, mesela recm cezası almış bir kişinin önce yüz celde cezası vurulup sonra recm edilmesi gibi hükümler tespit edilmiştir.

Mukayesemizde kullanılan eserlerin muhtasar metin oldukları da göz önüne alınarak *Tecrîd*'de özellikle kölelik bahsi başta olmak üzere belirli konulara daha fazla yer verildiği, *Kudûrî*'de ise muhtasar metnin özelliklerinin muhafaza edildiği ve bu sebeple konuların *Tecrîd*'e oranla daha dar kapsamlı işlendiği tespit edilmiştir.

Genel olarak tüm had suçları incelendiğinde; zina, kazf, içki ve hırsızlık gibi hadlerin tespiti ile ilgili konularda mezheplerin büyük ölçüde aynı doğrultuda hükümler verdiği söylenebilir.

Hülasa, *Tecrîd*'in müellifi Zeydî fakih Müeyyed-Billâh ile *Muhtasar*'ın müellifi Hanefî fakih Ahmed el-Kudûrî, iki farklı mezhebe mensup olsalar da, İslam ümmetinin o tarihlerdeki fikhını belirlemek için suçların tespitinden hadlerin uygulanmasına kadar küçük farklılıklar dışında genel olarak yakın görüşler beyan etmişlerdir. Buna binaen, bu çalışmada Zeydiyye mezhebinin Ehl-i Sünnet'e yakın Şîî mezhebi olduğu kanaatine aykırı bir husus tespit edilmemiş olmakla birlikte bu yakınlığın mahiyetine ilişkin kesin bir şeyler söylenebilmesi için bundan sonraki çalışmalarda Zeydiyye mezhebinin diğer mezheplerle ilişkisinin araştırılması gerekir.

KAYNAKLAR

- A.K Kazı, “Zeydî Fıkhının Gelişimine Dair Notlar”, Eskişehir, çev. Kadir Demirci, C. 1, S. 1 (2014), ss. 209-18.
- AKGÜNDÜZ Ahmed, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye (Mecelle Ta’dilleri ve Gerekçeleriyle Birlikte)*, 1. b., İstanbul: Osav, 2013.
- AKTAN Hamza, “Kazf”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2002, C. 25, ss. 148-49.
- AVCI Meryem Merve, *Zeydiyye Fıkhında Talak ile İlgili Hükümler ve Hanefî Fıkhıyla Mukayesesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2018.
- AYDIN Mehmet Âkif, “Liân”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2003, C. 27, ss. 172-73.
- AYDIN Taş, “Şeybânî, Muhammed b. Hasan”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2010, C. 39, ss. 38-42.
- BAKTIR Mustafa, “İçki”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2000, C. 21, ss. 458-62.
- BARDAKOĞLU Ali, “Eşkîya”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1995, C. 11, ss. 466-69.
- , “Hırsızlık”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1998, C. 17, ss. 384-96.
- BAŞOĞLU Tuncay, “Ta’zîr”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2011, C. 40, ss. 198-202.
- BEBEK Adil, “Ceza”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1993, C.7, ss. 469-70.
- BEDİR Murteza, “ez-Ziyâdât”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2013, C. 44, ss. 483-84.
- BOYNUKALIN Mehmet, “Suç”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1995, C. 37, ss. 453-57.
- BÜYÜKKÖRÜKÇÜ Muhammed Tâhir, *Hâdevî Fıkhının Doğuşu (el-Hâdî İlelhakk’ın el-Âhkam’ı çerçevesinde)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013.
- ÇELEBİ Muharrem, “Ezdâd”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1995, C. 12, ss. 47-48.
- ÇETİN Abdurrahman, “Nesih”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 32, ss. 579-81.
- DAĞCI Şamil, “İhsan”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2000, C. 21, ss. 546-48.
- DOĞAN İsa, *İmam Zeyd B. Ali*, 2. b., Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

- DOĞAN İsa, *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 603.
- DURMUŞ İsmail, “Muhtasar”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 31, ss. 57-59.
- EBU ZEHRRA Muhammed, *İmam Zeyd Hayatı Fikirleri ve Çağı*, çev. Salih Parlak, Ahmet Karababa, 1. b., İstanbul: Şafak Yayınları, 1993.
- , *Mezhepler Tarihi*, çev. İsmail Dağ, 1. b., İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.
- , *Tarih Boyunca İslam Hukuk Okulları ve Sekiz Büyük İmam*, Özdemir Basımevi., İhya Yayınları, 1986.
- EKİNCİ Ahmet, *Zeydî Fıkhnın Gelişiminde İmam Hâdî ve Hâdeviyye*, (Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.
- ERDOĞAN Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 5. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- ERGİN Sami, *İslam Hukukunda Ta'zir Suçlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- ESEN Hüseyin, “Zina”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2013, C. 44, ss. 440-44.
- GÖKALP Yusuf, *Zeydilik ve Taberistan'da Yayılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1999.
- , *Zeydilik ve Yemen'de Yayılışı*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006.
- , “Zeydiyye”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2013, C. 44, ss. 328-31.
- , “Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, Kültürel Mirası ve İslam Düşüncesine Katkıları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, C. 7, S. 2 (2015), ss. 95-112.
- GURA İlmi, *Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Zeydiyye Fırkaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2010.
- GÜNDÜZ Eren, *İmam Zeyd b. Ali el-Mecmû'u'l-Fikhî Adlı Eseri ve İslâm Hukuk Düşüncesindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2007.

- , *Zeyd Bin Ali Hayatı, Eserleri ve İslam Hukuk Düşüncesindeki Yeri*, 1. b., Bursa: Düşünce Kitabevi, 2008.
- MÜEYYED-BİLLAH, Ahmed b. Hüseyin, *Tecrîd fî Fikhi'l-İmameyni'l-A'zameyn el-Kâsım b. İbrâhim (a.s.) ve Hafidühü'l-İmam el-Hadi Yahyâ b. Hüseyin (a.s.)*, 1. b., Amman: Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, 2002.
- İNCE İrfan, “Ridde”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2008, C. 35, ss. 88-91.
- KALKAN Salih, *Zeydiyye'nin Teşekkülünde Kâsım er-Ressî*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2018.
- KALLEK Cengiz, “Kudûrî”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2002, C. 26, ss. 321-22.
- KAPLAN İlyas, *Kuduri Şerhi el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitab'ın Kaynakları ve Metodu*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- KARAMAN Hayreddin, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, 19. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- , *İslam Hukuk Tarihi*, 10. b., İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- KAVALCIOĞLU Abdullah, *Zeydiyye Mezhebinin Usul-ü Fıkıh Kaynakları*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2009.
- KOCA Ferhat, “el-Muhtasar”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 31, ss. 67-70.
- KOLOĞLU Orhan Şener, “Rassâs”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2016, C. EK-2, ss. 417-19.
- KÖSE Saffet, “Hâdî-İlelhak, Yahyâ b. Hüseyin”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1997, C. 15, ss. 17-18.
- , *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, 3. b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- , “Zeyd b. Ali”, *DİA*, 44 cilt, İstanbul: İSAM, 2013, ss. 313-16.
- KUDÛRÎ Ahmed el-Kudurî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, ed. Osman Güman, Soner Duman, 1. b., İstanbul: Beka Yayınları, 2015.
- MEYDÂNÎ Abdülganî b Tâlib, *Muhtasar-ı Kudûrî Şerhi Lübâb Tercümesi*, ed. Hüseyin Okur, çev. Hüsamettin Vanlıoğlu vd., 1. b., İstanbul: Muallim Neşriyat, 2017.

- ONAT Hasan, Sönmez KUTLU, (ed.), *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, 1. b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- ONUK Sümeyye, *Eş-Şevkânî ve Es-Seylü'l-Cerrâr Adlı Eserinin Tanıtımı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010.
- ORAZOV Orazsahet, “*Muhtasar Metinlerin Haneî Literatürü İçindeki Yeri*”, BEÜİFD, C. 5, S. 1 (2018), ss. 107-22.
- ÖZ Mustafa, “İbnü'l-Murtazâ”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2000, C. 21, ss. 141-43.
- , “Müeyyed-Billâh, Ahmed b. Hüseyin”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 31, s. 481.
- ÖZEL Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 4. b., İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- ÖZEN Şükrü, “Hilâf”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1998, C. 17, ss. 527-38.
- ÖZKAN Halit, “Tecrîd”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2011, C. 40, ss. 249-50.
- PEKCAN Ali, “*İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe Özel Sayısı*”, *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*, ed. Necmettin Kızılkaya, S. 19 (2012).
- SERAHSÎ Şemsü'l-eimme, *Mebûsât*, 31 cilt, ed. Mustafa Cevat Akşit, 2. b., İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2015.
- ŞAFAK Ali, “Erş”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1995, C. 11, ss. 307-8.
- , *İslâm Hukukunun Tedvînî*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1970.
- THIELE Jan, *Theologie in der jemenitischen Zaydiyya*, Berlin: Freie Universität, 2013.
- TÜRCAN Talip, Ünal YERLIKAYA, *İslam Hukuku El Kitabı*, 3. b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- ÛDEH Abdülkâdir, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, çev. Ali Şafak, 2. b., İstanbul: Kayihan Yayınları, 2012.
- UZUNPOSTALCI Mustafa, “Ebû Hanîfe”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1994, C. 10, ss. 131-38.
- ÛMÎT Mehmet, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi ve Kâsım er-Ressi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2003.

- ÜZÜM İlyas, “Nâtık-Bilhak”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2006, C. 32, ss. 439-40.
- YAŞAROĞLU Hasan, *Taberistan Zeydileri : (250-316/864-929*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1998.
- YAŞAROĞLU M. Kâmil, “Livâta”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2003, C. 27, ss. 198-200.
- YAVUZ Yunus Vehbi, “el-Câmiu’s-Sagîr”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1993, C. 7, s.112
- , “el-Câmiu’l-Kebîr”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 1993, C. 7, s. 109.
- YILDIZ Aytekin, *Zeyd bin Ali ve Müsned’i*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2004.
- YILDIZ Harun, Ferhat MADEN, “Büveyhîler Dönemi Şîî Düşünürleri”, e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, C. 10, S. 2 (2017), ss. 269-314.
- YIĞIT İsmail, “Mevâlî”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2004, C. 29, ss. 424-26.
- YÜCEL Fatih, *Zeydî Usulcülerin Kaynak Anlayışı*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2008.
- , “Zeydiyye”, *DİA*, İstanbul: İSAM, 2013, C. 44, ss. 328-31.
- ZEYDAN Abdülkerim, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, 12. b., İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Yasemin Özdoğan
Tez Adı	Zeydiyye Fıkhında Had Suçları ile ilgili Hükümler ve Hanefi Fıkhi ile Mukayesesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğr. Üyesi Eren Gündüz
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 16.11.19
İmza : Yasemin Özdoğan